

İSMAYIL VƏLİYEV (ÖMƏROĞLU)

QARA GÜNDƏLİK

1990-cı il 20 yanvar hadisələri

"AZƏRBAYCAN ENSIKLOPEDIYASI"
NƏŞRIYYAT-POLIQRAFIYA BIRLIYI

BAKI-1997

Xalqımızın başına gətirilən ağır faciələri əks etdirən "Qanlı yanvar. Bakı, 1990" kitabını çox çətin şəraitdə nəşr edib Azərbaycanın haqq səsinə dünyaya çatdıran hörmətli müəllimim, görkəmli nəşir Əjdər XANBABAYEV və ŞƏHİDLƏRİMİZİN unudulmaz xatirəsinə həsr edirəm.

Müəllif.

Redaktoru *Həqiqət Sadıqova*
Rəssamı *Tatyana Bağirova*

Vəliyev (Öməröğlu) İsmayıl

Qara gündəlik. 1990-cı il 20 yanvar hadisələri. "Azərbaycan Ensiklopediyası" NPB, 1997. səh.136

Bədii və elmi əsərləri ilə oxçulara yaxşı tanış olan müəllifin bu kitabında "Dünya susur. tarix susmur" (1994). "Qaçqınlıq" (1996) kitablarında olduğu kimi son illərdə xalqımızın başına gətirilən faciələrdən bəhs olunur. Həmişə hadisələrin içərisində olan müəllif 1988-ci ildən başlayaraq hadisələrin gündəliyini hazırlamışdır. Bu kitaba gündəliyin yalnız 90-cı ilin yanvar hadisələri ilə bağlı hissələri daxil edilmişdir.

9020501000 V- 1996.
M 657 - 97
ISBN5-89600-172-X

© "Azərbaycan Ensiklopediyası" NPB, 1997

1 yanvar 1990-cı il.

Ağır keçən bir il də başa çatdı. Yeni ilin ilk günü qəlbimizdə ümid və nigarançılıq duyğuları oyadır. Ötüb gedəcəkmi bu ağular, bu faciələr. Ünvanımıza yağdırılan böhtanlara son qoyulacaqmı, iftira və şayiələrin doğurduğu çaxnaşmalar başa çatacaqmı?

Yenidənqurma və aşkarlığın verdiyi imkanlar Azərbaycan xalqının suverenlik və demokratiya uğrunda mübarizəsinə təkan verdi, xalq oyanır, özünü dərk edir. Bu oyanışa mane olmaq, xalqın inkişafını dayandırmaq üçün ermənilərdən istifadə etdilər. Bu, eyni zamanda, ermənilərin də başını qatmaq, bütövlükdə Qafqazı milli münaqişələr beşiyinə çevirmək, "parçala, hökm elə" siyasətinin yeni variantıdır.

Yeni ilin yeni günü. Xalqımızın gərgin günü, narahat günü. Adamlar daxilən elə narahat, elə gərgindirilər ki, hətta bir-birinin üzünə baxmağa çətinlik çəkirlər. Nümayişlər, mitinqlər davam edir. Bugünkü mitinqdə Nemət Pənahov və yoldaşları Naxçıvandan gətirdikləri tikanlı məfilləri nümayiş etdirib, sərhəd dirəyini yandırılar. Böyük sevinclə qarşılanmış bu hadisə xalqın Azərbaycanın ikiyə bölünməsinə, onillər boyu qardaşın-qardaşdan ayrı salınmasına etirazının əlamətidir.

Dünən axşam Naxçıvandan Əli Şamilov zəng vurmuşdu. Əvvəllər bu vaxtlar zəng vuranda yeni ilimizi təbrik edərdi. İndi isə məni "Dünya Azərbaycanlılarının Birliyi günü" münasibətilə təbrik etdi.

Qeyd: 1992-ci ildən 31 dekabr "Dünya Azərbaycanlılarının həmrəyliyi günü" kimi bayram statusu qazandı.

Mənim çəşbaş qaldığımı hiss edib özü izah etdi. Bildirdi ki, xalq Ordubaddan Sədərəyədək olan ərazidəki sərhədçilərin çəkdiyi Tikanlı məfilləri, mühəndis-texniki qurğuları dağıdıb. Tədbir çox mütəşəkkil səviyyədə keçib. heç bir qanqaraldıcı hadisə, toqquşma, xəsarətəlmə olmayıb. Sərhədçilər müşahidəçi kimi baxırlar. Qışın ortası olmasına, Naxçıvanda havaların şaxtalı keçməsinə baxmayaraq sevinclərindən soyunub Arazda çimənlər də olub. Naxçıvanlılar bayram əhval-ruhiyyəsinədəirlər.

Azərbaycan XC Naxçıvan vilayət təşkilatı hər il dekabrın 31-ni "Dünya Azərbaycanlılarının birlik günü" kimi bayram edilməsi təşəbbüsü ilə çıxış edib. Əli xahiş edirdi ki, bu təşəbbüsü yayaq. Rəsmiləşdirilməsinə səy göstərək.

Lakin təəssüf ki, belə məsələlərə mətbuatda müxtəlif cür qiymət verirlər. Təəssüf ki, xalqın azadlıq, müstəqillik uğrunda çıxışlarına başqa don geydirilir. Sonra da məcbur qalıb tələblərini yerinə yetirirlər. Belədə rəhbərlik də, rəhbərliyə yarınan ziyalı da gözdən, nüfuzdan düşür. Xalq daha nə onların sözüünə inanır, nə də özlərinə hörmət edir. Bu mövzu ürəyimi deşir. Sərt bir məqalə yazmaq istəyirəm. Lap tutaq ki, ürəyimdən keçənlərin hamısını yazdım. Harada, hansı qəzetdə çap etdirəcəm? Onu çap etməli olan adamların nöqsanlarını üzünə söylədiyim yazını kim çap edər? Birtəhər çap etdirsəm xeyiri nə olacaq? Zərəri bəlkə də xeyirindən çox olacaq. Belə ki, xalqın istəyinə, arzusuna meylli olan, tərəddüd içərisində yaşayan ziyalıların, partnomenklaturanın bir çoxu kəsib geri çəkiləcək. Bəlkə də mənim yazım onların geri çəkilməsi üçün bir bəhanə olacaq.

Dünənki qəzetlərdə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin bir fərmanı çap olunub. Həmin fərman xalqın çoxdan ürəyindən olan bir məsələni reallaşdırdı. Fərmanı burada olduğu kimi verirəm.

KİROVABAD ŞƏHƏRİNİN GƏNCƏ ŞƏHƏRİ ADLANDIRILMASI HAQQINDA

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin fərmanı

Gəncənin tarixi adını bərpa etmək haqqında şəhər vətəndaşlarının, əmək kollektivlərinin çoxsaylı müraciətlərini, Kirovabad şəhər xalq Deputatları Sovetinin xahişini nəzərə alaraq Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 114-cü maddəsinə (8-ci bənd) uyğun olaraq Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti qərara alır:

Kirovabad şəhəri **Gəncə şəhəri** adlandırılınsın.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin sədri E.Qafarova.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin katibi R.Qızıyeva.

Bakı şəhəri, 30 dekabr 1989-cu il.

Yadıma iki il bundan əvvəl keçirilən Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqının qurultayı düşür. Onda gəncəli Nüşabə xanım Məmmədova bu təklifi etmişdi. İlahi, nə həngamə qopardılar?! Yazıq qadını az qalırdı salondaca didib-parçalasınlar. 37-ci il olsa çoxdan xalq düşməni elan etmişdilər. Özü də kimlər? Savadsız adamlar yox! Xalqımızın say-seçmə ziyalıları!

İndi onlar bu fərmanı oxuyanda görəsən xəcalət hissi keçirirlərmə?! Bəs salonda əyləşib Mərkəzi Komitə katibinin və ona yarınanların çıxışlarını alqışlayanlar necə?

1988-ci il mitinqlərindən başlayaraq nə qədər qətnamə, müraciət, təklif gəlir. Nə qədər Kirov adına, Şaumyan adına, nə bilim, kim adına idarə, təşkilat, kolxoz, sovxoz, küçə və s. olar. Axı bütün bu adların çoxluğu xalqı qıcıqlandırır. Zaman ortaya yeni tələblər çıxarır. Bəs niyə bunları dəyişməyirlər? Niyə xalq kütləsinin əsəbləri ilə oynayırlar? Bütün bunlar davam etdikcə millətin övladları arasında parçalanma, qarşdurma dərinləşir. Yad adların dəyişdirilməsini istəyənlər həmin adları dəyişməyən məmurları öz millətlərindən, öz qanlarından hesab etmirlər. Görünür belə qarşdurmanın yaranması mərkəzin daha yüksək dairələri üçün sərfəlidir.

Qaçqınların vəziyyəti olduqca ağırdır. Onların ev dəyişməsi, sənədləşdirmə işləri düyünə salınıb. Mərkəzin Qarabağ məsələsindəki səhləri, Konstitusiyaya xəyanəti davam edir.

Yeni il! Nə gətirəcəksən xalqıma, nə verəcəksən, nə alacaqsan xalqımızdan. At ili — murad ili deməkdir. Xalqın muradını, arzusunu gözündə qoyma, yeni il!

2 yanvar.

Ömrümüzün ağır və həyəcanlı günlərindən biridir. Şəhərdə əhval-ruhiyyə çox pisdir. Hamı narahatdır. Respublika rəhbərliyinə inam tamamilə itib, hərc-mərclik yaranıb. Rəhbər yoxluğu qeyri-müəyyən proseslərin davam etməsinə səbəb olur. Hamı indiki rəhbərliyin istefa verməsini tələb edir. Açıq, indi istefa verməklə bəlkə də xalqın gərilməmiş əsəbləri bir qədər boşala bilər. Partiya-sovet təşkilatlarına inam elə itib ki, bu inamı bərpa etmək sonra mümkün olmayacaq.

Xalqın arzu və istəyinə, zamanın tələbinə uyğun tədbirlər görmək əvəzinə gündə bir rayonun katibini dəyişirlər. Çoxları bu dəyiş-düyüsdən narahatdır. Əlləri işə yatmır. Bir qrup vəzifə hərisi də yaman canfəşanlıq edir. Düşünür ki, qarışıqlıq düşsə, katibi dəyişsələr, onun yeni vəzifə tutmaq şansı artar. Hər yeni təyin olunan katib də yerlərdə iş kadrları dəyişməklə başlayır. Beləliklə, vəzifə hərislərinin sayı elə bil ədədi silsiləylə deyil, həndəsi silsiləylə artır.

Şəhərə ölkənin müxtəlif yerlərindən cinayətkar dəstələr axışıb gəlir. Bunu, demək olar ki, hamı görür. Belə vəziyyət oğru və quldurlar üçün daha əlverişli şərait yaradır.

Şəhərdə ustalıqla şayiə yayanlar var. Bilmək olmur bu işlə kim, hansı qrup, hansı mərkəz məşğul olur. Şayiənin dəqiqləşdirilməsinə xeyli vaxt sərf etməli oluruq. Telefonlar çox pis işləyir.

Radio və televiziya, mətbuatda operativ məlumatlar, şərhlər yoxdur. İnformasiya qıtlığı yaranıb. Açıq söhbət və informasiyanın çatışmaması vəziyyəti daha da pisləşdirir. Çox təəssüf ki, informasiyaların hədsiz nəzarətə alınması qabiliyyətli, səriştəli adamların da əl-qolunu bağlayır. Yalanlar, şayiələr isə çox ustalıqla yayılır.

Daxili İşlər Nazirliyi və Azərinformun binaları qarşısında mitinqlər gedir. Mitinqlərə səbəb Azərinformun yanlış məlumatı, Daxili İşlər Nazirliyinin səriştəsiz əməliyyatları olub. Cəlilabadda 20 gündən çox idi mitinq gedirdi. Mitinqə zəmanədən narazı, yenidənqurma tərəfdarı, demokratiya həvəskarları ilə yanaşı, vəzifə hərisləri də toplaşmışdılar. Vəzifə hərisləri öndə görünmədən hadisələri qızışdırırdılar.

Dekabrın 28-dən 29-na keçən gecə milis işçiləri evlərə basqın edərək mitinqdə fəal iştirak edən adamları həbs edəblər. Prokurorun sanksiyası olmadan həbslərin aparılması, arvad-uşağın qorxudulması, bir sözlə, zor tətbiq edilməsi, qanunsuzluğa yol verilməsi hərc-mərclik doğurmuşdu.

Səhər tezdən həbs edilənlərin qohumları milis idarəsi qarşısına toplaşaraq tutulanları buraxmalarını xahiş etmişlər. Onların xahişini eşidən olmamışdı. Ətraf kəndlərdən gələn adamlar da milis idarəsinin ətrafına toplaşıb. Vəziyyət getdikcə gərginləşib. Adamlar milislərə daş, ağac atıblar. Milislər də onlara atəşlə cavab veriblər. Aləm qarışıb bir-birinə. Kütlə milisin binasını və başqa inzibati binaları dağıdıb. Milislər də bir neçə adamı yaraladıqdan sonra qaçıb gizləniliblər.

Cəlilabaddan başlayan qarışıqlıq Bakıya da təsir edir. Belədə adamın yadına "Dovşana qaç, tazıya tut deyir" atalar sözü düşür.

Yuxarıdan sözdə bütün vəzifələrin demokratik yolla seçilməsini söyləyirlər. Yerlərdə isə hakimiyyəti əldən verməmək üçün işi köhnə qaydada davam etdirməyi tələb edirlər. Sözlə işin düz gəlməməsi belə ziddiyyətlər yaradır. Yuxarılar güzəştə getməyəndə belə qarşidurmalar yaranır. Aşağılar öz istədiklərini hakimiyyətə gətirə bilməsələr də qeyli-qal yaradırlar.

Şuşadan qanqaraldıcı xəbərlər gəlir. Ağdamdan Şuşaya gedən 5 sərnişin avtobusunu hərbiçilər Ağa körpüsündən keçməyə qoymayıblar. Bu körpüyə gedən yol Stepanakertin kənarından keçir. Məcburiyyət qarşısında qalan maşın karvanı köhnə yolla hərəkət etməli olub. Maşın karvanını SSRİ Daxili İşlər Nazirliyin qoşunları, daha doğrusu, Krasnoyarsk milis məktəbinin zabıt, əsgər və kursantları müşayiət edirmiş.

Avtomobil karvanı Stepanakertin içərisindən keçib yoxuşu qalxanda tələyə düşür. Ətrafdan avtobuslara daş, dəmir dəyənəklər, benzin dolu butulkalar atılır. Bu hücumdan 25 nəfər azərbaycanlı xəsarət alıb. 3 maşın yandırılıb. Hələ bu azmış kimi adamların hamısını soyub qarət ediblər.

Avtomobil karvanını qorumalı olan silahlı əsgər və zabitlər bilmək olmur, Avropanı fəth edən, dünyanı zağ-zağ əsdirən sovet ordusudur, yoxsa bostan oyuğu.

Stepanakertdə ermənilərin basqınına laqeydliklə qarşılayan daxili qoşunların zabit və əsgərləri Şuşada "böyük şücaət" göstəriblər. Şuşada bu məsələyə həsr edilmiş etiraz mitinqini qısa vaxtda dağıtdılar.

Axşam yenə qanqaraldıcı bir xəbəri Moskva televiziyasından "Vremya" yaydı. "Vremya" vay-şivənlə qara-qışqırıq saldı ki, ekstremistlər, alkoqoliklər və narkomanlar Naxçıvan MSSR-də Sovet-İran sərhədi boyu çəkilməmiş tikanlı məftilləri, mühəndis-texniki qurğuları dağıdıblar. Qaçqınlar və cinayətkar ünsürlər İran tərəfə, oradan da Naxçıvan tərəfə keçiblər.

Sərhədlərin sökülməsi dekabrın 31-də saat 12-də baş verib. "Vremya" isə çox "operativ" olaraq, yəni üç gün sonra bunu xəbər verir. Düz bir ay yarımdır Azərbaycandan, Moskvadan yüksək rütbəli zabitlər, partiya-sovet işçiləri Naxçıvana gedib-gəlir.

Naxçıvanda xalq ayağa qalxıb tələb edir ki, sərhəd rejimi yumşaldılsın. Naxçıvandan Bakıya və başqa şəhərlərimizə təhsil almağa, işləməyə gedənlər öz evlərinə geri dönmə bilmirlər. Sərhədçilər onlardan əsassız olaraq müxtəlif cür arayışlar, sənədlər tələb edirlər. Naxçıvana xeyrə-şərə getmək də onillər boyu çətinləşdirilib. Bütün bu çətinliklərin bir adı var: Sərhəd rejimi. Hətta sıradan sərhədçi belə Naxçıvanın rəhbər işçilərini istədiyi qədər saxlaya bilər. Acınacaqlı haldır ki, Naxçıvan ərazisində olan sərhədçilər, Hərbçilər Muxtar Respublikanın rəhbər vəzifəli şəxslərini belə sayı salmır. Tikanlı məftillərlə Araz çayı arasında 13 min hektardan çox torpaq sahəsi var. Sərhədçilər həmin ərazidə heyvan otarmaq, ot biçmək üçün kolxoz-sovxoz rəhbərlərindən rüşvət alır. Arazboyu qoyulmuş su nasoslari xarab olduqda onu təmir etməyə getməli olan elektrik və çilingərlər briqadasının üzvlərinə sərhədçilərdən icazə almaq üçün bəzən bir həftə vaxt lazım gəlir. İş axsayır, təsərrüfatda itki çoxalır. Dünya dəyişir, bizim mühafizəkarlar isə dəyişməyə istəmir.

Bir aydan artıqdır Naxçıvanda sərhədboyunda müxtəlif aksiyalar həyata keçirilir. 160 kilometrlik bir məsafədə insanlardan "canlı divar" yaradılır. Mətbuat, radio, televiziya susur. İndi—hadisədən üç gün sonra isə bu bir qrup ekstremistin, alkoqolikin və narkomanın işi kimi təqdim edilir. Azərbaycan rəhbərlərinin məsələyə münasibət bildirməmələri, özlərini karlığa və korluğa vurmalarının ağrısını xalq çəkir.

3 yanvar.

Nə yaxşı ki, hələ özündə cəsarət tapan rəhbər işçilər var. Naxçıvan MSSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin sədri Səkinə Əliyeva "Vremya"-nın söylədiklərini qismən təkzib edir. Sərhədlərin sökülməsinə haqq qazandırmasa da dolayısı ilə onu vurğulayır ki, rəhbərlik qismən güzəştə getsə və xalqın səsini vaxtında eşitsəydi gərginlik bu həddə çatmazdı.

Əsgəran rayonunun Cəmilli kəndinə ermənilər hücum edib. Atışma zamanı kəndin sakini Yunis Abbasov yaralanıb. Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanları, hökuməti öz ərazisində öz vətəndaşının təhlükəsizliyini təmin edə bilmir.

4 yanvar.

Qırmızıbayraqlı Zaqafqaziya Sərhəd Dairəsinin "Na rubejax rodini" qəzetini oxuyanda təəccüb məni bürüyür. Birinci səhifədə SİTA-nın məlum xəbərini, eləcə də Zaqafqaziya sərhəd dairəsi komandanlığının siyasi şöbəsinin Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının zəhmətkeşlərinə müraciətinin mətnini rus və Azərbaycan dilində (bəlkə də qəzetin 47 illik tarixində birinci dəfədir ki, səhifəsində Azərbaycan dilində material verir) çap edilib. Orada yazılıb:

"Yoldaşlar!

Zaqafqaziya Sərhəd Dairəsinin komandanlığı və Siyasi Şöbəsi dövlət sərhədində şəraitin kəskinləşməsi ilə əlaqədar olaraq sizə müraciət edirlər. Sərhəddə ayrı-ayrı, ekstremist şəxslərin qanunazidd hərəkətə qoşulmaq barəsində məsuliyyətsiz çağırışlarının təsiri altına düşən, bir sıra hallarda isə onların hədələrindən qorxan Naxçıvan MSSR-in əhalisinin çoxlu qrupları SSRİ-nin dövlət sərhədində sərhəd qoşunları tərəfindən tikilmiş mühəndis-texniki qurğularını, siqnalizasiya və rabitə vasitələrini dağıtmış və hüquqazidd digər əməllərə yol vermişdir. O cümlədən, qanunsuz olaraq sərhədi pozaraq İrana keçmiş, sərhəd işarələrini korlamış və dağıtmış, sərhəddə İran dövlətinin sakinləri ilə danışıqlar aparmış, sərhədçilərin ünvanına hədələr və təhqirlər söyləmişlər. Bu cür hüquqazidd hərəkətlər Azərbaycan SSRCM 91-ci maddəsində və "SSRİ-nin dövlət sərhədi haqqında" SSRİ Qanununun 40-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətləri özündə birləşdirir.

...Dövlətimizin sərhədləri tarixi bu cür vandalizm və təhqir, onun müdafiəçilərinin mənəvi cəhətdən alçaldılması faktlarını xatırlamır...

... Təmkin və sakitlik nümayiş etdirin. Ekstremist şəxslərin fitnəkar şüarlarına və çağırışlarına qoşulmayın!.. Bu yol respublikada çaxnaşmaların, qanunsuzluğun gücləndirilməsi, qardaş Azərbaycan xalqının namus və ləyaqətinə xələl gətirən yoldur. Sərhəddə düşünülməmiş hərəkətləriniz dostsevər "Azərbaycan xalqının adına ləkə salır"...

Müraciəti yazdıranlar və çap etdirənlər nəinki reallıqdan uzaqdırlar, hətta deyərdim zamanı və məntiqi unudurlar. Elə bil kimə, nə üçün müraciət etdiklərini də bilmirlər. Odur ki, "İran dövlətinin sakinləri ilə danışıqlar aparmış" deyərək həyəcanla müraciət edirlər. 170 il qardaş-bacısından qohum-əqrəbasından ayrı salınan əhalinin öz doğmaları ilə necə sevinclə, iftixarla, şadyanalıqla danışmaları, görüşmələri nə üçün sovet sərhədçilərinə faciə kimi görünür. Utanmadan bunu "Azərbaycan xalqının namus və ləyaqətinə xələl gətirmək, Azərbaycan adına ləkə salmaq" kimi qiymətləndirirlər.

Bu, görəsən doğrudanmı xalqı parçalamaq, qardaşı-qardaşdan ayrı salmaq, xalqın namus və ləyaqətini alçaltmaq, adına ləkə salmaqdır?

Qərribə burasıdır ki, qəzetin dörd səhifəsinin dördündə də çap olunan yazılarda bu ruh hakimdir. Hətta açıq hədə-qorxu gəlmələri də var. Bunlarla yanaşı, 2 və 3-cü səhifələrdə "hadisələrin xronikası" adlı xəbərlər toplusu da çap ediblər. Orada verilənləri oxuyanda bu məntiqsizliyə, savadsızlığa təəssüflənməmək olmur. Həmin faktları ağıllı oxucu nəzərdən keçirdikdə qəzetin də, hökumət və dövlət təşkilatlarının da puç və əsassız mövqeyini aydın görür. Bunu qabarıqlığı ilə göstərmək üçün həmin xronikadan bir neçəsini olduğu kimi buraya köçürürəm.

"04.12.1989-cu il. Naxçıvan MSSR-in ərazisində AXC "canlı divar" aksiyasını keçirərək yerli əhalini sərhəddəki mühəndis-texniki qurğuların yanına çağırmışdır. Bəzi yerlərdə meqafonla "Rədd olsun sərhədlər!", "Azərbaycan bölünməzdir!" şüarlarını söyləmiş, İran vətəndaşlarını da bu cür hərəkət etməyə çağırmışlar.

13.12.1989-cu il. AXC-nin çağırışı ilə sərhəd məntəqələrinin qarşısında saat 14-dən 19-dək izdihamlı mitinqlər keçirilmişdir. Toplantıya gələnlər fars və Azərbaycan dillərində yazılmış transparantlar gətirmiş, mitinqi səsucaldan qurğularla idarə etmişlər.

Onlar tikanlı məfilləri mühəndis-texniki qurğuları ləğv etməyi, siqnal sistemini və sərhəd işarələrinin Araz çayının kənarına çəkilməsini tələb edən mitinqlər keçirmişlər.

19.12.1989-cu il. Günün ikinci yarısında yerli sakinlər sərhəd boyunda çadırlar qurmuş, sərhəd rejimi yumşaldılmayınca buradan getməyəcəklərini bildirmişlər. Çadırların ətrafına toplaşanlar Azərbaycan dilində şüarlar qışqırır, qarşı tərəfi salamlayır, onlar cavab verdikdə papaqlarını göyə atıb-tutaraq şadyanalıq edirlər.

Sərhəd boyuna çıxanlar 1921-ci ildə Ermənistanı verilmiş Azərbaycan ərazilərinin geri qaytarılmasını və s. tələb edirlər.

22.12.1989-cu il. SSRİ DTK-nın Zaqafqaziya Sərhəd Dairəsinin rəhbərlərinin, sərhəd dəstəsinin rəhbərlərinin AXC Naxçıvan vilayət təşkilatının rəhbərləri ilə görüşü olub.

23.12.1989-cu il. Ordubad rayonunda AXC üzvlərinin və tərəfdarlarının iki min nəfərlik mitinqi keçirilib. Mitinq iştirakçıları 1921-ci ildə bağlanmış Qars müqaviləsinə əməl edilməsini, İranda mədəni-iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsini, Arazın hər iki sahilində yaşayan qohumların ayda bir dəfə görüşməsinə şərait yaradılmasını tələb ediblər.

30.12.1989-cu il. AXC saat 17-dən 20-dək Naxçıvan şəhərində mitinq keçirib. Qərara alınıb ki, indiyədək verilən təkliflərə və tələblərə baxılmadığına görə dekabrın 31-də sərhəd qurğularını ləğv etmək aksiyası keçirilsin. Bu qərarı başqa iki yaşayış məntəqəsində keçirilən mitinqdə də müdafiə ediblər."

Sərhədçilərin qəzeti bir ayın qısa xronikasını özlərinə sərf edən şəkildə çap edib. Yaxşı yadımdadır ki, 1988-ci ilin may ayının 20-də Naxçıvan şəhərində keçirilən çoxminli mitinqin qətnaməsində də sərhəd rejiminin yumşaldılması, Quzey və Güney Azərbaycan arasında mədəni-iqtisadi əlaqələrin yaradılması öz əksini tapmışdı. Sonralar istər Naxçıvanda, istər Bakıda və Azərbaycanın sərhəd bölgələrində keçirilən onlarla mitinqlərdə yuxarıdakı tələblər bu və ya başqa şəkildə təkrarlanmışdı.

Təəssüf ki, bütün bu tələblər sükutla qarşılanmışdı. Bu sükut da xalqın səbr kasasını daşdırmışdır. Əməli bir iş görülməyə təşəbbüs belə göstərilməmişdir. Təşəbbüs göstərmək istəyənləri isə sıxışdırıb işdən, vəzifədən uzaqlaşdırıblar.

İş-işdən keçəndən sonra vay-şivənə, qarayaxılığa başlayıblar. Bütün güclərini toplayıb keçmişə bərpa etməyə cəhd göstərirlər. Amma gecdir. Atalar deyib: "Tökülən dolmaz!"

"Kommunist" qəzetinin bugünkü sayında "Bizim təqvim" rubrikası altında V.Q.Yeqorovun anadan olmasının 90 illiyi münasibətilə "İnqilab əsgəri" məqaləsi çap olunub. Başqa bir yazı — "Yenidənqurma elmi və elmin yenidən qurulması" məqaləsinin sərlövhəsi gözəl səslənir. Amma istər "Kommunist" qəzeti, istərsə də Azərbaycanın əksər kütləvi informasiya vasitələri hələ də 70-ci illərin ab-havasındadır. Xalqın bu günündən, bu

günün ab-havasından yazmağa cəsarət etmir. Bu da xalqın mətbuata və ziyalılara inamını azaldır. Azərbaycan televiziyası, radiosu dünənki "Azərbaycan KP MK bürosu haqqında məlumat verir. Məlumatda deyilir ki, sərhəddə və bir sıra sərhədyanı rayonlarda vəziyyəti sabitləşdirməkdə partiya və sovet orqanlarına yardım göstərmək üçün Sov. İKP MK katibi A.N.Girenko, SSRİ Ali Soveti Millətlər Sovetinin sədri R.N. Nişanov, Sov.İKP-nin, SSRİ Ali Sovetinin, hüquq-mühafizə orqanlarının məsul işçilərinin bir qrupu respublikaya gəlmişdir.

Baş vermiş hadisənin səbəbini yoxlamaq və qanuna zidd olan bu hərəkətin nəticələrini öyrənmək üçün respublikada istintaq qrupu yaradılmış və işləyir. həmin qrupa Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin, Respublika Daxili İşlər Nazirliyinin və prokurorluğun məsul işçiləri daxildirlər.

Rəsmi məlumatda SSRİ dövlət sərhədyanı rejiminin kobud surətdə pozulması faktı üzrə istintaq başlandığı və respublika, eləcə də yerli Sovet orqanlarına dağıdılmış obyektlərin təcili bərpasında sərhəd bölmələrinə yardım göstərilməsi tapşırıldığı bildirilir.

Bu gün A.N.Girenko, R.A.Nişanov, Ə.X.Vəzirov və başqa rəsmi şəxslər belə halların daha təkrar olmaması üçün Naxçıvan şəhərinə yola düşüblər.

İndi bilmək olmur SSRİ dövlət sərhədi rejiminin kobud surətdə pozulması faktı üzrə başlanmış istintaq kimi günahkar elan edəcək? Sərhədləri sökmüş 100 minlərlə adamı, yoxsa xalqın arzu və tələblərinə laqeyd qalan, vəzifəsini itirməmək xatirinə susan, yuxarıdan göstəriş gözləyən onlarla məmuru?

Bir ay idi Sov. İKP MK-nın milli münasibətlər şöbəsi müdirinin birinci müavini V.A.Mixaylov və başqa əməkdaşları, SSRİ sərhəd qoşunlarının yüksək rütbəli zabitləri, generalları, SSRİ DTK əməkdaşları, Azərbaycanın vəzifə sahibləri Naxçıvanda idilər. Onlar tikanlı məftillərin sökülməsinin qarşısını ala bilməyiblər. İndi onu necə bərpa edəcəklər?! Əlində heç bir maddi vəsaiti, texniki avadanlığı, hətta toplanmağa bir otağı olmayan ictimai təşkilat—Xalq Cəbhəsi telefon və teleqraf rabitəsinin bərpad vəziyyətdə olduğu Azərbaycan Respublikasında Astaradan Sədərəyədək olan sərhəd boyunca yüz minlərlə insan çıxarıb etiraz aksiyaları keçirəndə rahat kabinetləri, əllərinin altında telefonları, maşınları və hər cür şəraiti olan rəhbər işçilər bir iş görə bilməyibsə, indi nə iş görə bilirlər? Hökumətdən maaş alan, bir ay ərzində susan, səsini içinə alan məmurları yığıb indi sökülmüş tikanlı məftilləri necə, hansı vəsaitlə bərpa edəcəklər? "Azərbaycan gəncləri" qəzetinin bu günkü nömrəsində (4 yanvar 1990-cı il, №2 (10908) dərc olunmuş "Qarabağa el yardımı" məqaləsi aşağıdakı abzasla başlayır... "Məlum olduğu kimi Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində xüsusi idarə komitəsi yaradıldıqdan sonra komitənin üzvləri, eləcə də sədr A.Volski vilayətin Azərbaycan kəndlərinin ərzaq, sənaye malları və sair təminatını dayandırmışlar. Hətta özbaşınalıq o yerə çatmışdır ki, yolu-izi olmayan kəndlərə yol çəkişməsi də xüsusi komitənin "xidməti" sayəsində dayandırılmışdır. Bəzi kəndlərdə azərbaycanlı balalarının təhsil alması da qeyri-mümkün hesab edilmişdir".

Məqalə müəllifi sonra qubalıların Xocalıya göndərdiyi yardımdan söhbət açır. Neçə vaxt idi istər partiya işçiləri rəsmi məclislərdə, istərsə mətbuat A.Volskinin rəhbərlik etdiyi komitəni mədh edirdi. Bu da həmin komitənin fəaliyyətini dadanların məqaləsi!

Daha bir qanqaraldıcı hadisə. Ağdam—Stepanakert (Xan-kəndi) yolunda Əsgəran yaxınlığındakı körpü partladılıb.

"Şuşa" qəzetinin 4 yanvar 1990-cı il nömrəsində çap olunmuş müraciət respublika və ittifaqın kütləvi informasiya vasitələrinin əhval-ruhiyyəsindən seçilir. Respublika rəhbərliyi isə belə müraciətlərin mətbuata yol tapmasını yasaqlayıb. Bütün qadağalara və yasaqlara baxmayaraq "Şuşa" qəzetin çap edib. Qəzetin həmin səhifəsinin surəti çıxarılıb yayılır. Müraciətdə deyilir:

"Əziz həmvətənlərimiz! Elimiz-obamız və ümumən xalqımız iki ildir ki, od içindədir.

Belə bir vaxtda bir sıra rayonlarımızda gərgin iğtişaşlar törənmiş və törənməkdədir. Bu bizim birliyimizi sarsıdır, düşmənlərimizin əl-qolunu açır və nəticədə müqəddəs Qarabağ məsələsi kölgədə qalır.

Tam suveren Azərbaycan dövlətindən söz getdiyi halda. xarici lobbilərin Ermənistanda kök salmış nöqərləri olduqca alçaq niyyətlərə əl atırlar. Ermənistan SSR-i DQMV ilə birləşdirmək barədə Ermənistan SSR Ali Sovetinin heç bir ölçüyə sığışmayan üzdənirəq qərarı xalqımızı haqlı olaraq hiddətləndirmişdir. Lakin, nədənsə, İttifaq hökuməti bu məsələyə siyasi qiymət vermir, tarixi, ənənəvi parçala, hökm et siyasəti yeridir. Bizim bəzi rayonlarımızda ayrı-ayrı xırda söz-söhbətlər əslində düşmən dəyirmanına su tökə bilər.

Ermənistanda və Qarabağın ermənilər yaşayan yerlərində bu söz-söhbəti xalqımızın birliyinin parçalanması kimi başa düşüb bayram edənələr, təzyiqli artıranlar var...

Artıq Daşbulaq və Həsənabad kəndlərində bir nəfər də olsun həmvətənlimiz qalmamışdır. Qədim Xankəndindən və Ermənistandan qovulan bacı və qardaşlarımız qışın bu sərt günlərində hələ də evsiz-əşiksizdir, isti ocağa möhtacdırlar. Bu, xalqımızın ümumi dəridir. Xalqımız Qarabağ haqqında son və qəti sözünü deməlidir."

5 yanvar.

Bakıya qar yağıb. Bu ilin ilk qarı. Həmişə olduğu kimi şəhərin dönərgəsi dönüb. Nəqliyyat da normal işləmir, evlər də normal qızdırılmır. Bir sözlə, hər yerdə iş ahəngi pozulub. Pozulmayan yalnız mitinq və piketlərin ahəngidir. Axşam iki dəfə Naxçıvana — Əli Şamilova zəng vursam da evdə tapa bilmirəm. Üçüncü zəngdə onunla danışı bilərəm. Ə.X.Vəzirovun, A.N.Girenkonun, R.N.Nişanovun Naxçıvana səfəri ilə bağlı hadisələr danışır. Rəhbərlər heç bir qonaq evinə, mehmanxanaya düşməyiblər. Necə deyərlər, xalqdan gizlənməyə çalışıblar. O da mümkün olmayıb. Nehrəmlilər xəbər tutublar ki, qonaqlar kəndin yaxınlığındakı Qızılwəng dəmir yol stansiyasında onları gətirən vaqonlarda gecələyiblər. Yüzlərlə adam stansiyağa toplanıb. Birdən ayılıblar ki, vaqonların ətrafında adam əlindən tərپənmək olmur. Mitinq təşkil edilib. Təkidlə tələb ediblər ki, Vəzirov, Nişanov, Girenko vaqondan bayıra çıxıb suallara cavab versinlər. Mühafizəçilər, Naxçıvan MSSR-in rəhbərləri də mitinq iştirakçılarını sakitləşdirə bilməyiblər. "Vəzirov vaqonun qapısında görünən kimi "bambılı, bambılı" sədalari ucalıb. Vəziyyətin ciddiliyini gören Naxçıvanın partiya rəhbərləri də qonaqlara "Xoş gəldin" deməyə cürət etməyiblər.

Havanın şaxtalı olmasına, sulu qar yağmasına baxmayaraq saat 10-da Naxçıvan şəhərinin mərkəzində başlayan mitinq gecə saat 10-dək davam edib. Partiya-sovet fəallarını da vilayət partiya Komitəsinin salonuna toplayıblar ki, Moskvadan və Bakıdan gələn rəhbər işçilərlə vəziyyəti müzakirə etsinlər. O da baş tutmayıb. Partiya-sovet fəalları axşamca salonda aç-susuz "dustaq" vəziyyətində qalıblar.

Ə.X.Vəzirov, A.N.Girenko, R.N.Nişanov Sov.İKN MK təşkilat şöbəsi müdirinin müavini Lobko dəstələrə bölünüb vəziyyətlə tanış olmaq üçün Muxtar Respublikanın rayonlarına yola düşüblər. Hansı kəndə. haraya gediblərsə çox pis qarşılanıblar. Adamlar az qala qonaqların maşınlarını aşırmağa, onları cəzalandırmağa cəhd göstəriblər. AXC fəallarının səyi nəticəsində bədbəxt hadisə baş verməyib. hüquq-mühafizə orqanları isə müşahidəçi mövqeyi tutub.

Axşam saat 18-da A.N.Girenko, R.N.Nişanov, Ə.X. Vəzirov şəhər partiya komitəsinin I katibinin kabinetində AXC fəalları ilə gizli danışıq aparmağa çalışıblar. Meydana toplanmış mitinq iştirakçıları bundan xəbər tutub oraya axışıblar. Bayırdakı səs-küy danışıqları davam etdirməyə imkan verməyib.

Mitinq iştirakçıları Rusiya mətbuatının, kütləvi informasiya vasitələrinin Azərbaycana qarşı apardığı qərəzli təbliğata son qoyulmasını, sərhəd tikanlı məftillərini alkoqolik və narkomanların sökdüyünü təkzib etməsini, sərhəd rejiminin sadələşdirilməsini, Güney Azərbaycanı ilə Quzey Azərbaycanı arasında mədəni-iqtisadi əlaqələr yaradılmasını, Ermənistanın 1921-ci il Qars müqaviləsinin şərtlərini pozaraq işğal etdiyi Azərbaycan torpaqlarını geri qaytarmasını, Meğridən qatarların təhlükəsiz hərəkətinin təmin edilməsini, 42 kilometri Meğri rayonu ərazisindən keçən Bakı-Naxçıvan şosse yolunun çəkilişinin sürətləndirilməsini və s. tələb ediblər.

A.N.Girenko, R.N.Nişanov, Ə.X.Vəzirov AXC fəallarının irəli sürdükləri tələblərin haqlı tələblər olduğunu və yüksək səviyyədə baxılacağına vəd etməklə canlarını kütlənin əlindən qurtarmağa çalışıblar.

Əli görüşdə baş verən söhbətlərdən elə gülməli anları danışdı ki, Naxçıvana nə üçün zəng vurduğumu unuttum. Əslində Naxçıvan MSSR-də qaçqınların sayı, onların məskunlaşma vəziyyəti və s. haqqında dəqiq məlumat almaq məqsədilə ona zəng vurmuşdum. Çünki rəsmi mənbələrdən verilən məlumatlar qeyri-dəqiq olurdu. Adətən rəsmi mənbələr qaçqınların sayını olduqca az göstərməyə, ümumiyyətlə bu məsələni malalamağa çalışırdılar.

Naxçıvanda ardı-arası kəsilməyən mitinqlərin, Moskvadan və Bakıdan gedən rəsmi şəxslərin qarşısına qoyulan tələblərin, ya nəyin nəticəsi idisə, bir neçə gün sonra Moskva televiziyasının tikanlı məftillərin sökülməsinə həsr edilmiş verilişində Naxçıvan sərhəd dəstəsinin komandiri Jukov ümumiyyətlə bir aydan artıq davam edən sərhəd aksiyasında, eləcə də onun son nöqtəsi olan tikanlı məftillərin sökülməsində iştirak edənlər arasında narkomana və alkoqolika rast gəlmədiyini söylədi.

SSRİ Ali Soveti Millətlər Sovetinin sədri R.N.Nişanov isə Naxçıvanı gəzəndən, görəndən sonra SİTAnın müxbiri A.Aladinskiyə deyib:

"Kədərli olsa da, etiraf edilməlidir ki, bizdə yalnız münaqişə baş verdikdən sonra lazımi qərarlar qəbul etmək, bu və ya başqa problemi aradan qaldırmaq ənənəyə çevrilir. Belə hallar millətlərarası münasibətlərdə daha kəskin hiss olunur. Zənnimcə, bu onun nəticəsidir ki, təcili öz həllini tələb edən məsələlər yerlərdə, habelə mərkəzdə uzun müddət götür-qoy edilir və bu iş aylarla, hətta illərlə uzanır. Cəmiyyətdə sabitliyin pozulmasını istəyən qüvvələrin səpdikləri qanunsuzluq toxumları da çox vaxt bu zəmində cücərir. Nəticə etibarilə, təəssüflər olsun ki, bundan xalq əziyyət çəkir, onun həyatı mənafeələrinə zərər dəyir".

Axır ki, cəsarətə gəlib Bakının mərkəzində Şaumyanın adını daşıyan rayonun adı dəyişildi. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin bugünkü fərmanı ilə Bakı Şəhər Xalq Deputatları Soveti İcraiyyə Komitəsinin xahişi nəzərdən keçirilib, Bakı şəhərindəki Şaumyan rayonunun Xətai rayonu adlandırılması qərara alınıb.

6 yanvar.

Yeni bir faciə. Müəmmalı partlayışlar. Bundan doğan onlarla şayiə. Gəl, indi baş çıxar görün hansı doğrudur. Ağdam şəhərində təzə tikilib istifadəyə verilmiş avtovağzalda partlayış olub. Avtovağzalın kassiri Fuad Nağıyev və sürücü Fariz Ağayev ölüb. İki nəfər də yaralanıb. Hadisə səhər tezdən baş verməşəydi, yəni işin gur vaxtı baş versəydi gör nə qədər adam məhv olardı.

Rəsmi dairələr hər bir vasitə ilə hadisəni malalamağa çalışır. Qorxurlar həqiqəti söyləməkdən. Guya əhali belə partlayışları ermənilərin törətdiyini bilsə qarşıdurma, toqquşmalar daha da artar. Əslində şayiələr rəsmi informasiya mənbələrindən sürətlə yayılır. Şayiələrdə avtovağzal da ermənilərin partlatdığını söyləyirlər. Bəlkə də şayiələri bilərəkdən, həqiqəti ört-basdır etmək üçün yayırlar.

Rəsmi informasiya kanalları isə tez-tələsik yeni avtovağzal binasının yaxınlığından keçən kəmərdən qazın sızıb zirzəmiyə dolması nəticəsində baş verdiyini bildirir. Bunu da həmin sahədə çalışan adamların məsuliyyətsizliyi kimi qiymətləndirir.

7 yanvar.

İki gündür Azərbaycan Elmlər Akademiyasının dairəvi zalında Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin qurultay səlahiyyətli III konfransı keçirilir. Bilmirəm, bu konfransı hərc-mərclik adlandırmam, yoxsa demokratiyaya gedən yolun başlanğıcı. Pribaltikanın Xalq Cəbhələrinin fəaliyyətini, xüsusən qurultay və konfranslarındakı diskussiya mədəniyyətini hamımız qəbul edirik, yüksək qiymətləndiririk. Ürək ağrısı, qəzəblə özümüzünküləri pisləyirik. Vaxtında imkan vermədilər. Ayıq düşüncəli adamların irəli çıxmasına hər cür əngəllər törətdilər. İndi də hər cür ad qoyurlar. Bütün bunların ağrısını acısını xalq çəkəcək. Pribaltikada olduğu kimi bizdə də Xalq Cəbhəsinin demokratik düşüncəli, savadlı, vəzifəsini itirmək qorxusu olmayan adamlar təşkil etsəydilər, indi heç belə vəziyyət bəlkə yaranmazdı.

AXC-nin xalq arasında nüfuzu böyükdür. Qarşıdan da seçkilər gəlir. Səsverməni nə qədər saxtalaşdırsalar da Xalq Cəbhəsinin namizədlərinin keçəcəyi gün kimi aydındır bunun qarşısını almaq üçün mühafizəkarlar bütün qüvvələrini səfərbərliyə alıblar. Onlar Xalq Cəbhəsinin daxildən parçalamaq, gücsüzləşdirmək üçün neçə vaxtdır tədbir tökülür. Konfransda parçalanma baş verdi. Amma bu parçalanma çox kiçik bir qrupun uzaqlaşması oldu.

Xalq Cəbhəsi yenə də böyük qüvvə olaraq qalır. Onları dağıtmaq üçün müxtəlif planlar hazırlanır. Bunu Xalq Cəbhəsinin seçkili orqanlarında olanlardan tutmuş, sırayı üzvlərdəki hiss edir. Bakıda, rayonlarda keçirilən mitinqlərdə dəfələrlə təkrarlayırlar. Etibar Məmmədov mitinqlərdə Moskvanın Bakıda erməni talanları hazırladığını danışıq. Yerli hakimiyyət orqanlarını Xalq Cəbhəsilə birlikdə bu talanların qarşısını almağa çağırır.

8 yanvar.

Bu gün Azərbaycan KP MK-da keçirilən müşavirədə respublika partiya təşkilatının fəaliyyətinin aktual məsələləri müzakirə olundu. Sov.İKP MK katibi L.P.Girenko, SSRİ Ali Soveti millətlər sovetinin sədri R.N.Nişanov, Sov.İKP MK-nın, ölkə hüquq-mühafizə orqanlarının məsul işçilərinin iştirak etdiyi yığıncaqda bir sual tez-tez təkrarlanırdı. Necə oldu ki, SSRİ-nin dövlət sərhəddi məhz burada, Azərbaycanda pozuldu?

Lakin heç kim cəsarətlə Naxçıvandan başlamış bu hərəkətin Azərbaycanın sərhəd bölgələrinə sürətlə yayılmasının səbəblərini açıqlamadı. A.N.Girenko Naxçıvan MSSR-ə səfərinin nəticələri, yerlərdə əmək kollektivləri, partiya və sovet fəalları ilə görüşləri haqqında məlumat verdi. Onun verdiyi məlumatlar Azərbaycanın bugünkü ab-havasından, realıqdan çox-çox uzaq idi. DQMV problemlərindən danışıq da ikibaşlı, sürüşkən ifadələrdən başqa bir şey deyildi. Elə bil Sov.İKN MK-nın katibi bütün bu işlərə cavabdeh şəxs deyil, Cənubi Amerikadan Azərbaycana gəlmiş hər hansı bir siyasi xadimdir.

Müşavirədə çıxış edənlərin, hətta sonda uzun-uzadı nitq söyləyən Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Ə.X.Vəzirovun çıxışları da eyni tonda idi. Onları dinləyənlər narazı qalmışdı. Yalnız H. Həsənovun kəskin və cəsarətli çıxışında Qarabağ problemini doğuran səbəblər təhlil edilir, mərkəzin birtərəfli mövqeyi ciddi tənqid olunurdu. Çıxışın sürəti xalq arasında geniş yayıldı.

Qəzetlər, radio, televiziya yanvarın 4-6-da respublikamızda olmuş SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin nümayəndələrinin səfəri haqqında məlumatlar verirlər. Qrupa xarici işlər nazirinin müavini V.M.Nikiforov, müttəfiq respublikalarla iş şöbəsinin müdiri Y.V.Kuplyakov, Orta Şərq Ölkələri İdarəsinin şöbə müdiri L.İ.Manjosin və başqa şəxslər daxildirlər. Bütün bunları diqqətlə izləyəndə belə qənaətə gəlmək olur ki,

yuxarılar aşağıları zor göstərməyə məcbur edir! Bu günlər Bakıda olan rəhbərləri bir-iki ay bundan əvvəl Azərbaycana göndərmək olmazdı?!

9 yanvar.

"Bakı" qəzetinin bugünkü nömrəsində mənim "Ziyalı mövqeyi, ziyalı səlahiyyəti" məqaləm çap olunub. Çox mülayimdi. Ziyalını dilə tutub xahiş və minnətlə vətənə, xalqa xidmət etməyə çağırış notları güclüdür.

Ermənistan SSR Ali Sovetinin bugünkü sessiyası Dağlıq Qarabağın Milli Şurasının iştirakı ilə 1990-cı il üçün plan və büdcə məsələlərini müzakirə edərək Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi inkişaf planlarını Ermənistan SSR-in fəaliyyət dairəsinə daxil etmişdir.

Azərbaycan KP MK-nın göstərişi ilə idarə və müəssisələrdə beş-on adamı toplayıb, partiya-təşkilat katibinin, müəssisə rəhbərinin başçılığı ilə mitinqlər təşkil edilir, həmin mitinqlər haqqında televiziya, radio-da, qəzetlərdə geniş məlumat verilir.

Kommunist Partiyasının nəzarətindən kənar Bakıda və Azərbaycanın əksər şəhər və qəsəbələrində, hətta bəzi böyük kəndlərdə keçirilən çoxminli mitinqlər haqqında isə xalqa informasiya verilmir. O mitinqlərin nə qarşısını almağa gücləri çatır, nə də münasibətlərini bildirirlər. 70 ildir kadr hazırlansa da bu gün ümumxalq mitinqlərini idarə etməyə partiyanın kadri yoxdur!

10 yanvar.

Bugünkü qəzetlər Sov.İKP katibi A.N.Girenko və SSRİ Ali Soveti Millətlər Sovetinin sədri R.N.Nişanovun dünən Stepanakertə getdiklərini, oradan da Moskvaya yola düşdüklerini xəbər verir. Tanışlar isə onları Stepanakertə buraxmadıqlarını söyləyirlər. Nəinki, Moskva və Leninqraddan, hətta ayrı-ayrı vilayət şəhərlərindən də jurnalistlər Azərbaycana gəlirlər. Rusiya mətbuatında Azərbaycan mövzusu ən aktual mövzuya çevrilib. Birini düz yazırlarsa, beşini yalan yazırlar.

Qərribə burasıdır ki, SİTA-nın xüsusi müxbirinin Azərbaycan KP Naxçıvan Vilayət Komitəsinin I katibi A.C.Cəlilovdan aldığı müsahibəni İttifaq qəzetləri deyil, yalnız Azərbaycan qəzetləri çap edir. Azərinformun müxbirinin Naxçıvandan hazırladığı məqalə də, necə deyirlər, "Biləcəriyə o yana" keçə bilmir.

Sərhədçilərə qarşı zor işlədilməsi, onların ailələrinin ləyaqətsizcəsinə hədələnməsi, sərhəd dirəklərini alkoqoldan və narkotik maddələrdən məst olmuş adamların sökməsi fikirlərini nəinki sırayı sərhədçilər, hətta Qırmızıbayraqlı Zaqaqaziya Sərhəd Dairəsi Qoşunlarının rəis müavini D.Q.Paseçnik də təkzib edir.

Sov.İKP MK katibindən tutmuş, Azərbaycan KP MK-nın I katibinədək hələ heç kim neçə gündür aydınlaşdırıb cavab verə bilmir ki, bu yalan məlumatı SİTA haradan alıb? Axşam Əli ilə danışanda öyrənirəm ki, əhali çətinliklə də olsa Türkiyə ilə 11 kilometrlik məsafədə də sərhəd məftillərini sökməyə nail ola bilib. Bu işdə şəxurlular heç cür güzəştə getməyiblər.

Havanın saxtali keçməsinə baxmayaraq hər gün neçə-neçə adam qohumlarını tapmaq ümidi ilə Arazı üzüb keçir. Çayın sahilindəki adamlar o taydakılarla danışmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə edirlər. Çayın səsi danışmaları eşidilməz edəndə adamlar axtardıqları qohumlarının ünvanı yazılmış kağızları daşa bağlayıb bu taydan o taya, o taydan da bu taya atırlar. Daşlar bəzən adamlara dəyib onların baş-gözünü yaralasa, bədənlərini əzsə də hələlik əlaqənin bu formasından imtina etməyiblər.

11 yanvar.

Qəzetlər SSRİ Ali Sovetinin sədri M.Qorbaçovun "SSRİ-nin Dövlət Sərhədi haqqında qanunun Naxçıvan MSSR ərazisində kobud surətdə pozulması barədə" SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət heyətinin qərarını çap edib.

Qəbul edilmiş qərar bir neçə gün əvvəl Bakıda keçirilən müşavirədə deyilənlərin qısa məzmunundan başqa bir şey deyil. 3-cü bənddə isə xalaxətinin qalması deyə, yazılıb: "SSRİ Nazirlər Sovetinə tapşırılsın ki, sərhədyanı rayonların əhalisinin qaldıracağı konkret məsələlərin həlli üçün Azərbaycan SSR-in respublika və dövlət orqanlarının iştirakı ilə tədbirlər görülsün".

Neçə müddətdir yazılanlara, deyilənlərə əhəmiyyət verilmədiyi halda məgər bu qərardan sonra əhəmiyyət verən tapılacaq?!

Qəzetlərin bugünkü nömrələrində M.Qorbaçovun imzası ilə daha iki qərar çap olunub. Birinci qərar "Dağlıq Qarabağ barəsində Ermənistan SSR Ali Sovetinin 1989-cu il dekabrın 1-də və 1990-cı il yanvarın 9-da qəbul etdiyi aktların SSRİ Konstitusiyasına uyğun olmaması haqqında", ikinci qərar isə "Azərbaycan SSR-in

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində vəziyyəti normal hala salmaq tədbirləri haqqında "Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin 1989-cu il 4 dekabr tarixli qərarının müddəalarının səlahiyyətsizliyi barəsində" adlanır.

Yenə də köhnə metod işə salınır. Haqsız ilə haqlı eyni cür ittiham edilir, hərəkətləri eyni səviyyədə pislənir. Bütün bunlar, xüsusən yuxarıların haqsızlığı xalqı daha da coşdurur, qəzəbləndirir. Elə bil adamların əsəbi ilə oynamaqla onları çilgün hərəkətlərə təhrik edirlər. heç bir sözlə, təbliğatla coşmuş insanların qarşısını almaq mümkün olmur. Kütlənin qəzəbini boşaltması üçün bir qılgıncım lazımdır. Bu da kütləvi dağıntılarla, qanla qurtara bilər.

Sov.İKP MK-nın Siyasi Bürosunun dünənki iclasında da Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində vəziyyəti normallaşdırmaq məsələsi müzakirə edilib. Əslində bu qərarlar, müzakirələr Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasını sürətləndirir. Azərbaycan rəhbərlərinin passiv fəaliyyəti, gözləmə mövqeyi radikalları daha da qızıdırır. Elə bil ki, onları qəti və sərt tədbirlər görməyə təhrik edir.

Lənkəranda Xalq Cəbhəsi adından çıxış edən bir qrup sovet və hüquq-mühafizə orqanlarının işini dayandırmağa səy göstərmişdir. Onlar yerli radio ilə çıxış edib hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin dayandırıldığını elan etmişlər. Yerli hakimiyyət orqanları quzu balası kimi onların əmrlərinə tabe olmuşlar. Kiçik bir bölgədə hakimiyyəti ələ almaq! Nə qədər gülünc görünür. Məsuliyyətsiz və burnunun ucundan uzağı görməyənlərin cəsarətli, vətənpərvər addımı. Onlara yəqin ki, Lənkəranda hakimiyyət lazım deyil. Sadəcə Moskvaya demək istəyirlər: "Dağlıq Qarabağdakı erməniləri cəzalandırmasanız biz də bu addımı atacağıq. Əslində bu addımı Azərbaycan KP MK-da əyləşənlər, Azərbaycan Alp Sovetinin Rəyasət Heyəti, deputatlar, nazirlər, ictimai xadimlər, ziyalılar atmalıdı. Onların gözləmə mövqeyi xalqı əsəbiləşdirir. Siyasətdə bişməmiş bir qrup gənc, necə deyərlər, özlərini odun-alovun içinə atırlar.

Bəlkə onların bu düşünülməmiş addımı nəhəng Sovet imperiyasının dağılmasının ilk əlamətidir?! Yoxsa ölçülüb-biçilməmiş addım atmaqla Lənkəranda hakimiyyəti "ələ almış" gənclər baharda ilk açıb qar-çovğuna düşmüş novruzgülülərdi?! Bəlkə bunların da arxasında bir şeytan barmağı var. Bəlkə... bəlkə... Allah axırını xeyir eləsin! Bu gün susan, geri çəkilən vəzifəni nəinki xalqdan və millətdən, hətta övladlarından da çox istəyənlərin əllərinə imkan düşsə necə qəddarlıq edəcəklərini düşünəndə tüklərim biz-biz olur, bədənim ürəşir.

Bu gün Xocalıya yardım aparan qubalıların maşın karvanına Əsgəran rayonunda bir neçə dəfə basqın edilib. Bütün bunlar maşın karvanını müşayiət edən SSRİ Daxili İşlər Nazirliyi Krasnoyarsk Orta İxtisas Məktəbi heyətinin gözü qarşısında baş verib.

Zor tətbiq etmək, güc göstərmək öz səmərəli bəhrəsini verir. Bu günlərdə Moskvada Xarici İşlər Naziri E.A.Şevardnadze İran İslam Respublikasının xarici işlər nazirinin müavini M.Vaizlə görüşüb. hər iki tərəf ticarət və iqtisadi əməkdaşlıq, humanitar əlaqələr və mədəni mübadilə, adamlar arasında, o cümlədən sərhədin hər iki tayında yaşayan qohumlar arasında ünsiyyəti inkişaf etdirmək və s. məsələləri geniş müzakirə edib.

12 yanvar.

Respublika qəzetləri Azərbaycan Xarici İşlər Naziri H.M.Sadiqovun yanvarın 9-da İran İslam Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi vizalar və pasportlar departamentinin müdiri Tale Mənuçöhr Məssulə başda olmaqla İran nümayəndə heyətini qəbul etməsindən, sərhəd zonasında yaşayan sovet və İran vətəndaşları arasında ünsiyyəti sadələşdirmək məsələsindən danışmaqları barədə məqalələr çap ediblər.

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri A.N.Mütəllibov başda olmaqla respublikanın nümayəndə heyəti yanvarın 5-10-da Türkiyədə olub. Onlar Türkiyə Respublikasının prezidenti T.Ozal, Baş nazir Y.Ağbulut, xarici işlər naziri M.Yılmaz, maliyyə və gömrükxana naziri professor Ə.Pəkdəmirli, səhiyyə naziri X.Şivqın, sənaye və ticarət naziri Ş.Yürü, mədəniyyət naziri K.Zeybək, Türkiyə işgüzar dairələrinin nümayəndələri ilə görüşmüşlər.

Bütün bu tədbirlərə toydan sonra nağara demək olar. Bunlar 2-3 ay əvvəl həyata keçirilsəydi, yəqin heç sərhəddəki tikanlı məftillər də zorla sökülməz, bu mövzu ətrafında belə hay-küy düşməzdi.

Bakı bu gün barıt çəlləyini xatırladır. Kiçik bir qılgıncıma bənddir. Yenə də gözləmə mövqeyi tutulur. Tədbirlər görülmək əvəzinə şayiələrin, dedi-qoduların yayılmasına imkanlar yaradılır.

"Sovet kəndi" qəzetinin redaktoru Asif Quliyev kollektivin tələbilə işdən uzaqlaşdırılmışdır. Onun yerinə Əfqan Əsgərov təyin edilmişdi. "Sovet kəndi"nin işçiləri bu təyinatdan da narazıdırlar. Bəhanələri də budur ki, niyə kollektivdən redaktor seçilməsinə razılıq verilmir.

"Kommunist" nəşriyyatının qarşısında "Sovet kəndi" qəzetinin əməkdaşları mitinq keçirib. Başqa qəzetlərin, nəşriyyatın işçiləri də onlara qoşulublar. Miting iştirakçıları Azərbaycan KP MK-nın qəzetdə və ümumiyyətlə respublikada yeritdiyi qeyri-sağlam siyasətdən narazı olduqlarını bildirirlər.

Qaçqınların ermənilərin evinə basqınları haqqındakı xəbərin bir neçəsini yoxladıq, yalan çıxdı. Amma şayiələr ildırım sürəti ilə yayılır.

Azərbaycanın hər yerində vəziyyət belədir! Axşam Naxçıvana Əliyə zəng vururam. Vəziyyət gərgindir. Kərki kəndindən adamlar köçüb. Neçə vaxtdı erməni yaraqlıları yollarını kəsib. Nə Muxtar Respublikanın hakimiyyət orqanları bir işi görür, nə də xalqa imkan verirlər. Muxtar Respublikada hüquq-mühafizə orqanlarında çalışanların sayı 500 nəfəri bəlkə də keçir. Belə bir böyük qüvvə 5-6 erməni dığasının öhdəsindən gələ bilmirsə, birdən onların silahlı dəstələri Naxçıvana hücum etsə Muxtar Respublikanın əhalisinin vəziyyəti necə olacaq? Yenə 1918-20-ci illərdə olduğu kimi Arazı o taya keçəcək, çayda onlarla adam boğulub öləcək? Onda heç olmasa Abbasqulu bəyin dəstəsi erməni quldurlarının qarşısını xeyli kəsdi. Arvad-uşağı, mal-heyvanı, ev əşyasının bir qismini xilas etmək mümkün oldu. Bəs indi?

Əli Şamilov narahat olduğumu görüb mənə xeyli təskinlik verir. Lənkərandan Naxçıvana və Muxtar Respublikanın rayonlarına telefoqram göndərilib onlar kimi hərəkət etməyi, yerli hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətini dayandıрмаğı təklif ediblər. AXC Naxçıvan Vilayət Təşkilatında müzakirə edib lənkəranlıların hərəkətini pisləyiblər. Bunu qarşıdan kəlen deputat seçkilərini poza biləcək bir hal kimi qiymətləndiriblər.

Əlaqə saxladığım başqa rayonlara da Lənkərandan telefoqramlar göndərildiyi xəbərini alıram. Bu çox təhlükəli oyundur. Kal əzgil yeyən adam nə vəziyyətə düşürsə, millətdə o vəziyyətə düşə bilər.

Ə.Vəzirovun katib seçildəndən sonra yeritdiyi kadr siyasəti də öz acı bəhrəsini verir. Yerliçilik və s. bəhanələrlə adamların müəyyən postlardan uzaqlaşdırılması Respublikada gərginliyi daha da artırır. Partnomenklatura ilə xalq hərəkəti fəalları arasında körpü yarada biləcək adamlar vəzifədə qalmayıblar. Elə bil qəsdən xalq hərəkəti ilə Respublika rəhbərliyi arasındakı bütün bağları qırıblar. Bu əlaqələri pozublar ki, birgə hərəkət mümkün olmasın.

13 yanvar.

Dünən Şuşada Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti üzrə Respublika təşkilat komitəsi müşavirə keçirmişdi. Müşavirədə DQMV-nin azərbaycanlılar yaşayan kəndlərinin kolxoz və sovxozlarının rəhbərləri, ilk partiya təşkilat katibləri, yerli Sovetlərin sədrləri, habelə bir sıra nazirliklərin və baş idarələrin rəhbərləri iştirak ediblər.

Bir zaman A.Volskinin başçılığı ilə yaradılmış komitəni rəsmi dairələr necə ağızları sulana-sulana mədh edir, xalqa yeganə xilaskar kimi təqdim edirdilərsə, indi də Azərbaycan KP MK-nin ikinci katibi, Əfqanıstanda "zəngin təcrübə tonlamış" V.P.Polyaniçkonun fırlatdığı Respublika təşkilat komitəsini eləcə xalqa sıırırlar.

A.Volski 500 günə Dağlıq Qarabağdakı idarə və müəssisələri Azərbaycanın yurisdiksiyasından çıxarmaqla onun Respublikamızdan ayrılmasını necə sürətləndirdisə, V.P.Polyaniçko da bu sürətin azalmaması üçün çox incə siyasətlə həm özü işləyir, həm də bizimkiləri işlədir. Bizimkilər də əməllərinin əsl mahiyyətini başa düşmədən vətənpərvərlik hesab edib daha həvəslə çalışırlar.

Gəncədən jurnalist dostum Hamlet Qasimovun söylədikləri də qanqaraldıcı oldu. Todanda döyüş gedir. Bir nəfər yaralanıb. Erməni yaraqlıları fermada işləyən ata-oğulu girov götürüblər. Ermənistandan Çaykəndə gündə neçə vertolyot gəlir. Silahlı dəstələr, hərbi sursat, ərzaq gətirir.

Çaykənd sakinləri tutduğu vəzifəsindən asılı olmayaraq bütün azərbaycanlıları erməni kəndlərinə yaxın qoymurlar. Hətta SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Xanlar rayonundakı istintaq qrupunun əməkdaşları, hərbiçilər də özlərini elə aparırlar ki, guya Çaykəndə girə bilmirlər. Beləliklə, Çaykənddən "alınmaz qala" mifi yaradırlar.

Yenə də Respublikanın kütləvi informasiya vasitələri baş verən hadisələr haqqında gec məlumat verir. Bunun bir səbəbi yuxarıların göstərişidirsə, ən başlıca səbəbi mətbuat orqanlarına rəhbərlik edənlərin cəsarətsizliyidir.

Ermənistan SSR Ali Sovetinin sessiyası görünür hələ çox qanlara bais olacaq. Sessiyada Azərbaycanın ərazisi olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin, Şaumyan (kənd) rayonunun, hətta Xanlar rayonundakı Çaykənd kəndinin də Ermənistanla birlikdə, yəni Ermənistan ərazisi kimi, bütöcsünün təsdiq edilməsi azərbaycanlıları nə qədər qəzəbləndirmişdirsə, erməni millətçilərini 100 qat ondan çox sevindirmişdi.

Bu sevinci qeyd etmək, şadyanlığı birgə keçirmək üçün Şaumyan (kənd) rayonunun rəhbərləri dörd maşına əyləşib dağ yolu ilə Çaykəndə yola düşüblər. Quşçu-Armavir kəndində onların qarşısını kəsiblər. Kənd sakinlərinin köməyi ilə milislər maşınları yoxlayıb. Maşından əldəqayıрма partladıcı qurğu, odlu silahlar, tüstü buraxan xüsusi paketlər, siqnal raketləri və s. tapılıb. Şaumyanlıları Çaykəndə getməyə qoymayıblar. Xanlar rayon Daxili İşlər Şöbəsinə gətiriblər. Bizimkilərdən kiminsə "sayeyi-mərhəmətindən", yaxud "qayğıkeşliyindən" rayonun prokuroru Stepanyan aradan çıxıb bilib. O, nəinki aradan çıxıb, çox rahatca Şaumyana (kənd) qayıdıb. Qayıdan kimi də Şaumyan (kənd) rayon KP ikinci katibi işləyən, rayonun azərbaycanlılar yaşayan Zeyvə kəndindən olan Afət Camalovu, bir neçə azərbaycanlı avtobus sürücüsünü, arvad-uşağı, hətta Gəncə elektrik şəbəkəsindən rayona köməyə gəlmiş 7 nəfərin girov götürülməsini təşkil edib. Sonra da şərt qoyub ki, Xanlarda Milis Şöbəsinə saxlanılan ermənilər buraxılsa girovların azad edilməsi

haqqında danışıq aparmağa gedərlər. Rayon partiya komitəsinin ikinci katibini girov götürüb Stepanakerto aparırlar. Moskva susur. Televiziya, radio, qəzetlər xəbər vermir. Sov.İKP MK eşitməməzliyə vurur.

Hətta həmin vaxt Dağlıq Qarabağda olan Respublika təşkilat komitəsinin üzvləri, Azərbaycan KP MK-nın II katibi V.P.Polyaniçko, Azərbaycanda nazir vəzifəsini tutan M.İ.Radayev belə şəxsi nüfuzlarından istifadə etməklə də olsa rayon partiya komitəsinin II katibini, yəni partiya işçisini girovluqdan azad etdirmirlər.

Bütün bunlar da onu göstərir ki, Moskva Azərbaycan üçün nəsə hazırlayır!

"Kommunist" qəzetinin bugünkü sayında "Lənkəranda nə baş vermişdir?" sərlövhəli məqalə çap olunmuşdur. Qəzetin müxbirlərinin yazdığına görə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin "tarazlaşdırıcı" qərarından qəzəblənmiş lənkəranlılar gecə ilə küçələrə çıxıb, hətta böyük bir dəstə dərhal Qarabağa yollanmaq qərarına gəlib. AXC Lənkəran şöbəsinin fəalları həyəcanlanmış dəstəni saxlamağa müvəffəq olublar.

Sonra da yaradılmış müvəqqəti müdafiə komitəsi Lənkəranda idarəetməni və məsuliyyəti öz üzərinə götürüb. Rabitə sistemi işləyir, milis vacib obyektləri və asayışı qorumaqda davam edir. Yanvarın 11-də saat 17.00-da rayonun partiya və təsərrüfat fəallarının Ziyalılar evində keçirdikləri yığıncaqda müvəqqəti müdafiə komitəsinin qərarı hamılıqla bəyənilib.

Yanvarın 12-də respublika paytaxtından gəlmiş rəsmi nümayəndələr, habelə Lənkəran dairəsindən SSRİ xalq deputatı seçilmiş admiral V.N.Çernavinlə söhbət aparılıb. Tədbirin müvəqqəti olduğu və kəskin etiraz xarakteri daşdığı bildirilib.

Respublika hökumətinin tapşırığı ilə Lənkərana getmiş Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini A.T.Rəsizadə Azərinformun müxbirinə bildirib:

"Lənkəran normal əmək ahəngindədir. Müəssisələr məlum hadisələr zamanı öz fəaliyyətini dayandırmamışlar. Lakin yerli hakimiyyət orqanları öz funksiyalarını hələ tam həcmdə yerinə yetirmirlər. Lənkəranlılarla görüşdə DQMV məsələsinin həllinin yolverilməz şəkildə uzadılması, SSRİ Konstitusiyasını tapdalayan, Azərbaycanın daxili işlərinə qarışan Ermənistan SSR-nin hərəkətlərinə siyasi qiymət verilməməsi tənqid olunmuşdur. Şəhərin sosial-iqtisadi inkişafına dair bir sıra mühüm məsələlər də qaldırılmışdır. Bu məsələlər barəsində lazımi tədbirlər görülməkdir."

Azərbaycanın əksər rayonları Lənkəranın günündədir. Bir fərqləri ondadır ki, həmin rayonlarda özlərini müvəqqəti müdafiə komitəsi adlandıran, idarəetməni və məsuliyyəti öz üzərinə götürən qurumlar yoxdur. Partiya, sovet, hüquq-mühafizə orqanlarında bir biganəlik, fəaliyyətsizlik hökm sürür.

Bakıda da vəziyyət rayonlarda olduğu kimidir. Neçə vaxtdan bəri davam edən gərginlik partlayış həddinə çatıb. Şəhər Allah ümidinə qalıb. Xalq öz-özünü dolandırır. İnsanlar arasında səmimiyyət, qayğıkeşlik, mehribanlıq artıb. Bu da görünür ki, kimlərsə, hansı təşkilatlarasə sərf eləmir. Ermənistandan gələn binəşib qaçqınlar ailələrini daldalamaq, qalmağa yer tapmaq, gündəlik ruzisini əldə etmək hayındadı. Bu tərəfdən də qaçqınlarla yerli sakinlərin arasını vurmaq üçün gündə min cür şayiə yayılır. Kütləvi informasiya vasitələrinə bu şayiələrə münasibət bildirməyə icazə verilmir. Yalnız ardı-arası kəsilmədən xalqı səbirli olmağa, təmkinlilik nümayiş etdirməyə çağırırlar. Özü də bu çağırışlar çox primitiv səslənir.

Şəhərdə erməni evlərinin talanından, ermənilərin qətlə yetirilməsindən söhbət gedir. Bunu da ən çox qaçqınların və Xalq Cəbhəsinin adı ilə bağlayırlar. Bu gün Lenin adına meydandakı mitinqdən - saat 17.00-dan sonra 30-40 min nəfərin ayrılıb şəhərdəki erməniləri qovmağa getdiklərini söyləyirlər. Ondən əvvəl heç mitinqə getməyənlər də erməniləri görəndə acılayırdılar. Sanki Ermənistandakı və Qarabağdakı erməni quldurlarının əməlləri üçün dünənədək qonşu olduqları, can deyib, can eşitdikləri adamlar günahkardır. Nə mitinqləri, nə də şəhəri idarə etmək mümkündür. Ədalətsizlik hamını hövsələdən çıxarıb. Heç bir maddi-texniki bazası olmayan Xalq Cəbhəsi öz fəallarından ibarət dəstələr yaradıb talanların, qətlərin qarşısını almağa çalışır. Milis, prokurorluq, hətta şəhərdəki hərbi hissələr, onlarla ictimai təşkilat elə bil yoxa çıxıb. Naməlum ünsürlərin törətdikləri cinayətləri Xalq Cəbhəsinin adı ilə bağlayırlar. Canıyanan, ağıllı və bacarıqlı rəhbər yoxdur ki, bu böyük gücü şəhərdə vəziyyətin normalaşdırılmasına yönəldə. Elə bil SSRİ-nin bütün oğru və quldur dəstələri Bakıya toplaşblar.

Partiya, sovet orqanlarında söhbət gəzirdi ki, Xalq Cəbhəsi bugünkü mitinqlərdən sonra Mərkəzi Komitənin, Nazirlər Sovetinin, Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin, Daxili İşlər Nazirliyinin, prokurorluğun və başqa təşkilatların inzibati binaları qarşısında piket keçirəcək, piket iştirakçıları həmin binaları tutub talan edəcək.

Bunların heç biri baş vermədi. Mitinqlər isə həmişəki qaydada gedir. Bakı Şəhər Partiya Komitəsi və Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsi paytaxt vətəndaşlarına müraciət edərək onları fitnələrə uymamağa, hər cür zorakılıq çağırışlarını qəti dəf etməyə, müdriklik və təmkin göstərməyə çağırır. Real zəmini olmayan, xalqdan ayrı düşmüş adamların hazırladıqları bəsit çağırışlara heç özləri də hay vermirlər.

Kütləvi informasiya vasitələri, partiya, sovet, hüquq-mühafizə orqanları rəsmi yığıncaqlarda ətrafına böyük qüvvə toplamış Xalq Cəbhəsinin adını belə çəkmir. hər yerdə "qeyri-formallar" deyir və yazırlar, bu da Xalq Cəbhəsi ətrafında toplaşanlarda mənfi əhvali-ruhiyyə yaradır.

Bakının belə gərgin günlər keçirdiyi vaxtda Moskva televiziya, radiosu, qəzetləri M.S.Qorbaçovun Litvaya səfərindən geniş reportajlar verir. M.S.Qorbaçov demokratiyadan, aşkarlıqdan, respublikalara geniş səlahiyyətlər verilməsindən danışır. Bütün bu vədlər və çıxışlar burulğana düşmüş azərbaycanlıların əsəblərini daha da qızıdırır.

Ə.X.Vəzirov da M.S.Qorbaçovsayaq hərəkət edərək Bakı Məişət Elektrik Cihazları İstehsal Birliyinin fəhlə və qulluqçuları ilə görüşür. Görüş əks effekt verir. Ə.X.Vəzirovun danışığı, hərəkətləri xalq arasında gülüş, istehza mövzusunə çevrilir.

14 yanvar.

Lənkəranda sakitlikdir. "Kommunist" qəzetinin müxbirlərinin şəhərdəki hərbiçilərin xanımlarından aldıkları müsahibəyə zabit arvadlarının "Burası yaxşıdır ki, həyatın ahəngi pozulmayıb. Uşaqları bağçaya qoyub borş bişirmək üçün kələm almağa gəlmişik..." cavabını alıblar.

Müxbirlər "Lənkəran, 13 yanvar" adlandırdıkları yazılarını aşağıdakı nikbin sonluqla bitiriblər: "Gün ərzində aldığımız məlumata görə rayonda vəziyyət dəyişmiş, asayişin pozulmasına dair heç bir hadisə baş vermişdir. Axsam tərəfi müvəqqəti müdafiə komitəsinin köməkləri vacib obyektlərin keşiyinə yollanırlar..."

Amma, nədənsə, yazının sərlövhəsi ötən il Gürcüstanda baş verən faciədən bəhs edən bir yazının sərlövhəsini -"Tbilisi, 9 aprel" xatırladı. Allah axırını xeyir eləsin.

SİTA-nın yaydığı bir məlumatda deyilir: "1990-cı il yanvarın əvvəllərində İran İslam Respublikası Xarici İşlər Nazirinin müavini M.Vaizi və nazirliyin pasportlar və vizalar departamentinin müdiri Tale Mənuçöhr Məssulə başda olmaqla İran nümayəndə heyəti SSRİ-də olarkən vətəndaşların Sovet-İran sərhədini keçmələrini, həmçinin hər iki ölkənin vətəndaşlarının öz qohumlarına qonaq getmələrini sadələşdirmək, eləcə də digər məsələlər barəsində Moskvada və Bakıda Sovet-İran danışıqları aparılmışdır.

Danışıqların gedişində İran nümayəndələri sərhədçilərin əlaqələrini və vətəndaşların öz şəxsi işləri üçün səfərlərini sadələşdirmək haqqında Sovet təkliflərini diqqətlə nəzərdən keçirməyə razılaşmışlar. Azərbaycan SSR Xarici İşlər Nazirliyi ilə birlikdə hazırlanmış sənədlərin layihələri İranın nümayəndələrinə verilmişdir.

İran tərəfi danışıqları başa çatdırmaq və müvafiq sazişlər imzalamaq məqsədilə bu il yanvarın axırlarında sovet nümayəndə heyətini Tehranda qəbul etməyə hazır olduğunu bildirmişdir.

50 ilin, 20 ilin, lap elə beşilliklərin planlarını əvvəlcədən hazırlamağa adət etmiş SSRİ görəsən Azərbaycan-İran, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərindəki bu irəliləyişə bircə il əvvəl icazə versə, nə olardı?!

... Rəsmi mənbələrdən fərqli bir şey öyrənmək mümkün deyil. Bakı şəhərinə və ətraf qəsəbələrə SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin bölmələrinin gətirilib yerləşdirildiyindən söhbət gedir. Amma onları küçə və meydançalarda, ictimai yerlərdə gördüm deyən yoxdur. Başqa vaxt az qala hər addımda adamın gözüne girən hərbiçilər, milis işçiləri də elə bil qeybə çəkiliblər.

Bakıda talanlardan, ermənilərin öldürülməsindən, şikəst edilməsindən bəhs edən xəbərləri xarici radiolardan eşitmək mümkündür.

Qaçqınların yerləşdirilməsi, ərzaqla təmin edilməsinə başımız o qədər qarışıdır ki, şəhərdə baş verənlərdən də xəbər tuta bilmirik. Başqa vaxt kömək almaq ümidilə cəmiyyətə gələn qaçqınlar da azalıb. Elə bil şəhərdəki hay-küydən ehtiyat edərək daldalara çəkiliblər. Gözdən-könüldən iraq olmağa çalışırlar.

Meğridə yenə də Naxçıvana gedən qatara erməni quldurları basqın edib. Qərībā burasıdır ki, basqın Qərçivan yaxınlığındakı milis postundan olub. Qatardakı maşınlar yerə endirilib. Yəni bu. artıq təxribat yox, açıqdan-açıq yol kəsib quldurluq etməkdir. Atılan güllələr teplovozu dəlib keçib. Şükür ki, maşinistlərə bir şey olmayıb. Qatari müşayiət edən daxili qoşunların baş leytenantı İqor Tişkonun silahını əlindən alıb özünü də aparıblar. Meğri rayonunda erməni milisləri ilə quldurlar birləşib keçidləri və körpüləri tutduqlarından qatarların hərəkəti dayanıb. Bununla onlar həm Naxçıvanı, həm də Ermənistanı nəqliyyat blokadasına almış olurlar. Moskva həmişə olduğu kimi yenə də susur. Bu hadisələrin biri Azərbaycanda baş versəydi gör nə qiyamət qoparırdı.

Gəncədən Hamlet Qasimov xəbər verdi ki, Şaumyan və Xanlar rayonlarının dağ kəndlərinə erməni quldurlarının basqını nəticəsində həlak olmuş dörd nəfər vətənpərvəri Gəncədə dəfn edilib. Erməni quldurları Şaumyan rayonundakı Mənəş, Todan kəndləri, Xanlar rayonundakı Çaykənd, Azad, Kamo kəndləri yaxınlığındakı meşələrdə gizləniirlər, yoldan keçən maşınları atəşə tuturlar. Dörd nəfərin öldürülməsində deyəsən hərbiçilər də iştirak edib.

15 yanvar.

Dağlıq Qarabağda vəziyyət daha da gərginləşib. Erməni quldurları və milislər azərbaycanlılar yaşayan kəndlərə silahlı basqınları artırırblar. Gecə Kərkicahan kəndinə basqın ediblər. İki ev yandırılmış, bir nəfər yaralanmışdır. Xocavənd kəndindən də Ağdam rayon mərkəzi xəstəxanasına iki yaralı gətirilib. Ağdamla Şuşa arasında vertolyot əlaqəsi də dayandırılıb.

Bakıda da vəziyyət gərgin olaraq qalır. Daxili İşlər naziri A.Məmmədovun məlumatına görə 34 nəfər öldürülmüş, 34 nəfər yaralanmış, 176 talan törədilmişdir.

Azərbaycanın verdiyi məlumatda isə deyilir ki, Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəalları erməniləri mühafizə edir, yardım göstərir, Bakını sağ-salamat tərk etmələrinə köməklik edirlər. Bunu aeroportda, dəniz limanında getməkdə olan ermənilər də etiraf edirlər. Bakı Şəhər Daxili İşlər İdarəsinin verdiyi bəyanatda da Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin var qüvvə ilə şəhərdə qayda-qanun və əmin-amanlığı bərpa etməyə çalışdığı göstərilir. Bəs belə isə onda Bakıdakı bu iğtişəşləri kim törədir, talanları kim təşkil edir? Bu sual cavabsız qalır.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi liderlərinin respublika televiziyası ilə son çıxışlarında partiya, sovet, hüquq-mühafizə orqanları ilə birlikdə respublikada böhranlı vəziyyətin normal hala salınması üçün birgə tədbirlər görəcəkləri vurğulanırdı. İkinci tərəf, nədənsə, geri çəkildi. Gözləmə mövqeyi tutdu.

Bu iğtişəş, qırğın, dağıntı azmış kimi başqa bir faciə də baş verdi. Səhər tezdən - səhər yeməyi ərəfəsində yer sürüşməsi nəticəsində Qırmızıbayraqlı Xəzər Donanması baş bazasının bir sıra binaları uçmuşdur. Nəticədə 22 nəfər Xəzər dənizçisi torpaq altında qalmışdır. Bütün qüvvələr xilasetmə işlərinə yönəldilib.

Son günlərdə Bakıda doğulub, Bakıda boya-başa çatmış, Bakını özünə vətən bilən yüzlərlə erməni əsir-yesir halında şəhəri tərk etmək məcburiyyətində qalıb. Hara gedirlər, nə edəcəklər, necə yaşayacaqlar? Yənə Böyük Şeytanın fitvasına uyub qan-qan deyən ermənilərin ağrı-acısını sadə adamlar, bu fitnələrdən uzaq olan, ona aldanmayanlar çəkirlər.

Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, SSRİ Ali Soveti İttifaq Sovetinin Sədri Y.M.Primakov, Sov.İKP MK katibi A.N.Girenko, SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin müavini V.X.Doqujiyev Bakıya gəldi. Beş-on gün əvvəl Girenko, Nişanov və başqaları Bakıda, Naxçıvanda, Stepanakertdə idilər. Bir qara qəpiklik iş görsəydilər, bir balaca tərpnəş, irəliləyiş olsaydı, yəqin bu faciələr də baş verməzdi.

Deyənlər doğru çıxdı. İş-işdən keçəndən sonra neçə vaxtdır Bakıda "gizlədilmiş" SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin qoşun bölmələri şəhərdə görünməyə, patrul xidməti təşkil etməyə, postlar qoymağa başladılar. 1988-ci ildə də belə oldu. Ermənistandan müsəlmanlar son nəfərinədək qovulandan sonra respublikada qayda-qanun yaradılmağa başladı.

Bakı şəhər partiya komitəsinin müraciətləri xalqı birliyə, yekdilliyə, sağlam fikrə, düşünülməmiş hərəkətlərə yol verməməyə, ağıla, dərrakəyə, sakitliyə, əmin-amanlığı qorumağa, Bakının təmiz adını uca tutmağa çağırır. Necə də reallıqdan uzaq, boğazdan yuxarı çağırışlardır. İki ildir xalqın başının altına yastıq qoyanların, həmişə ağıla, təmkinə, səbirli olmağa səs-ləyənlərin bu çağırışına kim inanar?! Özləri də bilirlər ki, çağırışlarına inanıb arxalarınca gedən olmayacaq. Sadəcə vəzifə bərcəklərini yerinə yetirirlər.

Bu günlərdə Azərbaycan KP MK bürosunda, Bakı Şəhər Partiya Komitəsinin fəvqəladə plenumunda Bakıda vəziyyət və şəraitin normal hala salmaq üçün təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında məsələyə baxılıb. Əməli iş, fəaliyyət yox, yalnız söz var. Özü də ütülənmiş, cilalanmış sözlər! Y.M.Primakovun, A.N.Girenkonun çıxışları da qəti bir iş görəcəyini vəd etmir. İki ildir davam edən "tarazlaşdırma" siyasəti, qeyri-müəyyən vəziyyət, Azərbaycanı təmkinli olmağa çağırışlar!!!

Y.M.Primakov, A.N.Girenko Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin, yaradıcı ziyalıların, kütləvi informasiya vasitələrinin və hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri ilə görüşmüşlər. Bu görüşlər, nədənsə, adamın yadına Mirzə Cəlilin "Leontyev" felyetonunu salır.

Bakıda vəziyyət sakitləşməyə doğru gedirdi. Dağıntılar, hay-küylər, tökülən qanlar elə bil adamları düşünməyə, təhlil etməyə vadar etmişdi. Çoxluq böyük bir narahatlıqla bu "qarışıqlığı kim törətdi?" sualı ətrafında baş sındırır. Şayiələrin sayı isə həndəsi silsilə ilə artır.

Belə bir vaxtda Moskvada SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı elə bil öləziyən ocağa yağ tökdü. Alov yəqin yenə də şiddətlənəcək, ətrafa da yayılacaq. M.S.Qorbaçovun sədrliyi ilə keçirilən Ali Soveti Rəyasət Heyətinin iclasında "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və bəzi başqa rayonlarda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında məsələ müzakirə edilmiş, "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və bəzi başqa rayonlarda fəvqəladə vəziyyət haqqında" fərman qəbul edilmişdir.

Azərbaycan yenə pətəyinə çöp uzadılmış arı yuvasını xatırladır. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və bəzi başqa rayonlarda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında" fərmanı geniş müzakirə mövzusunə çevrilib. Həmişə Mərkəzi Komitənin, Ali Soveti Rəyasət Heyətinin qərarlarını ləbbeyk deməklə qarşılayan, onu Quran ayəsi kimi "müqəddəs" (əlbəttə sözdə) bilib vəzifələrini yalnız təbliğ etməklə bitmiş hesab edən Azərbaycanın partiya, sovet işçiləri, ziyalıları indi tamam başqa əhvali-ruhiyyə ilə müzakirə edirlər. Necə deyərlər, adamlarda bir az cəsarət hissi baş qaldırdığından hərə öz mülahizəsini söyləyir. Bu da təbiidir ki, fikir ayrılığına gətirib çıxarır.

Ən maraqlısı budur ki, fərman hələ respublika qəzetlərində çap olunmayıb. Amma fəhlələr də, kəndlilər də, savadlı da, savadsız da müzakirəyə qoşulub. Xarici radiostansiyaların fəaliyyəti öz bəhrəsini verir. Adamlar yerli kütləvi informasiya vasitələrinin məlumatlarına biganə yanaşır, xaricinkilərini isə həvəslə qəbul edirlər. SSRİ kütləvi informasiya vasitələri bəsit, birtərəfli məlumatları ilə zaman-zaman abunəçilərini itirib.

Fərman yalnız Azərbaycan tərəfdə deyil, Ermənistanda, Dağlıq Qarabağda da əks-reaksiya doğurub. Erməniləri daha da aqressiv edib. Salahlı basqınlar mütəşəkkil hücumlara çevrilməkdədir. Sədərək yaxınlığındakı Kərki kəndini əhali tərək etmək, mal-heyvanlarını, toyuq-cücələrini, bir sözlə, neçə illər dişlə-dırnaqla qurduqları ev-eşiklərini itirib didərgin düşmək məcburiyyətində qalıblar. Əli Şamilovun telefonla verdiyi bilgiyə görə qaçqın ailələri Naxçıvanın müxtəlif kəndlərində qohumlarının yanında yerləşiblər. Kəndi iki milis və bir də ov silahları ilə silahlanmış AXC fəalları qoruyur. Onların da üst-üstə sayı 17 nəfəri keçmir.

Yerevandan Dağlıq Qarabağa gedən şose yol Kərki kəndinin yanından keçir. Ermənilər yollarının üstündə belə bir maneənin olmasına razı ola bilmirlər. Sovet Ordusu hissələri də bu silahlı toqquşmalara müşahidəçi kimi qalsa nə var? Əksinə, hücum edənə yardımçı olur.

Azərbaycan KP MK binasında Sov.İKP MK-nın milli münasibətlər şöbəsi müdirinin birinci müavini, tarix elmləri doktoru V.A.Mixaylov Qaçqınlar Cəmiyyətinin nümayəndələri və ziyalılarla görüşdü. Görüşdə Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin sədri prof. P.Qocayev, beynəlxalq icmalçı, prof. H.Əliyev, "Sov.Ermənistanı" qəzetinin keçmiş redaktoru Z.Qurbanov, tibb elmləri doktoru, prof. N.Rzayev, bu sətirlərin müəllifi və b. iştirak edirdilər. Görüşdəki söhbəti adətım üzrə yazıya aldım. Burada həmin qeydlər ixtisarla verilir.

V.M. - Sov.İKP katibinin tapşırığına əsasən mən bir neçə gündür əhalinin müxtəlif qrupları ilə görüşürəm. Sizi də görüşə bu məqsədlə dəvət etmişik.

N.Q. - Bu cür görüşlərə və söhbətlərə, rəsmi tədbirlərə çox böyük ehtiyac var. Ona görə ki, qaçqınların vəziyyəti olduqca ağırdır, mən deyərdim ki, acınacaqlıdır. Azərbaycan, demək olar qaçqınlar respublikasına çevrilmişdir. Erməni ekstremistlərinin düşmənçilik siyasəti nəticəsində Ermənistan SSR-dən, Özbəkistandan, Qazaxıstandan və ölkənin digər yerlərindən 300 minə qədər qaçqın Azərbaycana pənah gətirib. Bu qaçqınlar təkcə azərbaycanlılardan ibarət deyil. Buraya kürdlər, məhsəti türkləri, ləzgilər, ruslar, ukraynalılar və b. xalqların nümayəndələri də daxildir. Bəzi dairələrdə deyildiyi kimi, bizdə millətçilik dərin kök salmış olsa idi, hamı buraya pənah gətirməzdi. Məsələ ondadır ki, respublika əhalisinin öz həyat şəraiti, vəziyyəti ağır olduğu halda bu qədər qaçqını yaşayış yeri, geyim, ərzaq və s. ilə təmin etmək çox çətindir. Qaçqınların qovulması, öldürülməsi, əmlaklarının əldən çıxması, açığı desək, mərkəzi hökuməti və mətbuatı narahat etmir. Bu böyük problemə laqeydlik göstərilir və bu laqeydlik indi də davam etməkdədir. Silah və zor gücünə Ermənistanın bütün rayonlarından eyni vaxtda, bir neçə gün ərzində kütləvi qovulmaya, bu bədnam, mütəşəkkil tədbirə siyasi qiymət verilmədi. Soyuq qış günlərində qarlı zirvələri aşıb gələnlərə, don vurub öldürmüş uşaqlarını və qohumlarını dəfn etməyə imkan tapmayan qaçqınlara biganəlik göstərildi. Onlar yalnız xalq yardımı ilə məktəblərdə, ictimai binalarda, şəxsi evlərdə yaşamağa oldular. Onlara lazımi yardım göstərilmədi. Beynəlxalq və İttifaq xeyriyyə və şəfqət təşkilatları bu işə cəlb edilmədi. Əvvəlki kimi fəlakəti ört-basdır etdilər. Yardım barədə söhbət salanda dedilər ki, qaçqınların gəldiyi respublika onların qayğısını çəkməli, vəsait ayırmaqdır. Lakin bu günədək heç bir vəsait ayırmayıblar. Axı adamlar hər gün ümidlə dərdlərinə əlac, çarə gözləyirlər. Qaçqaq dövründə 100-dən çox adam öldürülüb, yaxud ölüb. Lakin indiyədək heç bir canı, heç bir cinayətkar cəza almayıb.

V.M. - Doğrudur, ölüm halları çox olub. Lakin cinayətkarları müəyyənləşdirmək çətindir.

N.Q. - Ciddi məşğul olurlar. Mərkəzi mətbuat isə birtərəfli mövqə tutur. Təkcə "Literaturnaya qazeta" dalbadal faktları təhrif edən dörd məqalə verib, hamısında da anti-Azərbaycan ruhu hakimdir. Qaçqınların başına gətirilən bəlalər, onların faciələri barədə də mətbuat susur. Qaçqınlara status verilməyib.

V.M. - Mən də onların statusu məsələsi ilə razıyam (qeydlər götürdü).

N.Q. - həm də Ermənistan ərazisindən azərbaycanlıların qovulmasına kompleks halda yanaşmaq lazımdır. Əsrin əvvəllərində, 20-30-cu illərdə, 1948-1952-ci illərdə və 1988-ci ildə bizim xalqı kütləvi şəkildə

qovublar, yaxud da onlar öz yurdunu tərk etməyə məcbur qalıblar. Azərbaycan əhalisinin illər boyu artma və azalmasını təhlil etmək kifayətdir. həm də oradan tək-cə azərbaycanlıları deyil, kürdləri, rusları, ukraynalıları da sıxışdırıb çıxarırlar.

V.M. - Bəli, ona görə də artıq Ermənistan monoetnik respublikaya çevrilmişdir.

N.Q. - Mərkəzi mətbuat bu məsələlərdən yan keçir. Sumqayıt məsələsinin səbəblərini də düzgün şərh etmirlər. Erməni millətçilərinin hərəkətlərinə göz yumulur. Naxçıvana gedən dəmiryolu Ermənistan ərazisində Meğridə gülləbaran edilir.

V.M. - Mən Naxçıvanda olanda çox şeyi öz gözümlə görmüşəm. Qaçqınların ağır vəziyyətini də.

N.Q. - İndi də Bakıda baş verən hadisələr düzgün şərh edilmir. Bizə məlum olmayan cinayətkar qruplar Bakıda evləri talan edir, hər şeyi isə qaçqınların üstünə yıxırlar. Məsələni ayırd etmədən nəticə çıxarmaq olmaz. Düzdür, qaçqınların düşdüyü indiki vəziyyət çox pis nəticələr verə bilər. Lakin onları bu cür günahlandırmaq olmaz. Siz yaxşı bilirsiniz ki, belə çaxnaşmalar olan zaman oğru və cinayətkar qruplar daha mütəşəkkil hərəkət edirlər.

V.M. - Əlbəttə, mən də inanmıram ki, burada qaçqınlar günahkardır. Hər şey təhlil edilməli, səbəblər aşkara çıxarılmalıdır.

N.Q. - Burada mərkəzin də günahı az deyil. Çox şey qulaq-ardına vurulur.

V.M. - Mən sizinlə razılaşıram. Burada mərkəzin də günahı var.

Z.Q. - Ermənistandan qovulmuş deputatlar burada öz seçiciləri ilə iş apara bilmirlər. Biz 13 deputatıq. Mən hələ də vəzifəmdən rəsmən azad edilməmişəm. Biz deputat kimi fəaliyyət göstərmək istəyirik...

V.M. - Bəli, bu ciddi məsələdir (yazıb, qeyd edir). *H.Ə.* - Mən işimlə əlaqədar xarici ölkələrdə oluram. Bu yaxınlarda ABŞ-dan qayıtmışam. Bizim respublikada baş verən faciələr əslində bütün sovet xalqlarının faciəsidir. Burada xüsusi qüvvələr fəaliyyət göstərir. Erməni xalqının özünü bu oyuna təhrik edirlər. Eçmiədzin kiləsəi də bu işdə eyni fəaliyyət göstərir. Açıq ideoloji təxribat aparılır. Bu oyuna on illərlə hazırlıq görülüb. 1970-ci ildə Z.Balayan bunu öz kitabında açıq yazmışdır. Uzun illərdə ki, ermənilərlə türklərin arasını vuran təbliğat davam edir. Roma papası M.Qorbaçovdan xahiş edir ki, erməniləri müdafiə etsin. ABŞ-da erməni milyonçuları bu işə böyük məbləğdə pul sərf edir və iş görürlər. "İzvestiya" və başqa mətbuat orqanları açıq-aşkar millətçi erməni mövqeyindən çıxış edir. Qaçqın ermənilərin çoxu Ermənistanda qeydə alınır, ev, vəsait alıb Bakıdakı evlərini satmağa gəlirlər. Bu da adamları narazı salır. Onlar şəhərdəki hökumət evlərini azərbaycanlıların şəxsi mülklərinə dəyişirlər. Vəziyyət getdikcə mürəkkəbləşir.

V.M. - Vəziyyət gərginləşir. Həm də nə Balayan, nə Kaputikyan, nə də başqaları əziyyət çəkmirlər. Xalq əziyyət çəkir. Ona görə məsələnin həlli yolu tapılmalıdır. Lakin necə?

N.Q. - ... Əhaliyə indiyədək düzgün informasiya verilmir. Volski komitəsi vəziyyəti sabitləşdirmək əvəzinə daha da mürəkkəbləşdirdi. İndi də çox şeyə göz yumulur. Ermənistan və Dağlıq Qarabağa raket silahlar daşınır. Lakin heç kəs soruşmur və demir ki, bunlar haradan gətirilir və kim gətirir? Ermənistanda, hətta dustaqları azad edib onlara müvafiq döyüş tapşırığı verilir.

V.M. - Mətbuatdan ermənilər də narazılıq edirlər. Neyləmək olar? Jurnalist vicdanından çox şey asılıdır.

N.Ö. - Sovet mətbuatı özbaşına mətbuat deyil. Partiya mətbuatında kim nə istəsə yaza bilməz. Açıq-aşkar birtərəfli ictimai rəy formalaşdırılıb. Azərbaycanlıların "düşmən obrazı"nın yaradılması işinə mərkəzi mətbuat az canfəşanlıq göstərmir. Bir də əgər hər şey jurnalistlərin vicdanından asılıdırsa niyə obyektiv yazan jurnalistlərin reportajları dərc olunmur. Bizim mətbuata hər cür nəzarət olunur. Yerevan mətbuatı isə istədiyi kimi hərəkət edir, böhtan və yalan yazır. SİTA-nın məlumatlarına bəs nə ad verək? O ki jurnalist vicdanı ilə bağlı deyil. SİTA dövlətin mənafeyini ifadə edən təşkilatdır. Bir də kimin nədən narazı qaldığını açıq bildirmək, elan etmək lazımdır. Qoy bizim də, ermənilərin də iradlarını mətbuat açıq yazsın. Onda hər şey aydın görünər. Dəfələrlə SİTA və mərkəzi televiziya səhv etdiyini bildirib. Lakin səhvinə düzəliş verməyib. Bu xalqın əsəbləri ilə oynamaq deməkdir. Mətbuatın praktikasında bu bağışlanılmaz hal hesab olunur. Siz dediniz ki, hər iki tərəfi razı salmaq çətindir. Məncə bu düzgün deyil. Məncə hər respublikanın öz məlumat agentliyi var. Mərkəzi mətbuat qoy bu agentliklərin məlumatlarını olduğu kimi versin. Səhvləri olsa onların şərh etmək hüququ var, ya özləri, ya da mütəxəssislər faktı şərh etsinlər. Onda hamının mövqeyi aydın olar...

Sizin "cinayətkarları cəzalandırmaq çətindir" fikrinizlə razılaşımaq çətindir. Gəlin, görək cinayətkarları cəzalandırmaq istəyən varmı? Əgər istəyən varsa, bəs qaçqınların ərizələri, şikayətləri niyə il yarım baxılmaz qalır? Axı, onlar dəqiq göstərir ki, onlara silahlı basqın edənlər kimlərdir? Hansı partiya, sovet və milis işçisi onlara hücum edib. İndiyədək onların biri də olsun məhkəmə məsuliyyətinə cəlb edilməyib. Dəfələrlə Sov.İKP MK işçilərinə, mərkəzi nazirlik və mətbuat rəhbərlərinə iradlarımızı demişik, hamısı da bizimlə razılaşıqlarını bildirib. Lakin bunun bir təsirini, səmərəsini görməmişik. Dəfələrlə yoxlama komissiyaları gəlib, öz doğma yerlərinə qayıtmaq istəyənlərə kömək etməyiblər.

V.M. - Geri qayıtmaq istəyən yoxdur.

İ. Ö. - Düz bir ildən çox Noyemberjan rayonunun əhalisi evlərini dəyişdirmədi. Geri qayıtmaq istədilər. Mərkəzdən yüksək səviyyəli 5-6 komissiya gəldi. Vəd verildi ki, onların qayıtmasına şərait yaradılacaq. Komissiyaların arayışlarına da mərkəzdə məhəl qoyulmadı. Hətta açıqca bildirdilər ki, bizim əlimizdən heç nə gəlmir, hər şey Qorbaçovdan asılıdır. Mərkəzdə erməni lobbisi işə mane olur.

N.Q. - Baş katibin xarici səfərlərində və ətrafında onlar çoxluq təşkil edirlər. Başqa zümrədən adam yoxdur bəyəm?

V.M. - Bu mənim məsələm deyil, kadrları, məsləhət verənləri o özü seçir.

İ.Ö. - "Moskovskiyə novosti" qəzetinin qərəzli mövqeyi barədə Sov.İKP MK işçiləri tədbir görəcəklərini vəd etdilər. Lakin onları eşidən olmadı. Qəzet indi də birtərəfli, qərəzli yazılar verir. Məncə Sov.İKP MK və mətbuata rəhbərlik edən təşkilatlar ya nüfuzdan düşüblər, ya da işi bacarmırlar. Bir sözlə, yerlərdə və mərkəzdə müəyyən məqsədlər ilə təmənnalı adamlar artıb. İş bacarmayan, vəziyyəti dərk etməyən, onu qiymətləndirməyən vəzifəlilər çoxalıb. Onların maymaqlığından isə müəyyən mafiyalar və millətçilər məharətlə istifadə edirlər.

V.M. - Mən bütövlükdə söhbətinizdən razı qaldım. Çox məsələləri qeyd elədim. Bu barədə rəhbərliyə məlumat verəcəyəm.

İ.Ö. - Bu sizin vəzifə borcunuzdur. Mən isə öz müşahidələrimə, indiyədək aparılan söhbətdə görünməyən tədbirlərə əsaslanıb deyirəm ki, əvvəlki söhbətlər, danışıqlar kimi bunun da yəqin heç bir faydası olmayacaq. Yalnız bizim xatirəmizdə qalacaq, bir də dəftərcələrimizdə...

İyun, 1990-cı il

Məlum hadisələrdən xeyli sonra müxtəlif vəzifəli adamları yenidən gördük və onların məsələlərə münasibətinin bir daha şahidi olduq. V.A. Mixaylov Azərbaycan KP-nin otuz ikinci qurultayına gəldi. Qurultayda çıxış elədi, məsələlərə öz münasibətini bildirdi. Onun çıxışından aldığım təəssüratı ümumiləşdirib oxucuların nəzərinə çatdırıram.

V.A.Mixaylov çıxışının əvvəlində öz adından, mərkəzi orqanları təmsil edən yoldaşları adından Azərbaycan xalqına onun keçirdiyi ağırlara və iztirablara görə dərin hüznə başsağlığı verdi. Onu da qeyd elədi ki, bu dərd-sər və iztirablar Azərbaycan xalqının başına özgələrin günahı üzündən gəlmişdir, həyata yenidən qədəm basan yüzlərlə nakam gəncin ömrünə son qoymuş, minlərlə adamı sərgərdan etmişdir. Bu sözləri eşidəndə Qanlı yanvar hadisələrindən bir neçə gün əvvəl onun televiziya ilə çıxışı mənim yadıma düşdü.

O, qətiyyətlə deyirdi ki, Bakıya ordu yeridilməyəcək. Sonra isə şəhərə qəfil ordu yeridildi. Bu gün isə o, xalqa başsağlığı verir və inamla deyir ki, bu gün Sovet Azərbaycanı ona üz vermiş faciənin nəticələrini aradan qaldıraraq yenilənməyə doğru gedir. Adamlar öz çoxmillətli evində dinclik istəyirlər. Biz gördük ki, iş öz ahənginə düşür, şəhər və kəndlərdə həyat qaynayır, xalq ənənələri dirçəlirdi. Bu sözlərə iradımız yoxdur, həqiqətdir. Lakin sualımız var. Bəs Ermənistanda adamların "çoxmillətli evi" yox idi mi? Orada dinc yaşamaq istəmiridilərmə? O, həvəslə qeyd elədi ki, qurultayda istər respublika rəhbərliyinin, istərsə də, mərkəzin buraxdığı səhvlər dəqiq təhlil edilmişdir. Azərbaycan xalqı Sov.MKP MK-dan, ölkənin ali dövlət orqanlarından da məhz bu cür cavab gözləyir.

V.A.Mixaylovun çıxışı əgər şəxsi çıxış xarakteri daşısaydı irad tutmazdıq. Axı o özü Sov.İKP MK-nı təmsil edir. O, cavab verəcək adam deyilsə, xalqa MK-dan kim cavab verməlidir? Onun çıxışı bir cəhətdən də məni qane etmədi. Dağlıq Qarabağdan danışanda qeyd elədi ki, bu, nadir hal olsa da yeganə deyildir, əksinə, ölkəmiz üçün səciyyəvidir. O, Gürcüstanda, Özbəkistanda, Tatarıstanda, Qırğızıstanda, Ukraynada (Poltavada) və ölkənin dikər regionlarında millətlərarası münasibətlər zəminində baş vermiş toqquşmaları misal gətirdi. Sonra isə bildirdi ki, ölkədə yetişməkdə olan münəfişinin nə dərəcədə təhlükəli olduğunu görməmişlər. İlk dəfə Dağlıq Qarabağda qalxıb Baltik sahillərindəki gedib çıxan separatçılığın mərkəzdənqaçma dalğasının nə dərəcədə faciəli olduğunu lazımınca qiymətləndirməmişlər. V.A.Mixaylov çıxışında dedi: "Doğrudur, bütün bunlara baxmayaraq ölkə rəhbərliyi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü heç vaxt şübhə altına almamışdır". O, Ermənistanla vəziyyətin yenidən kəskinləşməsindən söz açaraq qeyd etmişdir ki, "yığma" qoşun döyüşçüləri" adlandırılan erməni terrorçuları qətiyyətlə tərk-silah edilməli və məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

Mərkəzin nümayəndələri də təəssüf ki, "edilməlidir", "olunmalıdır" deyir, lakin tədbir görülmür. Yəni söz var, iş yoxdur. O, yenə də mətbuatın yanlış mövqeyindən söz salıb, qətiyyətlə bildirdi: "Biz, qurultayda Moskvanı təmsil edən şəxslər Azərbaycan xalqı haqqında mərkəzi kütləvi informasiya vasitələrinin yaratdığı yanlış təsəvvürü tamamilə alt-üst etməliyik. Həm də Azərbaycanın bütün ictimai qrupları və təbəqələri fəallaşmalıdır ki, onların səsini Moskvada eşitsinlər".

V.A.Mixaylov və onun kimi Sov.İKP MK nümayəndələri, hətta mərkəzin başqa səlahiyyətli elçiləri də bol-bol vədlər verirlər. Lakin heç bir iş görmürlər. Bu vədi şəxsən mən V.A.Mixaylovun dilindən son bir ildə dəfələrlə eşitmişəm. Nəticəsi isə yoxdur. Yəni dəyirman öz işini görür, çaxçaxı baş ağrıdır.

Çıxışının sonunda Mixaylov da köhnəlmiş partiya üslubuna sədaqətli olduğunu göstərib dedi: "Azərbaycan Kommunist Partiyası bu çətin dövrdə sosialist məramına sadiq olduğunu sübut etmişdir. Oktyabr ideallarına sadiq qalır". Soruşmaq lazım idi ki, ay "yoldaş", bu aydındır, söhbət qeyri-sadiqlərdən getməlidir. Cavab verməlisən ki, mərkəz və onun bəzi dairələri nə üçün bu "ideallara" sadiq deyil, niyə onlar xalqa xəyanət edir? Bu yol xalqı və ölkəni hara aparacaq? Nə üçün siz və mərkəzin sizin kimi nümayəndələri müttəfiqinizin qayığına okeanın ortasına buraxıb, gəminizi sürüb gedirsiniz və onlara sadiq olduğunuzu elan edirsiniz. Axı coşğun dalğalar bu şüarları eşitmir.

17 yanvar.

Bakıda və Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində mitinqlər ara vermir. Mitinqlərdən başqa şəhərin müxtəlif hissələrində hərəkət edən dəstələrə kimlər başçılıq edir, onlar nə istəyir bilmək olmur. Bir qarışıqlıq var, gəl görəsən. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanında deyilir: "Dağlıq Qarabağ barəsində Ermənistan SSR Alp Soveti tərəfindən qəbul edilmiş və SSRİ Konstitusiyasına uyğun olmayan aktlar buna təkən vermişdir.

Hazırda Bakı, Gəncə şəhərində və bir sıra başqa yaşayış məntəqələrində vəziyyət xüsusilə kəskinləşmişdir. İş o yerə çatmışdır ki, adamlar qətlə yetirilir, soyğunçuluq edilir, Sovet hakimiyyətini silahlı yolla devirməyə, SSRİ Konstitusiyası ilə təsbit olunmuş dövlət quruluşunu və ictimai quruluşu zorla dəyişdirməyə cəhd göstərilir.

Yuxarıda deyilənlərlə əlaqədar olaraq və Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin müraciətini nəzərə alaraq SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti SSRİ Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndini rəhbər tutaraq qərara alır:

1. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin, Azərbaycan SSR-in ona bitişik rayonlarının, Ermənistan SSR Gorus rayonunun ərazisində, habelə Azərbaycan SSR ərazisində SSRİ-nin dövlət sərhədi boyunca sərhədyanı zonada fəvqəladə vəziyyət elan edilsin."

Fərmanla bütün mitinqlər, tətilər, küçə yürüşləri, toplantılar qadağan edilirdi. Fərman 1990-cı il yanvarın 15-də yerli vaxtla saat 23.00-da qüvvəyə minir və fəvqəladə vəziyyət ləğv edilənədək qüvvədə qalırdı.

Fəvqəladə vəziyyət haqqında fərmanın nöqsanları göz qabağındadır. Neçə vaxt idi Ermənistanın Meğri rayonunda Naxçıvana, İrana və Yerevana aparılan yük vaqonlarına ermənilər basqın edirdi. Bu işdə yerli milislər də fəal iştirak edirdilər. Ermənistanın Ararat, Yexeqnadzor, Sisyan rayonlarından Naxçıvan MSSR-in sərhəd kəndlərinə basqınlar edilir, təxribatlar törədilirdi. İcəvan tərəfdən isə Qazax rayonunun kəndliləri, İcəvana yük daşıyan teplovozun maşinistləri incidilirdi. Həmin ərazilər isə, nədənsə, fəvqəladə vəziyyət zonasına salınmamışdı.

Bakı şəhərində və ətraf qəsəbələrindəki hərbi hissələrdə çalışan yerli sakinlər xəbər gətirirdilər ki, hərbi hissələrə yeni kontingent gətirilir, silahların, hərbi texnikanın sayı artırılır. Bu da əhali arasında narahatçılıq artırırdı. Fəvqəladə vəziyyət haqqında fərmanın birtərəfliliyi, sözlə əməlin düz gəlməməsi, yerli hakimiyyət orqanlarının əfəlliyi xalqı qəzəbləndirirdi.

Y.M.Primakov və A.N.Girenko Ə.X.Vəzirovla birlikdə Bakıda görüşlər keçirir, mətbuat üçün bəyanatlar verir, Xalq Cəbhəsinin liderləri ilə danışıqlar aparırdılar. Primakov utanıb-qızarmadan Xalq Cəbhəsinin üzvlərinə elan edirdi ki, seçkidən sonra sizin SSRİ-dən ayrılmanıza bir addım qalır. Biz buna yol verə bilmərik və yol verməyəcəyik.

MK binası qarşısındakı mitinqdə çıxış edəndə Y.Primakov Bakıya ordu hissələri gətirilməsini təsdiq etdi və ordunun xalqı qorumaq üçün lazım olduğunu söylədi. Mitinq iştirakçıları onun çıxışını narazılıq bildirən hay-küylə, fitlə qarşıladılar.

Mitinq iştirakçıları Vəzirovun istefasını tələb edir. Sov.İKP MK katibi A.Girenko isə buna cavab olaraq deyib: "Biz rəhbərliyin dəyişdirilməsi məsələsinə baxarıq. Lakin biz onu heç vaxt kütlənin təzyiqi ilə etməyəcəyik. Yol verilməməlidir ki, Azərbaycan rəhbərliyini Sov.İKP MK deyil, binanın qarşısına toplanmış kütlə dəyişsin."

Bu da demokratiyanın, yenidənqurmanın beşiyi başında duranların sözü.

Bu gün Sov.İKP MK katibi A.N.Girenko və Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini A.T.Rasizadə qaçqınlar cəmiyyətinin sədri N.M.Qocayevlə görüşüb.

Moskvadan gələn nümayəndələr bakılı həmkarları ilə birlikdə televiziya da çıxışlar edir, vədlər verir. Burada fəvqəladə vəziyyət rejiminin Dağlıq Qarabağda və sərhəd bölgələrində tətbiq ediləcəyini, bunun da Azərbaycana böyük xeyiri olacağını söyləyirdilər.

Azərbaycan KP MK-dakı mətbuat konfransında Ə.X.Vəzirov rəsmi şəkildə bildirdi ki, Bakıda baş verən şuluqluq nəticəsində 49 nəfər həlak olmuş, gün ərzində 64 talan qeyd edilmiş, şəhərdən dəniz yolu ilə 7192 erməni yola salınmış, soyğunçuluqla məşğul olan 30 nəfərdən ibarət bir qrup yaxalanmışdır.

Moskvanın kütləvi informasiya vasitələri isə hadisələri təhrif edən məlumatları bir-birinin ardınca düzür. Meğridə ermənilər dəmir yol qatarlarının hərəkətini dayandırır, Moskva isə bunu Azərbaycanın Ermənistanı blokadaya alması kimi təqdim edir. Naxçıvan MSSR-ə daxil olan, azərbaycanlılar yaşayan kəndi ermənilər mühasirəyə alır, Moskva isə elə təqdim edir ki, guya Kərki erməni kəndidir və Ermənistanındır, onu azərbaycanlılar mühasirəyə alıb. Yaxud da Azərbaycanın Getaşen (Çaykənd nəzərdə tutulur) yarımrayonunda azərbaycanlıların erməniləri sıxışdırdığından söhbət açılır. Əslində Azərbaycanda nəinki belə yarımrayon, hətta "yarıməkənd" də yoxdur. Bunlar erməni mətbuatının uydurduğu ifadələrdir ki, Moskva mətbuatı onu səxavətlə işlədir.

SİTA-nın bu gün yaydığı məlumatda deyilir ki, Azərbaycana daxili qoşunların 6 mindən çox hərbi qulluqçusu göndərilmişdir. Daxili İşlər Nazirliyi qoşunlarının köməyinə Sovet Ordusunun ümumi sayı 5 min nəfərdən çox olan qoşun hissələri göndərilmişdir. Adamların on-on beş gündür söylədiyini SİTA bu gün elan edir. Amma bir fərqlə. Göndərilən əsgər və zabitlərin sayı qeyri-rəsmi mənbələrə görə rəsmi mənbələrdə deyildiyindən azı 5-10 dəfə çoxdur.

18 yanvar.

Gərginlik son həddə çatmaqdadır. Küçələrdə barrikadalar, maneələr yaradılıb. Şəhərə Sovet Ordusunun yeridiləcəyi gün dəmədə olan məsələdir. Adamların bir qismi buna inanmır. Deyirlər ki, 1989-cu ilin aprelində Tbilisidə baş verən hadisə SSRİ-ni dünyada biabır etdi. Bundan sonra Sovet hökumətinin rəhbərləri belə bir qırğına yol verməz. Rəsmi şəxslərin çıxışları da belə hadisələrin olmayacağını vəd edir. Amma nədənsə bu ab-hava mənim yadıma Çek Londonun "Dəmir Daban" romanında təsvir edilən Çıkaqonu salır. Paralellər çox aparmaq olar. Allah axırını xeyir eləsin...

Ermənilər Bakını tərk etmək məcburiyyətində qalanda çox çalışdıq ki, Ermənistanda ev-eşiklərini qoyub gəlmiş qaçqınlarla evlərini dəyişə bilsinlər. Amma hansı qüvvələrsə buna imkan vermədi. Qaçqınları köçüb gedən erməniləri evlərində yerləşdirməyə də imkan verilmir. Təcili, operativ tədbirlər görülmədiyindən gərginlik artır.

Bakıda şayiə gəzir ki, hərbiçilərin ailələrini şəhərdən köçürürlər. Rusiyada şayiə gəzir ki, Bakıda yaşayan rusların həyatı təhlükə qarşısındadır. Şayiələrin belə geniş yayıldığı vaxtda Bakıya bir xəbər də gəlir: "SSRİ xalq deputatı Anatoli Sobçak yanvarın 15-də Leninqrad televiziyasının "Pyatoye koleso" proqramındakı çıxışında Azərbaycanda olan 600 min rusu çox pis tale gözlədiyini söyləyib."

Axşam Naxçıvandan qanqaraldıcı bir xəbər aldım. Şərur rayonunun Kərki kəndini ermənilər işğal edib, Sədərək kəndi ətrafında isə qızgın döyüşlər gedir. Əli Şamilovun dediyinə görə, Kərkidə cəmi 17 nəfər varmış: 2 milis işçisi, 10-12 Xalq Cəbhəsinin könüllüləri, 2-3 nəfər isə kəndin sakinləri. Ermənilər kəndin ətrafında toplar və minamyotlar qurub döyüşə hazır vəziyyətə gətiriblərmiş. Yerevan-Gorus-Stepanakert şosesindən keçən maşınlardan da kəndi avtomat, pulemyot atəsinə tuturlarmış.

SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin qoşun bölməsi isə Kərki kənd məktəbindən bayıra çıxmırmış. Azərbaycan KP Naxçıvan Vilayət Komitəsinin I katibi Afiyəddin Cəlilov Xalq Cəbhəsinin İdarə Heyətinin üzvlərinə deyib ki, cəbhəçilər kəndi tərk etsə, 7-ci ordunun hissələri orada yerləşəcək, kəndi ermənilərdən qoruyacaq və sonra bizə sağ-salamat təhvil verəcəklər.

Əli Şamilov onu da söylədi ki, deyilənlərin heç birinə inanmasalar da Kərkidən cəbhəçiləri geri çağırmaq məcburiyyətində qalıblar. Çünki oraya kömək göndərməyə imkanları yoxdur. Ermənilər isə bu gün üç zirehli maşın əlavə qüvvə gətiriblər. Partiya, sovet, hüquq-mühafizə orqanları da cəbhəçilərə kömək göstərməkdənsə onları düşmən, araqarışdıran kimi təqdim edirlər.

Ermənilər Sədərəyə güclü hücum keçiblər. Toplardan atəş açırlar. Sərhəd boyunca avtomat, pulemyot səsləri eşidilir. Sədərəkdən qadınlar, qocalar, uşaqlar, xəstələr Muxtar Respublikanın başqa kəndlərinə köçürülür. Partiya-sovet orqanları şok vəziyyətində qalıb. Daxili İşlər Nazirliyinin qoşun bölməsi Sədərək qəsəbə məktəbində gizlənilib. Muxtar Respublikanın müxtəlif guşələrindən AXC Naxçıvan Vilayət təşkilatının qərargahına axın-axın könüllülər gəlir. Silahsız, təlim görməmiş adamları dəstələrə bölmək, ov silahları, barıt, qırma, yemək-içməklə təmin etmək problemə çevrilib. Sədərək ən həssas nöqtədir. Dağlar kəndi və Muxtar Respublikanı səngər kimi qoruyur. Əgər ermənilərin qarşısı orada alınmasa, İliç rayonunun kəndlərinin çoxu qısa vaxtda boşala bilər.

Ermənistanın Yexeqnadzor, Əzizbəyov, Sisyan, Meğri rayonlarından da Muxtar Respublikaya hücum gözlənilir. Əhali ayağa qaldırılıb. Bütün yollar və keçidlər yerli əhalidən təşkil edilmiş dəstələr tərəfindən

müdafiə olunur. Muxtar Respublikadakı Sovet Ordusunun neçə-neçə hərbi hissəsi, sərhəd qoşunları isə suyun axarına baxırlar.

Muxtar Respublikanın rəhbərlərinin Bakıya, Moskvaya zəngləri isə cavabsız qalır. Nə yalvarışlara, nə şəxsi münasibətlərə əhəmiyyət verən var. Kimə zəng edilsə, "panika salmayın", "heç bir şey yoxdur", "mən heç bir kömək edə bilmərəm" və s. cavabları eşidilir. Naxçıvanın partiya, sovet, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları da bir yerə toplaşmış birgə tədbirlər planı hazırlamırlar. Hər biri ayrılıqda Xalq Cəbhəsinə müraciət edərək əlindən gələnlə köməyi göstərməyə hazır olduğunu bildirir. Amma bir şərtlə: onun adı heç yerdə qeyd edilməsin, heç kimsə onun köməyindən xəbərdar olmasın!. Axşam saat 19.00-da Üçtəpədə yerləşən ötürücü stansiya gələn elektrik xətti Gorus rayonundan kəsildiyinə görə Muxtar Respublika Bakı və Moskva televiziyalarına baxa bilmir.

İki-üç gün əvvəl isə erməni quldurları İliç rayonundakı S.Vurğun adına kolxozun "Ağ bulaq" sahəsindəki alma bağında 103 ağacı dibindən kəsib və gözətçi otağını yandırmışlar. Ermənistanda da vəziyyət gərgindir. Yerevanda və respublikanın digər şəhərlərində çoxminli mitinqlər gedir. Mitinqlərin keçiriləcəyi yer və başlayacağı vaxt televiziya və radio ilə əhaliyə bildirilir. Açıqdan-açığa görünür ki, bütün bu mitinqləri yuxarılar təşkil edir. Yoxsa kimin nə həddi var, televiziya və radio ilə mitinqlər haqqında məlumat versin.

Hələ bu azmış kimi, guya naməlum şəxsləri general-mayor İ.Kondratyuku və dörd zabiti girov saxladıkları, silah, hərbi sursat istədikləri haqda məlumatı da Moskva mətbuatı geniş yayır.

Bu axşam mərkəzi televiziya Ermənistan KP MK-nın birinci katibi S.Arutyunyanın təcili Moskvaya gələrək ölkənin partiya və dövlət rəhbərləri ilə görüşləri barədə xəbər yayır.

19 yanvar.

Azərbaycan KP MK qarşısındakı mitinq davam edir. Rəhbərliyin cəsarətsizliyi adamların qəzəbini artırır. MK-nın binasını çöldən və içəridən zireh geyimli əsgərlər qoruyur.

Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyəti İdarə Heyətinin iclası keçirildi.

Qubad Əsgərov Lenin rayonunda görülən işlər barədə hesabat verdi. Bağır Bağırov Orconikidze rayonunda görülən işlər barədə hesabat verdi. O, dedi ki, yerli əhali ilə qaçqınların arasını vurmaq istəyən qruplar peyda olub. Şayiə yayırlar ki, guya qaçqınlar talançılıqla məşğul olurlar. Halbuki bu hadisələrdə qaçqınlar iştirak etmir. Başqa millətlərin də nümayəndələri daxil olan oğru qrupları edirlər.

Aktyor Arif Quliyev miniatür satira teatrı yaratmaq istədiyini bildirdi. O, dedi ki, bizim tamaşalardan əldə olunan gəliri qaçqınlara vermişik.

Yerli camaatla qaçqınların arasını vurmaq istəyən mərkəzi televiziya, radio məsələni necə qoyubsa, bizim mətbuat və rəhbərlik də onu o cür qiymətləndirir.

Bilal müəllim qaçqınları günahlandıran informasiyalara qarşı müraciət mətni hazırlayıb verdi.

Yığıncaqdan saat 8-40-da çıxdıq. Dedilər ki, MK-nın qabağında nümayiş davam edir. Mitinqdə Vəzirovun istefa verməsi tələb edilirdi. Mitinqdə elan edildi ki, televiziyanın bir blokunu partladılar. Həm də qeyd edildi ki, hökumət özü bu işi görüb ki, mitinq elan edənlərin üstünə ordu yeritmək üçün əldə bəhanə olsun.

Bu gün Lahuti Əhmədov bildirdi ki, mətbuatın qeyd etdiyi fırıldaqın üstü açılır. Təkcə Nərimanov rayonundan bir fakta nəzər saldı. Dedi ki, bir nəfər əlində tapança rus evlərinə hücum etmişdi. Onu tərksilah edib Nərimanov milis idarəsinə təhvil verdik. Məlum oldu ki, həmin şəxsin özü rus millətindəndir.

Naxçıvana zəng vururam. Əli Şamilovu tapa bilmərəm. Xanımı bildirir ki, Sədərəkdə üzbəüz döyüş gedib. Ermənilər Azərbaycanla Ermənistan arasındakı milis postunu tutub. Döyüşlər Sədərəyin şərab zavodunda gedir. Kənddən əhalini köçürürlər. Mərmilər onlarla yaşayış evi, ictimai binanı zədələmişdir. Döyüşdə olduğundan ailəsini arxaya köçürə bilməyən Tofiq Nəsirovun evinə mərmə düşüb. 5 yaşlı Malik, 6 yaşlı Elvin həlak olub. Bundan əlavə döyüş qərargahı yerləşən binaya da mərmə düşüb. Ölənlər və yaralananların sayı haqqında dəqiq məlumatı yoxdur.

Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyası çağırılıb. Sessiyada "Naxçıvan MSSR-də yaranmış ictimai-siyasi vəziyyət haqqında" məsələ müzakirə edilir.

Naxçıvan MSSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinə zəng vurdum. Telefonda qarmaqarışıq səslər eşidilir. Telefonda cavab verənin kim olduğunu dəqiqləşdirmək mümkün olmadı. Telefona nə növbətçi, nə də Ali Sovet Rəyasət Heyətinin işçiləri cavab verir. Hər dəfə bir adam cavab verir. Hər dəfə də Əli Şamilovu telefona çağırmaqlarını xahiş etsəm də bir nəticə hasil olmur.

Dördüncü zəngdə onunla danışa bildim. Vəziyyəti çox gərgin idi. Sessiyanın Naxçıvanın SSRİ-nin tərkibindən çıxdığı haqqında qərar qəbul etdiyini, "Naxçıvan Respublikası" yaradıldığını elan etdiyini bildirdi.

Bu xəbər məni şok vəziyyətinə saldı. Gözlərim yaşardı. "Azadlıq! Şirin şeymiş! Doğrudanmı sənə nail olduq!"

Yəqin pəncərəmdən işıqsaçan güllələrin uçuşunu, atəş və tank səslərini eşitməsəydim sevincim hədsiz-hüduzsuz olardı.

Əli xahiş etdi ki, kağız, qələm götürüb fəvqəladə sessiyanın qərarını yazım. Məqsədi o idi ki, mən həm qərarın redaktəsində onlara kömək edim, həm də bu xəbəri yayım. Sessiyanın qəbul etdiyi qərarı necə redaktə etmək olar? - deyə öz-özümə sual versəm də marağ mənim özümə də güc gəldiyinə görə yazmağa başladım.

"Naxçıvan SSR-də yaranmış ictimai-siyasi vəziyyət haqqında" Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Ali Sovetinin qərarı:

SSRİ Əsas Qanununun 81-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan SSR-in, o cümlədən onun tərkib hissəsi olan Naxçıvan MSSR-in suverenliyi və ərazi bütövlüyü müdafiə edilmədiyindən;

Azərbaycan SSR və Naxçıvan MSSR Ali qanunvericilik orqanlarının İttifaq orqanlarına dəfələrlə edilən müraciəti nəticəsiz qaldığından;

Ermənistan SSR tərəfindən edilən təcavüz nəticəsində Muxtar Respublikanın ərazi bütövlüyü və vətəndaşlarının həyatı təhlükə qarşısında qaldığından;

Türkiyə və Azərbaycan SSR, Ermənistan SSR, Gürcüstan SSR arasında RSFSR-in iştirakı ilə bağlanan Qars müqaviləsinin şərtləri kobud surətdə pozulduğundan

Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyanı qərara alır:

1. Naxçıvan MSSR SSRİ tərkibindən çıxaraq özünü **müstəqil respublika** elan edir.
2. Qars müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq Naxçıvan Respublikasının ərazi bütövlüyünü qorumaq və kütləvi insan qırğınının qarşısını almaq məqsədilə Türkiyə Respublikasına müraciət edilsin.
3. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, İran İslam Respublikasına və dünyanın bütün dövlətlərinə kömək məqsədilə müraciət olunsun.
4. Naxçıvan Respublikası ərazisində olan Sovet qoşun hissələri respublikadan çıxarılsın.
5. SSRİ Ali Sovetindən tələb edilsin ki, Naxçıvan Respublikasına edilən təcavüzə son qoyulsun.
6. Qərar Azərbaycan SSR və SSRİ dövlətlərinin nəzərinə çatdırılsın.

Naxçıvan şəhəri. 19 yanvar 1990-cı il.

Telefonu yerə qoyub qərarı bir neçə dəfə oxudum. Redaktə edəcək halım qalmamışdı. Qərarın arxasınca nələr olacağını düşündüm. Sovet İttifaqının təcrübəsində inanmıram ki, indiyədək belə bir qərar qəbul edilmiş ola idi.

Moskva bunu heç cür bağışlamayacaq. Bəs görəsən hansı cəza tədbirləri görəcək? Bu narahatçılıq bir tərəfdən, o biri tərəfdən də dostların-tanışların aramsız zəngi. Bakının gah bu hissəsindən, gah o hissəsindən tankların şəhərə girdiyini, adamların öldürüldüyünü, qarşılıqlı nə gəldi dağıtdıqlarını xəbər verirdilər.

20 yanvar.

Saat 1-30

Moskva radiosu qeyd etdi ki, Azərbaycanda vəziyyət ağırdır. Bakı tətillikdir. Mitingdə hökuməti ələ almaq, SSRİ-dən ayrılmaq, İslam respublikası yaratmaq təklif olunur. Cəlilabadda sərhəd dağıdılıb. Guya İrandan silah gətirilir. Qorbaçov deyib ki, lap qəti tədbir görəcəyik.

Bakı radiosu Naxçıvanın İliç rayonundakı Kərki kəndinin atəşə tutulduğunu, Mardakertdə bir BTR-in erməni döyüşçüləri tərəfindən ələ keçirildiyini bildirdi. Azərbaycan kəndinə gedən BTR xoşbəxtlikdən zərər vura bilməmişdir.

Qeyd edildi ki, ordu hissəsinin köməyi ilə Cəlilabadda 50 km məsafədə sərhəd götürülmüş, hər iki tərəfin əhalisi bir-birlərini salamlamışlar. İran nümayəndələrindən 5-6 nəfər qohumları ilə görüşə gəlmiş, onları Salyanda təntənə ilə qarşılamışlar.

Azərbaycanı kim idarə edir? Vəzirov haradadır? Bu suallara cavab tapmaq mümkün deyil. Axşamdan qoşun hər yerə dolub, qırıb-tökür. SSRİ Ali Soveti sədrinin Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan etməsi haqqında verdiyi fərman radio ilə saat 5-30-da səsləndirilir. Fərmanı oxuyan erməni ləhcəsi adamı daha da əsəbiləşdirir.

"Qolos Ameriki" qeyd etdi ki, İran tərəfi bu əlaqələrə pis baxmır. Məclis üzvlərinin bəziləri bunu İran inqilabının dairəsinin genişlənməsi kimi qiymətləndirir. Bəziləri isə bunu Sovet təhlükəsi kimi qiymətləndirir. İrandan fərqli olaraq ərəb ölkələri İrandakı 16 milyon azərbaycanlının Şimali Azərbaycanla birləşməsi faktına pis münasibət bəsləmir. Bunu müsbət hal kimi qiymətləndirirlər.

Amerika senatorlarından biri (Beyker) bu gün Moskvaya gəlmiş və Şevardnadze ilə görüşmüşdür. O, Zaqafqaziyada iki xalqın qırğınına dayandıрмаğı, DQMV-yə öz taleyini həll etmək üçün imkan verilməsini xahiş etmişdir. Gecə saat 12-dən sonra şəhərdə atışma başladı. Odlu avtomat güllələri bizim evə qədər gəlib çatırdı. Kirov (indiki Məmmədəmin Rəsulzadə) qəsəbəsi tərəfdən Lenin (indiki Azadlıq) prospekti ilə şəhərin mərkəzinə 500-dən çox əsgər getdi. Ara-sıra avtomatdan atəş açırdılar. Top atəşlərinin səsi də eşidildi.

"Qolos Ameriki" indi bildirdi ki, Moskva müxbiri vəziyyəti ağır olduğunu xəbər verir və qeyd edir ki, Zaqafqaziyadakı bu vəziyyət Livanda xristianlarla müsəlmanların vuruşmasını xatırladır.

Şəhərdə xəbər gəzir ki, Bakıda yanvarın 13-də ermənilərin evlərinə basqını Sovet hökumətinin özü təşkil edib ki, fəvqəladə vəziyyət üçün əsas olsun. Adamları öldürən və işgəncə verən dəstələr kənardan gəlmələr olub.

Qarışıqlıq salmaq üçün Rostovdan, Rusiyanın başqa şəhərlərindən ordu və quldur dəstələri gəlib.

Çünki bu vaxta qədər DQMV-də hadisələr davam etsə də Bakıda ermənilər evlərini sakitcə satır, dəyişir, bəziləri isə işləyib yaşayırdılar.

Moskva radiosu isə Ermənistanın blokadaya alınması barədə yenə də yanlış informasiya verdi.

Azərbaycan radiosu məlumat verdi ki, Naxçıvana gedən yolun Ermənistanına aid (Meğri sahəsi) hissəsində yol kəsildiyindən qatarlar hərəkətsiz dayanıb. 140-dan çox qatar, o cümlədən Naxçıvana gedəsi 28 qatar yollarda dayanıb.

Sübh tezdən Naxçıvana zəng vururam. Telefonçular da, qərargahdakılar da narahatçılıqla Bakıdakı vəziyyətlə maraqlanırlar. Bildiklərim haqqında məlumat verirəm. Naxçıvandakı vəziyyətlə maraqlanıram. Deyirlər havanın sıx dumanlı olması bizimkilərin xeyrinə olub. Ermənilərin hücumunun qarşısı alınıb. Döyüşlər nisbətən səngiyib. Döyüşdə həlak olanların və yaralananların bəzilərinin ad-familialarını deyirlər. Amma dəqiq say bilmirlər.

Əlini xəbər alıram. Yeni yaranmış Naxçıvan Respublikasının qərarlarını BMT-yə, Türkiyə və İran hökumətlərinə təqdim etmək üçün yaradılmış nümayəndə heyətinin tərkibində xaricə yola saldıqlarını söyləyirlər.

Təəccüb məni bürüyür. Ermənistan tərəfdən mühasirəyə alınmış, dəmir yolu və şose yolu bağlanmış, hava dumanlı olduğu üçün təyyarə enməyən bir yerdən xaricə necə getmək olar?! Bəlkə Arazı keçib İrana, Türkiyəyə gediblər? Quşdan ayıq sovet sərhədçiləri buna heç vaxt imkan verməz! Onlar buna cəhd göstərsələr də sərhədçilərin gülləsinə tuş gələr, heç bir şeyə nail ola bilməzlər.

"Azadlıq" radiosu ilə Fuad Ağayev, Mehdi Məmmədov, Yusif Səmədoğlu çıxış etdilər. Xalq Cəbhəsi idarə heyətinin üzvü Began Fərzəliyevin arvadı Zəminə xanım həyəcanla məlumat verdi ki, uşaqlar, qadın və qocalar gülləbaran edilir.

Sonra azərbaycanlıların "Dünya xalqlarına müraciət"ini səsləndirdilər.

Radioda 20 yanvar saat 00-20 dəqiqədə başlayan atışmanın səsi verildi. Yerevandan Arksene Papayan adlı bir qadın çıxış edib Qorbaçovu ikili siyasət yeritməkdə tənqid etdi. Dedi ki, əgər erməniləri müdafiə üçün ordu yeridirdisə, bunu əvvəlcə edəydi. Sonra Azərbaycanla həmsərhəd zonalarda atışmalar getdiyini bildirdi.

Radio ABŞ-ın Dövlət katibi Beykerin SSRİ-yə səfəri barədə məlumat verdi. Beyker SSRİ Xarici İşlər naziri Şevardnadze ilə görüşüb DQMV probleminin dinc yolla həllini xahiş etmişdir.

SSRİ xalq deputatı B.Yeltsin Yaponiyada demişdir ki, milli məsələni güc tətbiqi yolu ilə həll etmək olmaz.

Moskvadan alınmış məlumatda deyilmişdir ki, Azərbaycan millətçiləri ittifaqdan ayrılmaq tələbini irəli sürürlər.

Ordunu şəhərə buraxmamaq üçün azərbaycanlılar barrikadalar düzəlmiş, KamAZ və avtobuslarla yolları kəsmişdilər. Tanklar barrikadaları uçurmuş, avtobus və KamAZları vurub keçmiş, arxada dayanmış adamları güllələnmiş və tankların altında qoymuşlar. Əhali tanklara daş-kəsək atmış, yerdə əllərinə keçən şeyləri hərbiçilərin üstünə yağdırmışlar. Bu barədə fransız Klayns məlumat verirdi.

SSRİ Müdafiə naziri Yazov demişdir ki, regiona əlavə ehtiyat qüvvə göndəriləcək. Lakin Stavropolda və Krasnodarda qadınlar nümayiş etdikdən sonra o, qərarını dəyişmişdir.

"Qurtuluş" təşkilatının rəhbəri M. Hatəminin 40 gün tətillər elan etdiyi bildirilirdi.

21 yanvar.

Bu gün də Azərbaycan üçün qanlı-qadalı gəldi. Salyanda və Əli Bayramlıda atışmaların davam etdiyi barədə xəbərlər gəlir. Bakıda Salyan kazarmasında hələ də döyüş gedir. Orada azərbaycanlı zabıtlar, əsgərlər, gürcü, osetin, çeçen, inquş və b. millətlərin nümayəndələri ilə birləşib orduya qarşı vuruşurlar.

Saat 20-ni keçib, qaranlıqda oradan alovlu güllələr göyə atılır.

Bu gün nəqliyyat, televiziya işləmir. Moskva radiosu ilə erməni ləhcəsi ilə, Azərbaycan dilində Qorbaçovun özünə bəraət qazandırmaq məqsədi ilə hazırlanmış çıxışının mətni verilir. Uydurmalarla, yalanlarla bəraət olmaz.

Bakı radiosunu il general Dubinyak çıxış edib bildirdi ki, 83 nəfər həlak olub, 14-ü əsgərdir. Xarici radiolar daha çox informasiya verirlər. "Nemetskaya volna" 20-30-da mətbuat icmalı verirdi. Jurnal materialları barədə söhbətdə "Strana i mir" jurnalının son nömrəsindən materiallar verirdilər.

Qeyd: Qorbaçovun bu tədbiri əkər bəyənilsə, bəs ordusu olmayan Azərbaycanın ordusu olsaydı və ona tabe olmayan Stepanakertdə belə qan töksəydi Qorbaçov onu bəyənərdimi?

Əgər ona tabe olmaq istəməyən (əslində belə deyil. İki aydır xalq Vəzirovun istefasını tələb edirdi) Bakının qana boyamaq məqbuldursa, onda gərək bu məntiqlə ona tabe olmayan Stepanakerti də Azərbaycan ordusu (olsaydı) bu cür qana boyayaydı.

General-leytenant Dubinyak Bakı şəhərinin komendantı kimi çıxış edib ölənlərin sayının bir daha 83 nəfər olduğunu və vəziyyət normal hala düşən kimi komendant saatının ləğv olunacağını bildirdi.

Radio həmçinin bildirdi ki, Azərbaycanın "Qurtuluş", "Yeni Musavat", "Demokratik" partiyası və b. partiyalar birgə bəyanat qəbul etmişlər.

Yusif Səmədoğlunun məlumatında deyilirdi ki, gəmilər Bakı limanını blokadağa alıb. Onlar hərbi gəmilərin buraya daxil olmasına imkan vermirilər. Xəzər gəmiçiləri bildirmişlər ki, hərbi gəmilər limana daxil olsa onlar əllərindən gələn hər cür tədbiri görəcəklər. "Qurtuluş" partiyasının rəhbəri Məhəmməd Hətəmi bildirdi ki, şəhidlərin 40-ı çıxana kimi Azərbaycan tətilləməli, hamı saqqal buraxmalıdır.

Naxçıvana zəng vururam. Döyüş zamanı həlak olanların və yaralıların sayı dəqiqləşdirilib. 8 nəfər ölüb, 63 nəfər yaralanıb. Naxçıvan televiziyası və radiosu verilişlərini artırır. 8 dildə — fars, türk, ərəb, rus, ingilis, fransız, ispan, alman dillərində veriliş əfərə verilir. Müxtəlif təşkilatlara, cəmiyyətlərə müraciətlər və başqa verilişlər səsləndirilir.

Sevindirici haldır ki, Naxçıvanda "Şərq qapısı" qəzeti A-3 formatla olsa da nəşr edilir. Redaktor, mühafizəkar əməkdaşlar qaçıb gizlənsələr də vətənpərvər bir qrup qəzeti hər gün nəşr edirlər. Qəzetin tirajını iki-üç dəfə artırıblar, ən ucqar kəndlərə, səngərlərə də göndərilir. Bu sözsüz ki, adamlarda ruh yüksəkliyi yaradır.

SSRİ-dən ayrılmış ilk respublikanın ilk azad qəzeti. Adam eşitdiklərinə inana bilmir.

Bakıda televiziyanın enerji bloku partladıldığından Naxçıvan və Şuşa televiziyları Azərbaycan həqiqətlərini sərbəst, senzurasız yaya bilirlər.

Əli Şamilovun evinə zəng vururam. Xanımı bildirir ki, sağ-salamat İran İslam Respublikasına keçə biliblər. Babək rayon partiya komitəsində katib işləyən Əzizə xanım ürək ağrısı ilə söylədi ki, nümayəndə heyətlərinə başçılıq etməli olan partiya və hökumət işçiləri Culfadan geri qayıdıblar.

Saat 23-00.

"Amerikanın səsi" radiosunun Azərbaycan dilində verilişində İran hökumətinin Sovet hökumətindən azərbaycanlılara qarşı mübarizəni dayandıрмаğı tələb etdiyi bildirilmişdir. İran hökuməti azərbaycanlıların İran tərəfdən silahla təchiz olunması fikrinin ağılaşmaz olduğunu bildirdi. İrana öz qohumlarını görməyə və ziyarət yerlərinə gələnlər sonradan geri qayıtmaq niyyətindədirlər. Həmin radionun məlumatına görə M.Qorbaçov 15 dəqiqə televiziya ilə çıxış edərək onun çağırışlarına hər iki respublikanın əhəmiyyət vermədiyini bildirmişdir. Qorbaçovun dediyinə görə Bakıda erməni ailələrinə qəsd edildiyini və hökuməti devirmək istədiklərinə görə ordunun gücündən istifadə etmək məcburiyyətində qalmışdır.

Yunusov adlı birinin xəbərində deyilirdi ki, aeroport yolunda meyitlər yolun içi ilə doludur. Dünən "İzvestiya" qəzetində yalan məlumat verilmişdi ki, əhali avtomat, qumbara və pulemyotlarla orduya atəş açmışdır. Halbuki ordu hissələri nəinki bərrikada qurana, hətta balkonlardan baxanlara da atəş açmışdır.

Moskvada azərbaycanlıların nümayişində "Moskva rəhbərliyi erməni lobbisinin əlindədir", "Ruslar, övladlarınızı azərbaycanlıları qırmağa göndərməyin!" kimi şüarlar və plakatlarla SİTA-nın binası qarşısına getmiş, onun düzgün məlumat verməsini tələb etmişlər. Amerika qəzetlərində nümayiş və ondan şəkillər vermişlər.

Leyla Yunusova məlumatında məscidə 300-dən çox meyit gətirildiyini bildirmişdir.

Vaşinqtonda bu vəziyyətlə əlaqədar konfrans olub. Alim Şirin Hanser bildirmişdir ki, bu məsələ İran azərbaycanlılarını da hərəkətə gətirə bilər. Türkiyədə də azərbaycanlıların hökumətə təzyiq göstərməsinə səbəb olar və onu müdafiə işi görməyə təhrik edə bilər. Belədə rus hökuməti azərbaycanlılara qarşı daha sərt divan tuta bilər.

Nəbi Vəlizadənin Bəxtiyar Vahabzadə ilə müsahibəsindən:

— Rus işğal ordusu daxil oldu Bakıya. Şəhəri bərrad günə qoydular, 2000-dən çox ölən var. Dəqiq bilmirik. Yaralılar həddindən çoxdur. Biz ermənilərlə münəfiqədə müdafiəçiyik, erməni millətçiləri isə iddiaçıdırlar. Rus ordusu onları yox, bizi qırır. Qarabağ torpağında ermənilərə yer vermişik. Ermənilər özləri Qarabağa gəlməklərinin 150 illiyini qeyd etdilər.

Qorbaçov əclaf isə bizi qırır. Stalindən 5 qat artıq adam qırır. Ötən il gürcüləri, ondan əvvəl qazaxları, indi də bizi qırdı. O, bizi ekstremist adlandırır. 7 milyonluq xalq da ekstremist ola bilərmi. Qorbaçovun əlləri mənim xalqımın qanına bulanıb. Tarix boyu rus ordusu işğalçı olub. Mən bu gün MK qabağındakı nümayişdə partibiletimi cırdım.

Vəzirov Qorbaçovun köpəyi idi. Qorbaçov da ermənilərin adamıdır. Onun arvadına ermənilər brilyant bağışladı. O, iddiaçı erməniləri qırmaq əvəzinə bizi qırdı. Mütəllibov da Azərbaycanın xeyrinə bir iş görə bilməyəcək. Xalq Həsənovu istəyir. Naxçıvandan sonra biz ayrılacağıq. Ermənilər bu matəm günündə Naxçıvanda Sədərək deyilən əraziyə hücum edirlər. Radionun dediyinə görə, regiona 17 minlik ordu hissəsi göndərilmişdir.

İran Sovet hökumətindən tələb etmişdir ki, məsələni dinc yolla həll etsin. İranın bu məsələ ilə bağlı hərəkəti 70 milyonluq sovet müsəlmanlarına ciddi təsir etmişdir. Türklər bütün sərhəd boyu nümayiş etmək istəmişlər. Hökumət buna icazə verməmişdir.

Görəsən bunlar Naxçıvandan getmiş nümayəndə heyətinin fəaliyyətinin nəticəsidirmi? Onlar haradadırlar, nə işlər görürlər? Bu suallara cavab almaq üçün İrana zəng vurmaq istəyirəm. Amma haraya, kimə zəng vurum?

Naxçıvan Xalq Cəbhəsində də onların telefonlarını, koordinatlarını bilmirlər. Söhbətlərindən belə anladım ki, əlaqəni kuryer vasitəsi ilə saxlaya bilirlər.

Xalq Cəbhəsinin çağırışı ilə Muxtar Respublikada 21, 22, 23 yanvar matəm günü elan olunub. Nəinki şəhər və rayon mərkəzlərində, hətta kəndlərdə etiraz mitingləri keçirilir. Nəinki sırası kommunistlər, hətta vəzifəli də minlərlə insanın qanının tökülməsində günahkar olan Sov.İKP-yə öz nifrətlərini partibiletlərini yandırmaq və təhvil verməklə bildirirlər.

Nyu-Yorkdan Türkiyə prezidenti Turqut Ozal hadisələri izlədiyini bildirmişdir və hadisələrin dinc yolla həllinə çağırılmışdır. İran parlamentinin üzvü Mehdi Kəruni ölənlərin ailələrinə başsağlığı vermiş, sovet rəhbərlərini problemi dinc yolla həll etməyə çağırmışdır.

22 yanvar.

Azərbaycanda matəm günüdür. Bu gün saat 12-00-də Azadlıq meydanında şəhid olanların cənazəsi qoyulmuşdur. Yüz minlərlə adam toplaşmışdı. Tərpənməyə, hərəkət etməyə imkan yox idi. Cənazələr oradan Dağüstü parka yola salırdı. Əvvəlcə İlham adlı bir oğlan və onun həyat yoldaşı Fərizənin cənazəsi torpağa endirildi. Ərinin öldürüldüyünü eşidən 6 ayın gəlini Fərizə özünü öldürmüşdü. İkinci şəhid rus idi. Azərbaycanlı dostu çıxış edib dedi ki, dostum Anatoli ilə kinoteatrın qabağına çıxmışdıq. Qəfildən tanklar gəldi və bizi güllələdi. Mən yaralandım, xəstəxanada özümə gələndə bildim ki, dostum ölüb. 40-dan çox adam Dağüstü parkda dəfn olundu. Yol boyu qocalar, qadın və gəlinlər gülab paylayır, bəzi adamlar gəlib keçənlərə su verirdilər. Sustalan, özündən gedən adamlar çox idi.

Dəniz limanında olan gəmilərin fiti tükürpəşdiricidir. İki gündür gəmilər haray qoparır. Azərbaycan dənizçilərinin belə mütəşəkkilliyini təsəvvürümə gətirmirdim. Bakı qırğını haqqında imkanları olan qədər məlumat yayırlar.

MK-nın qabağında şüarlar yazılmış, Qorbaçovun karikaturaları çəkilmişdi. Ağ boya ilə yazılmışdı: "Qorbaçov Moskovskiy myasnik", "Vəziryan, Vazqen, Aqan-bekyan, Balayan", "Krovaviy Qorbaçov — tı palaç", "Sovetskaya armiya — faşistskaya armiya!", "Doloy KPSS", "Qeneralniy qolovrez — uberi svoix palaçey".

Bir şəkildə sovet bayrağının qotaz ipləri dar ağaclarının kəndiri kimi çəkilmiş, bayrağın üstündə yazılmışdır: "KPSS — oplat kolonializma!". Küçələrdə yazılmışdı: "Soldatı! Ne povtoryayte traqediya Afqanistana". Divarlara vərəqələr vurulmuşdu. Kommunistlərdən biletlərini qaytarması xahiş olunur.

"Azadlıq" radiosu. Saat 22-də bildirdi ki, ölənlərin sayı çoxdur. Respublika klinik xəstəxanasının iki həkimi Mirzə Xəzərdən xahiş etdi ki, radio ilə bildirsən, bizim vəziyyətimiz ağırdır. Tibbi avadanlıq və dərman çatışmır.

Bi-bi-si. Moskvada Azərbaycan nümayəndəliyinin qarşısındakı nümayişdən danışdı. Azərbaycanlılar sonra SİTA binasının qarşısına gedib düzgün informasiya vermələrini tələb etmişlər.

"Amerikanın səsi", saat 23.

Südabə İbrahimovə ilə telefon söhbəti verildi. Südabə dedi ki, Moskva bizə pis münasibət bəsləyir. Camaatın üstünə ordu töküb. Səsimiz heç yana çatmır. Bizim hüquqlarımızı müdafiə edin. Naxçıvan artıq müstəqil respublikadır. Azərbaycan buna pis baxmır. Lakin başqa bizi müdafiə edən yoxdur. Xaricdəki qardaşlarımız, gərək bizə kömək edəsiniz, hüquqlarımızı müdafiə edin!

Radio məlumat verdi ki, Azərbaycan Ali Soveti ordunun çıxarılmasını tələb edir. Əks-təqdirdə SSRİ-nin tərkibindən çıxacağını bildirmişdir.

Professor Firuz Kazımzadə hər iki xalqı sevdiyini, hörmət bəslədiyini bildirdi. Dedi ki, hər iki xalq qədim və zəngin mədəniyyət, poeziya yaratmışdır. İndiki vəziyyət isə çox ciddi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Sovet İttifaqının vəziyyəti çox ağırdır. Xalqlar arasında ziddiyyətlər daha da dərinləşir. Vəziyyət qaydaya salınmasa bu, İranda azərbaycanlıları da ayağa qaldıra bilər. İran hökuməti çalışır ki, bu ziddiyyət kəskinləşməsin.

Bu gün (22 yanvar 1990-cı il) fərdi təqaüdcü, Azərbaycan KP MK-nın keçmiş birinci katibi, Sov. İKP MK siyasi bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini Heydər Əliyev Moskvadakı Azərbaycan SSR-in Daimi Nümayəndəliyinə gəlib. Böyük insan tələfatına səbəb olmuş faciə ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan xalqına dərin hüznə başsağlığı verib və mətbuat konfransı keçirib. Sonra da Arxangelsk televiziyasına müsahibə verib.

H.Ə. Əliyevin Moskvada daimi nümayəndəlikdəki çıxışı, onun Azərbaycan xalqına verdiyi başsağlığı haqqında SSRİ-nin kütləvi informasiya vasitələri məlumat vermədilər. Bir neçə gün sonra isə nəinki Bakıda, Azərbaycanın hər yerində bu çıxışın mətni gizli ədəbiyyat kimi yayılmağa başladı. Heç bir qadağa və yasaq bunun qarşısını ala bilmədi. H.Ə. Əliyev Daimi Nümayəndəlikdəki görüşdə demişdir:

Hörmətli yoldaşlar, xanımlar və cənablar! Mən özümü təqdim edə bilərəm: Heydər Əliyev — fərdi təqaüdcü, Azərbaycan KP MK-nın keçmiş birinci katibi, Sov.İKP MK Siyasi bürosunun keçmiş üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini.

İki ildən artıqdır ki, mən təqaüddəyəm. İnfarkt keçirəndən sonra xəstələnib təqaüdə çıxmışam və iki ildən artıqdır ki, işləmirəm.

Azərbaycanı tərktədiyim vaxtdan, yəni 1982-ci ilin dekabr ayından bəri mən birinci dəfədir ki, Azərbaycan SSR-in Moskvadakı Daimi Nümayəndəliyinin qapısından içəri girmişəm. Məni bura gətirən Azərbaycanda baş vermiş faciədir. Mən dünən səhər bu xəbəri eşitmişəm və təbii ki, hadisəyə biganə qala bilmədiyimdən də bura gəlmişəm. Hər şeydən əvvəl mən bura, Azərbaycan torpağının Moskvadakı kiçik bir parçası sayılan Daimi Nümayəndəliyə ona görə gəlmişəm ki, böyük insan tələfatlarına səbəb olmuş bu faciə ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan xalqına dərin hüznə başsağlığı verəm. İlkinçisi isə məsələyə öz münasibətimi bildirəm. Azərbaycanın daimi nümayəndəsi İbrahimov Zöhrəddən xahiş edirəm ki, mənim sözlərimi, mənim kədərimi və başsağlığımı Azərbaycan xalqına yetirsin. Təəssüf ki, indi mənim bundan başqa özgə bir imkanım yoxdur.

İndi isə Azərbaycanda baş vermiş hadisələr haqqında. Mən bu aksiyanı qeyri-qanuni, antidemokratik, humanizm və ölkədə elan edilmiş hüquqi dövlət quruculuğu prinsiplərinə tamamilə zidd bir hərəkət kimi qiymətləndirirəm. Azərbaycanda belə mürəkkəb bir vəziyyətin yaranmasının çoxlu səbəbləri vardır. Mən indi bu səbəblərin təfərrüatına varmaq istəmirəm. Çünki bu çox vaxt aparardı, vaxt isə həm sizdə, həm də burada iştirak edən başqa yoldaşlarda məhduddur.

Artıq iki ildir ki, Azərbaycanla Ermənistan arasında millətlərarası zəmində münaqişə davam edir. Bu münaqişə Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələrlə əlaqədar olaraq yaranmışdır. İki il tamamilə kifayət idi ki, Azərbaycan və Ermənistan rəhbərləri, eləcə də ölkənin ali siyasi partiya rəhbərliyi bu məsələni nizama salsınlar və millətlərarası müharibəyə son qoysunlar, bizim ümumi sosialist federativ ittifaqımızda milliyətindən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşın azad yaşayışı üçün lazımı şərait yaratsınlar. Lakin mən belə hesab edirəm ki, bu iki il ərzində bu istiqamətdə kifayət qədər tədbir görülməmişdir. Belə hesab edirəm ki, əgər DQMV-də vəziyyətin mürəkkəbləşməyə başladığı ilk mərhələlərdə ölkənin ali siyasi partiya rəhbərliyi lazımı tədbirlər görsəydi, regionda gərginlik bu qədər artmazdı və iki il ərzində hər iki tərəfdən verilən qurbanlar olmazdı və 1990-cı il yanvarın 19-20 gecəsi həyata keçirilmiş hərbi aksiyaya nəticəsində bir belə tələfat baş verməzdi. Əlbəttə, ilk növbədə Azərbaycan KP MK-nın indi artıq keçmiş birinci katibi Vəzirov günahkardır ki, bu yüksək vəzifədə, Azərbaycanda vəziyyətin sabitləşməsi üçün nəinki heç nə etməmiş, əksinə, səhv hərəkətləri, yaramaz iş üslubu, natəmiz siyasi oyunbazlıqlarla özünü xalqa qarşı qoymuş, xalqın etimadını doğrultmamış və bununla da xalqı kifayət qədər qəzəbləndirmişdir.

Bakıda, eləcə də respublikanın digər şəhər və rayonlarında keçən mitinqlərdə hələ neçə-neçə aylar bundan qabaq Azərbaycan Partiya rəhbərliyinin istefası tələbi irəli sürülürdü. Hər şeydən əvvəl və başlıca olaraq bu məsələ Vəzirov haqqında qoyulurdu. Başa düşmək olmur, niyə görə bu məsələ indiyə qədər həll edilmirdi və yalnız dünən, ordu Bakıya yeridilib əhali qırıldıqdan sonra faktiki olaraq Vəzirov Azərbaycandan qaçmışdır. Bu da böyük səhvdir və əgər bilmək istəyirsinizsə, səhvin ən böyüyü bir vaxt belə qeyri-ciddi, bu işə qətiyyətlə yaramayan bir adam olan Vəzirovun Azərbaycan KP MK-ya birinci katib təyin edilməsindən ibarət idi. Lakin məsələ yalnız bunda deyil. İndi mən yanvarın 19-20 gecəsi baş vermiş və hələ də davam edən faciə üzərində dayanmaq istərdim.

Belə hesab edirəm ki, Azərbaycanda vəziyyətin siyasi yolla nizama salınması ehtiyatları var idi və bundan nə Azərbaycan rəhbərliyi, nə də ölkənin ali siyasi partiya rəhbərliyi tam istifadə etdilər. Öz vaxtında sərhədə hücumların da qarşısı alınmışdı: axı hələ üç ay əvvəl xalq sərhəd zolağı ilə əlaqədar olaraq məsələ qaldırılmışdı və ondan bəri bu haqda heç kim xalqla dialoqa girib lazımı tədbirlərin görülməsinə cəhd etmədi. Xalq sakitləşdirmək üçün ehtiyatlar vardı, mən təkrar edirəm, heç olmasa üç ay əvvəl Azərbaycan partiya rəhbərliyinin möhkəmləndirilməsi məsələsi həll ediləydi, guman ki, belə vəziyyət yaranmazdı və respublikaya ordu yeridilməsinə də ehtiyac qalmazdı.

Bakıya sovet ordusunun və SSRİ DİN qoşunlarının böyük qüvvələri yeridildi. Bu nəyə səbəb oldu, hansı faciəvi nəticələrə gətirib çıxardı? — İndi bunu hamı yaxşı görür.

Mən belə hesab edirəm ki, bu qərarı qəbul etmiş adamlar böyük səhvə yol veriblər. Onlar sadəcə olaraq respublikadakı real vəziyyətdən xəbərsizdirlər, Azərbaycan xalqının psixologiyasını bilmirlər, xalqın müxtəlif təbəqələrinin əhvalını bilmirlər və işin belə faciə ilə nəticələnməyini təsəvvür etməyiblər. Bunu isə əvvəlcədən nəzərə alıb hesablamaq lazım idi: nə vacibdir, nə lazımdır? Ordunu yeridib günahsız adamları qırmaq, yoxsa... o çimlədən, xəbərlər gəlir ki, orada hərbiçilər də az həlak olmamışlar; ölkənin ali siyasi partiya rəhbərliyinin səhv göstərişi ilə Azərbaycanda adam öldürməyə göndərilmiş cavan rus uşağının günahı nədir? Nəyə görə o, həlak olmalıdır?

Mən bir daha o fikri təsdiq edirəm ki, Azərbaycana ordu hissələrinin yeridilməsi səhv addımdır. Yeri gəlmişkən, Azərbaycanda nə qədər ordu yerləşdiyini mən yaxşı bilirəm. Orada kifayət qədər daimi yerləşdirilmiş ordu var, əlavə qüvvələrə ehtiyac yox idi: orada bütövlükdə 4-cü ordu var, orada Xəzər hərbi donanması var, orada, mən bilən, desant diviziyaları var, orada hava hücumundan müdafiə qoşunları var, orada DİN qoşunları var və sair. Əlavə qüvvələri ora yeritməyə nə ehtiyac vardı? Ordu lazım idisə, elə oradakılardan istifadə etmək olardı. Bu çür qərar qəbul etmiş Azərbaycan rəhbərliyi buna görə məsuliyyətə cəlb edilməlidir. Və hamısından əvvəl, dünən Azərbaycandan qaçmış Vəzirov öz xalqı qarşısında cavab verməlidir. Ölkənin ali rəhbərliyinə səhv məlumat vermiş adamlar məsuliyyət daşmalıdır. Mən belə hesab edirəm ki, ali siyasi rəhbərlik kifayət qədər obyektiv məlumata malik olmayıb. Bu rəhbərlik sadəcə olaraq aldadılıb və belə qərara gəlib. Mən belə hesab edirəm ki, bu adamların hamısı cəzalandırılmalıdır. Demək istədiklərim təxminən bunlar idi.

23 yanvar

"Svoboda" saat 00. Britaniya mətbuatı Zaqafqaziya hadisələri barədə bildirir ki, guya M.Qorbaçovun başqa yolu yox idi. İki xalqın bir-birini qırdığı vaxt belə hərəkət etməli idi. Universitet müəllimi Bakıdan dedi ki, biz barbar deyilik. Lakin şənbə günü ermənilər onların Bakıdan qovulduqlarını bildirdi. Britaniya müxbirinin süjetində Bakının Livanı xatırladığı bildirilir.

Fransız qəzetləri barədə Fatima adlı birisi məlumat verir. "Fiqaro" qəzetinin məlumatında deyilir: İki tərəfi də narazı salmamaq siyasəti yeridilir. Azərbaycanı narazı salmaq bütün Orta Asiyaya təsir edə bilər və müsəlman dünyasında SSRİ hörmətdən düşə bilər. Hadisələr getdikcə M.Qorbaçovu hörmətdən salır. Başqa bir qəzet yazır ki, belə getsə Qorbaçov yerində qala bilərmi? Onun ordusu məsələni sülh yolu ilə həll edə bilmədi. Ordu müstəmləkəçi siyasətə xidmət elədi. M.Qorbaçov mağazaları doldura bilməzdi. Xalqların məsələsini də həll edə bilmədi. "Azadlıq" radiosundan başqa bir çıxış da diqqəti cəlb edirdi. Vadim Belozorski bildirir: Saxarovun fikrini əsas götürərək deyirlər ki, Qorbaçov Stalin milli bölgülərini ləğv etməli, bütün avtonom qurumlara respublika hüququ verməli idi. Onda DQMV respublika olardı və Azərbaycana tabe olmazdı. Yaxud Azərbaycana tam suverenlik verib SSRİ-dən ayırmaq olardı.

Saat 00.40. Kanada radiosu xəbər verir: Zaqafqaziyada vətəndaş müharibəsinə baxmayaraq Qorbaçov yenidənqurma siyasətini davam etdirir. Yaxın vaxtlarda hadisələrin gedişi M.Qorbaçovun vəziyyətini müəyyən edəcəkdir.

Pribaltika və Zaqafqaziya hadisələri Sovet imperializmini sarsıdır. Buna baxmayaraq, Qorbaçov hakimiyyəti əlində möhkəm saxlaya bilər...

Dəfn mərasimindən sonra Azadlıq meydanında mitinq olmuşdur. Mitingdə Salyan kazarmasında vuruşan adamların sayı barədə məlumat verilmişdir: 274 azərbaycanlı, 64 gürcü, 52 çeçen, 27 ləzgi, 30 özbək, 5 rus. 1500 meyitin KQB sədri V.Hüseynovun razılığı ilə Nargin adasına yola salınması barədə məlumat verilib...

S.Rüstəmخانly yolda mənə rast gəlib dedi ki, gəmiləri yoxlamışıq, meyit yoxdur.

Dünən bizim qonşu binanın qabağına tank və qara "Volqa" gəlmişdi. Adamlar tankın ətrafına toplaşmış, əsgərlərlə söhbət edirdilər. Sonra binadan rus zabiti, həyat yoldaşı, uşaq və anası da çıxıb "Volqa" maşına əyləşdilər. Tankın müşahidəsi ilə çıxıb getdilər. Dedilər ki, dinc əhaliyə atəş açıldıqdan sonra zabit ailələrində söhbət gedir ki, bundan sonra yerli əhali ilə zabit ailələri arasında münasibət pisləşə bilər.

Zabit ailələrinin bu cür narahat olması başqa rus ailələrinə də sirayət etmişdir. Ona görə də rus ailələri narahat olmağa başlamışlar.

Bu gün Azərbaycan SSR Ali Sovetinin yarımçıq qalmış iclasının davam etdirilməsi barədə məlumat aldım.

Qoyulan məsələlər aşağıdakılardır;

1. Azərbaycan xalqının xəbəri olmadan, konstitusiya qanununu pozaraq respublikaya ordu göndərilməsi və dinc əhalinin atəşə tutulması ilə əlaqədar deputat komissiyasının yaradılması. Günahkarların aşkar edilib mühakimə olunması.

2. Azərbaycan KP MK-nın keçmiş I katibi Ə.Vəzirovun hərəkətlərinin pislənməsi və onun haqqında cinayət işi qaldırmaq üçün komissiya yaradılması.

3. Ordunun təcili çıxarılmasının tələb olunması. Ordu çıxarılmasa Azərbaycanın SSRİ tərkibindən çıxması məsələsi qoyulacaqdır.

İran radiosunun Azərbaycan dilində verilişində (saat 16.50) İngiltərə informasiya vasitələrinin birtərəfli məlumat verməsi tənqid edildi. Radio qeyd edir ki, onlar gərginlik başlayandan bəri Qorbaçovu müdafiə edərək Azərbaycan haqqında böhtan və iftira yayır. Nəzərə almırlar ki, silahı əlindən alınan, ermənilərin təqib və hücumlarına məruz qalan azərbaycanlılar Sovet Ordusu qarşısında nə edə bilərdi? Müsəlman azərbaycanlılara qarşı bu cür divan tutulması tərəqqipərvər insanları məyus və narahat edir.

Radio bildirdi ki, Naxçıvan televiziyası qara geyimli insanların əllərində göstərdikləri şəkillərlə matəm içərisində olan adamların imdad dilədiklərini nümayiş etdirirdi.

SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin nümayəndəsi Gennadi Gerasimovun mətbuat konfransı olub. O, sovet və xarici jurnalistlər qarşısında bildirib ki, Naxçıvan MSSR-in Sovet İttifaqının tərkibindən çıxması və Naxçıvan Respublikası yaratması barədə Muxtar Respublika Ali Sovetinin qərarı qanunsuzdur.

Mən elə bildirdim Moskva bu faktın üstündən sükutla keçməklə diqqətdən kənar qoyacaq. Amma tərsinə oldu. Özləri Naxçıvan Respublikasının yarandığını və BMT-yə müraciət etdiyini dünyaya cəzə çəkdilər.

Pakistan və İran indiyədək Azərbaycan müsəlmanlarına heç bir yardım göstərməmişdi.

Moskvaya göndərilən raport haqqında da radio məlumat verdi. Azadlıq meydanında matəm mərasimində tələb olunurdu ki, ordu təcili olaraq Azərbaycandan çıxarılmalıdır. Respublika parlamenti də ordunun çıxarılmasını tələb etmişdir. Əks-təqdirdə Sovet hökumətindən ayrılmaq şərti qoyulur.

Qorbaçov çətin vəziyyətdə qalmışdır. Ona düzgün olmayan məlumat verilmişdir. O, da düzgün olmayan qərar qəbul etmişdir. Bu hadisənin ağır nəticələri olacaq. Ayətullah Xomeneyi Moskvanı xəbərdar etmişdir ki, belə səhv hərəkətini davam etdirməsin.

Azərbaycan radiosu Daxili İşlər naziri A.Məmmədovun Bakıda yaşayan rus ailələrinə müraciətini verdi. Müraciətdə deyilirdi: "Hörmətli bakılılar, şayiələrə inanmayın. Bakı sizin doğma şəhərinizdir. Doğma şəhəri tərk etməyin".

Səhiyyə naziri T.Qasımovun müraciətindən:

"Faciəli hadisələr baş vermişdir. Ölən və yaralananlar arasında tibb işçiləri və onların ailə üzvləri də vardır. Tibb müəssisələrində, aptek və sair idarələrdə iş çətinləşmişdir. Bunu nəzərə alaraq "tibb işçilərinə kömək etməyə", "sakitliyi bərpa etməyə çağırırım".

Azərbaycan Daxili İşlər Nazirliyi cinayət-axtarış idarəsinin məlumatı: "...Həlak olanların ailələrinə başsağlığı verməklə yanaşı xahiş edirik ki, itkin düşənlər barədə məlumat üçün yerli milis orqanlarına və cinayət axtarışı şöbələrinə müraciət edəsiniz".

"Komendantın dünənki əmrində deyilir ki, Xalq Cəbhəsi və onun yanındakı milli müdafiə şurası ləğv olunmuşdur. Əhali arasında belə şayiə yayılmışdır ki, xalq cəbhəsi ləğv edilmişdir. Bu həqiqət deyildir.

Yanvar ayının 13-dən başlayaraq talan və qırğın törədənlər barədə cinayət işi qaldırılmışdır. Tutulanlar arasında Məmmədov adlı Azərbaycan Xalq Cəbhəsi müdafiə şurasının üzvü də vardır. Ondan silah, meqafon, vərəqə və partlayıcı maddələr tapılmışdır.

DQMV-də 9 nəfər tutulmuşdur.

Yəhudilərin baş sineqoqu Semyon Devidoviç Berdiqevskinin Azərbaycanda yaşayan xalqlara müraciətindən: "Mənim əziz həmvətənlərim!... Sizi birliyə, sayıqlığa çağırırıq. Milli ayrılığa səs-ləyən provokasiyalar yayılır. Azərbaycan qardaşları həmişə bizimlə mehriban olub. İndi də bir olmalıyıq və ayrılıq toxumları səpələyənlərə qarşı mübarizə aparmalıyıq. Biz bu xalqdan həmişə səmimiyyət görmüşük. Hər kəsin müqəddəs borcu Azərbaycanda olan bütün millətlərin birliyini, əmin-amanlığını qorumaqdır".

Müharibə veteranı, keçmiş təyyarəçi, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Məzahir Abbasov:

"Şayiələr yayılır ki, azərbaycanlılar rus xalqına və başqalarına qarşı mübarizə təbliğ edirlər. Bu yalanlara uymayın. Bakıda vəziyyətin gerçəkliyini əks etdirməyən belə şayiə və uydurmalara inanmaq lazım

deyil. Biz ruslarla birgə yaşamışıq. Xahiş edirəm, bu şeyiylərə inanmayın. Biz birlikdə faşizmə qələbə çalmışıq. Gəlin, xalqımızın ümumi düşmənlərinə qarşı birgə mübarizə apararaq".

Axşam saat 19-20.

"Azadlıq" radiosunu rus dilində veriliş verir. Azərbaycan Respublikasına həsr olunmuş rus dilində verilişi də Mirzə Xəzər aparır.

Azərbaycan yazıçıları, yaradıcılıq ittifaqları, ziyalılar müraciət qəbul edib bildirmişlər ki, bizim mübarizəmiz Azərbaycan xalqının hüquqları uğrunda mübarizədir.

Akademiyanın ümumi yığıncağı olmuşdur. Kommunistlərin çoxu biletlərini qaytarmışdır. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı SSRİ Yazıçılar İttifaqından ayrılmışdır...

Danimarkadan bir nəfər azərbaycanlı çıxış edib SSRİ-nin Azərbaycanın daxili işlərinə qarışmamasını və silahlı müdaxiləsini pislədi...

"Azadlıq"ın Azərbaycan dilində verilişləri sutkada 5 saat efirə çıxır.

"Azadlıq" radiosunun rus dilində verilişində bildirildi ki, Vəzirov partiya sıralarından çıxarılmışdır.

C.Buş bildirmişdir ki, M.Qorbaçov ölkə daxilində iğtişaşlar və etnik mübarizələr çətinliyi qarşısında qalmışdır.

Televiziya, mətbuat işləmir. Radio hərbi komendantın ixtiyarındadır. Yalnız onun elanlarını bildirir.

Radioda 99 nəfərin həlak olduğu, 639 nəfərin yaralandığı barədə məlumat verildi. 16 min adamın Bakıdan köçürüldüyü də bildirildi.

(İnanılmaz rəqəmdir).

Axşam saat 20 -30-dur.

Moskva radiosu Azərbaycan dilində (erməni millətindən olan diktörün çıxışı ilə) verilişində Azərbaycanda və Ermənistanda vəziyyət barədə məlumat verdi. Qeyd edildi ki, Bakıdan gəmilərlə meyit aparılması faktı yalandır. Naxçıvan tərəfdən Ermənistan ərazisindən qatarların hərəkətinin bərpa olunduğu da qeyd edildi. Diktör dedi ki, 10 yanacaq vaqonu yola salınmışdır. Yerevanda və Əştərəkədə əhalidən silah yığılır. Çoxlu tapança, digər silah növü və iki top müsadirə olunmuşdur.

Axşam saat 21.00.

Azərbaycan radiosunda Qadınlar Şurasının sədri Zenfira Verdiyeva Azərbaycan və rus dillərində çıxış etdi: "...Biz rusalardan xahiş edirik ki, şeyiylərə inanmasınlar, doğma Bakını tərk etməsənlər..."

Nəriman Kazımov, Qəzənfər Məmmədov bəkililər adından çıxış etdilər.

"Biz beynəlmiləl Bakıda boya-başa çatmışıq. Bakıda baş verən faciə bizim hamımızın dəridir. Biz Bakıda yaşayan bütün millətlərin nümayəndələri ilə birlikdə hərəkət programımızı müəyyənləşdirməliyik".

"Azadlıq" radiosunun Azərbaycan redaksiyasının rus dilində xüsusi verilişindən:

Ordu Bakıya daxil olmamışdan əvvəl respublika rəhbərliyi, MK bürosunun üzvü, Bakı Şəhər Partiya Komitəsinin I katibi Müslüm Məmmədov televiziya ilə çıxış edərək demişdi ki, Bakıda komendant saati olmayacaq. Lakin buna baxmayaraq qəfildən Bakıya ordu daxil edildi. Minik maşınları, yolları bağlamış müxtəlif yük maşınları tankların zərbəsindən darmadağın edildi. Küçələrdəki adamlar gülləyə tutuldular. Qadın və uşaqlar, qoca və cavanlar küçələrdə həlak oldular. Çoxları tankların təkərləri altında qaldılar.

Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar Moskva rəhbərliyinə müraciət edərək Bakıya birbaşa tibbi yardım etmək üçün şərait yaratmasını xahiş edirlər.

Təranə Cahangirova: Bizim müraciətimizi dünyaya çatdırın ki, bu işğalçı ordu bizim başımıza nə oyun açır.

Sabirabaddan bir müəllim zəng vurub dedi ki, bilmək olmur nə üçün Sovet hökuməti İran sərhədini açıq saxlayır. Görünür nə iş məqsəd güdür. Yoxsa onun əlində sərhəd bağlamaq çətin deyil.

Sabirabadda da əhali böyük narazılıq edir, kütləvi halda kommunist biletini geri qaytarırlar. Biz mübarizəmizi davam etdiririk. Bakı əhalisinə ərzaq göndərməyə hazırlaşırıq.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi demokratik hərəkətdir. Onu boğmaq istəyirlər. Bu heç bir demokratik prinsiplərə uyğun gəlmir.

Məmmədov adlı bir nəfər də Sabirabaddan dedi ki SSRİ-də fəvqəladə vəziyyət qeyri-qanunidir. Xalq belə qanun tanımır. Konstitusiyada belə şey yoxdur. Hərbişdirilmiş fəvqəladə vəziyyət heç yerdə görünməmiş hadisədir. Xalq bilmir ki, o nə deməkdir və bu vəziyyətdə necə hərəkət etmək olar.

Bir nəfər ağsaqqal da çıxış edib bir əsgərlə söhbətini təsvir etdi. Dedi ki, əsgərə deyirəm niyə əhaliyə atəş açırınsız, dedi ki, "nam tak prikazano", yəni bizə belə əmr edilmişdir".

Bu necə ordudur ki, öz ölkəsinin vətəndaşına atəş açır. İndi aydın oldu ki, Sovet ordusu işğalçı ordudur, qan təkən ordudur. Faşist ordusu da belə eləməyib. Meyitləri məhv etməyib, yığıb aparmayıb. Camaatın ölüsünü də özünə vermirlər.

Axşam saat 23.00.

"Amerikanın səsi". Azərbaycan dilində verilişdə qeyd edilir ki, C.Buş Qorbaçovun yaranmış vəziyyətdən necə çıxacağını təxmin edə bilmir.

Naxçıvan və Ermənistan nümayəndələrinin söhbəti yarımçıq kəsilmişdir. Söhbət Dağlıq Qarabağ məsələsi üzərinə gələndə məsələ aydın olmadan saxlanılmışdır. Naxçıvanın SSRİ-dən ayrılmaq qərarını Moskvanın ləğv etməsinə baxmayaraq o, Mərkəzi hökumətə tabe olmur. Araz çayı üzərindən İran ərazisinə körpü çəkilir. Artıq 6 metr özül qoyulmuşdur. (Məgər Culfadakı dəmir yol və avtomobil körpüsündən istifadə edə bilmirlər? Kimdi iki daşın arasında bu qarışıqda belə körpü tikən. Görəsən bu yapan xəbəri yaymaqda nə məqsədləri var İ.Ö.). Verilişdə o da deyildi ki, guya bir neçə adam İran tərəfə keçməyə müvəffəq olmuşdur.

Amerika Azərbaycanın sərbəstlik istəməsinə razılaşmadığını bildirmişdir. İnsan qanı axıdılmasına bütün hallarda bəraət qazandırmayan Amerika Azərbaycan hadisələrinə qarışmadığını bildirmişdir.

İran və Türkiyədə Azərbaycanı müdafiə edən tədbirlər keçirilmişdir.

Ağ evin yaxınlığında yerləşən Sovet səfirliyi önündə azərbaycanlıların nümayişi olmuşdur.

Nümayiş üzvlərindən biri deyir: "Biz qardaşlarımızı, fərqi yox şimal və ya cənublu, müdafiə edirik. Qardaşlarımızın qanını tökürük".

Qadın: "Azərbaycana soxulan qoşunun azərbaycanlıları qırmasını məhkum edirik".

Kişi: "Rus əsgərləri bizim qardaşlarımızı doğrayırlar. Ruslar orada onları çox istismar ediblər. Bu işi ermənilərlə rusların sövdəsi ilə qurublar. Arvadımla birgə neçə gündür göz yaş tökürük.

Qeyd olunur ki, yanvarın 20-də Los-Ancelesdə, San-Fransiskoda konsulluq qarşısında etiraz nümayişləri keçirilmişdir.

Özbək redaksiyasının verilişində "Birlik cəmiyyəti" adından Məhəmməd Saleh (yazıçı) ilə müsahibə verilir. Müsahibədə deyilir: "Azərbaycana ordu yeridiblər. Biz qardaşlarımıza kömək edə bilmirik. Verilən məlumatlar saxta olduğu üçün ona inana bilmirik. AXC nümayəndəsi Daşkəndə gəldi və ölənlərin çox olduğunu bildirdi. Biz onu tanıdığımız görə inanırıq. Biz Moskvaya teleqram vurub bu hərəkəti pisləmişik. "Birlik cəmiyyəti" ordunun tezliklə çıxarılmasını tələb edir. (Bu sətirləri yazanda gurultu səsləri eşitdim. Pəncərədən baxdım ki, Lenin prospekti ilə yeni tank dəstəsi mərkəzə doğru irəliləyir). Türk Yardım Cəmiyyəti 20 milyon lirədən çox vəsait toplayıb. Bakıya göndərəcəklər. Bakı limanında Sovet təhlükəsizlik ordusu ilə blokada təşkil etmiş gəmilərlə döyüş olmuşdur. Bu barədə heç yerdə məlumat verməmişlər.

Bakıda 43 adam nəzarət altına alınmışdır. Hərbi komendantlıq milli müdafiə şurasının ləğv edilməsi barədə qərar vermişdir. Naxçıvan nümayəndələri ermənilərlə söhbəti yarımçıq saxladılar. Naxçıvanın fəvqəladə vəziyyət komendantı, SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin daxili qoşunları operativ qrupunun rəisi general-mayor Y.A.Dubin görüşdən sonra mətbuata verdiyi müsahibədə deyib: Vəziyyət gərgindir. Bunu gizlətmək olmaz. Bu həm Bakıdakı hadisələrə, həm də erməni quldurlarının Sədərəyə təcavüzünə aiddir. Hər iki tərəf arasında aparılan danışıqlarda hərbiçilər tərəfdən mən və generallar Fedosev və SSRİ xalq deputatı Surkov da iştirak edirdi. Müəyyən razılıq əldə edildi. Xalq Cəbhəsinin Naxçıvan təşkilatı vəziyyəti sabitləşdirməyin tərəfdarıdır.

Meğridə tunellərin girişləri ermənilər tərəfindən betonla hörülmüş, relslər dağıdılmış, digər yol qurğuları sıradan çıxarılmışdır. Dəmir yolunu müxtəlif maneələrdən təmizləmək üçün qoşun hissələri oraya göndərilib". Y.A.Dubin SİTA-nın "Naxçıvanlıların radiolokasiyanı tutması" xəbərini təkzib edərək deyib: "Bu ağ yalandır. Ümumiyyətlə, Naxçıvanda heç bir yerə basqın edilməyib."

Bakı şəhəri iflic vəziyyətindədir. Keçmiş partiya rəhbəri Ə.Vəzirov partiyadan xaric edilmişdir.

Azərbaycan Sosial-Demokratik Partiyasının üzvü Arif Yunusovla müsahibə keçirilmişdir. İrana Klizburq Fransada bu məqaləni əldə etmişdir:

Əgər Xalq Cəbhəsinin üzvləri kömək əli uzatmasa və erməniləri gizlətməsəydilər qırğın daha çox ola bilərdi. Təşkil edilmiş və kənardan gətirilmiş dəstələr qırğın törətdikdən sonra çıxıb getmişdilər. Xüsusi geyimdə olan bu canilər bəzi qaçqınları da özlərinə cəlb etmişlər.

Xüsusi dəstələrin haradan gəlməsi və kimlərin bu işdə iştirak etməsi öyrənilir. Nümayişçilər Vəzirovun istefasını tələb edirdilər.

Ordu gəlməzdən əvvəl Xalq Cəbhəsinin nümayəndələrinin xüsusi verilişi olmalı idi. Lakin televiziya bloku partladıldı.

Azərbaycan KP MK-nın rus II katibi ayın 19-da axşamın gec saatlarında AXC nümayəndələrinə bildirmişdi ki, bir azdan şəhərə ordu girəcək, adamlara deyən dağılışsın.

24 yanvar.

Piyada evdən (8-ci mikrorayondan) mərkəzə gəlirəm. Yollar, evlər, adamlar matəm içindədir. Elə bil zəlzələdən sonrakı vəziyyətdir. Semaşko, Təcili yardım xəstəxanalarının önünə gəldim. Adam əlindən tərپənmək olmur. Yaralılara baş çəkməyə, qan verməyə, yardım etməyə gələnlər çoxdur. Haradansa atılan güllə səsləri xəstəxananın yaxınlığından eşidildi.

Azərbaycra gəlib Əjdər Xanbabayevlə görüşdüm. Hadisədən sarsılsa da kabinetində işgüzar şərait var idi. "Bu hadisələri təcili kitaba çevirməliyik. Xeyli material toplamışam. Jurnalist dostlarına xəbər elə, kimdə nə var versinlər... Risk edək... Çalış çox adam bilməsin"...

Əjdər müəllimdən ayrılıb İçərişəhərə gəldim. hər yerdə nəzarət, ordu hissəsi, əsgərlər...

"Bakı" qəzetinin redaktor müavini Dağbəyi İsmayılovla görüşdüm. O, həmin gecə mətbəədə növbədə idi. Dedi ki, çıxanda maşınla Tbilisi prospektinə gedək. Qarşımızda çoxlu adam var idi. Bəziləri durduqları yerdə qəfildən hoppanıb yerə düşürdülər. Əvvəlcə bunun nə olduğunu duymadım. Bir də gördüm ki, yerə düşənlər ölürlər. Qəfildən çaxnaşma düşdü. Küçədə asfalt boyu qırmızı güllələr şütüyürdü. Biz maşınla tını burulduq. Qalan maşınlar tankların altında qaldı. Adamlar dar küçələrə qaçırdı. Tankların uğıltusu şəhəri başına götürmüşdü.

25 yanvar.

"Amerikanın səsi".

Azərbaycan radiosu ilə səhər saat 9-da Bakının hərbi komendantının məlumatı verildi. Məlumatda bildirildi ki, dünən gecə Azərbaycan KP MK-nın plenumu olmuşdur. Alternativ yolla Ayaz Mütəllibov I katib seçilmişdir.

"Azadlıq" radiosu. Səhər saat 9-00.

Azərbaycan radiosunun hazırladığı rusca verilişindən: Bakıdan telefonla Rita adında bir nəfər qadının məlumatı verildi. Məlumatda o, ordunun törətdiyi cinayətlərdən danışdı və qeyd etdi ki, zabitlər ailələrini köçürməklə şayiə yayırlar.

Əslində isə onların ailələrinə dəyib-toxunan yoxdur.

Şeyxülislam Allahşükür Paşazadənin M.Qorbaçova müraciətinin mətni verildi.

Bakı Universitetinin professoru, yazıçı Əzizə Cəfərzadə rus analara müraciət edib dedi ki, uşaqlarınızı bizi qırmağa göndərməyin.

Cavanşir adlı bir nəfər hadisə barədə öz məqaləsini oxudu. Məqalədə hadisələrə obyektiv qiymət verildi. Yaranmış vəziyyət barədə geniş məlumat var idi.

Azərbaycan qadınlarının müraciəti:

"Qorbaçova, Yazova, KQB-nin sədrinə.

DQMV-yə, Çaykəndə raket silahlar göndərilir, vertolyotlarla Azərbaycan əraziləri atəşə tutulur, yollar partladılırdı. Onların qarşısını almaq əvəzinə Bakıya ordu göndərildi. Bunu nə ilə izah etmək olar?..."

Azərbaycan ziyalıları bildirmişlər ki, onların mübarizəsi rus xalqına qarşı deyil, onlar öz xalqının azadlığı uğrunda mübarizə aparırlar. Uzun danışıqlardan, çək-çevirdən, minnətdən sonra mətbəə işçiləri qəzetlərin bir qismini çap etməyə razılıq veriblər. Onlar bu şərtlə qəzetləri nəşr edirlər ki, xalqın arzu-istəyi, baş verən hadisələrin obyektiv təsviri verilsin. Bir sözlə, qanlı günlərin salnaməsi yazılsın. Beləliklə, 19 yanvardan mətbəə işçilərinin başladığı tətillə 24 yanvarda qismən son qoyulub. Amma mətbəə işçiləri ittifaq qəzetlərini çap etməyəcəklərini bildiriblər.

"Bakı" qəzetinin bugünkü nömrəsində (25 yanvar 1990-cı il) Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyət tətbiq olunması haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 yanvar 1990-cı il fərmanı çap olunub. Fərmanda deyilir: Bakı şəhərində vəziyyətin kəskin surətdə gərginləşməsi, cinayətkar ekstremist qüvvələrin kütləvi iğtişəşlər təşkil edərək qanuni fəaliyyət göstərən dövlət orqanlarını hakimiyyətdən zorakılıqla uzaqlaşdırmaq cəhdləri ilə əlaqədar və vətəndaşların müdafiə və təhlükəsizliyi naminə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti SSRİ Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndini əsas tutaraq qərara alır:

1990-cı il yanvarın 20-dən Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyət elan edərək SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1990-cı il 15 yanvar tarixli fərmanının qüvvəsi onun ərazisinə şamil olunsun.

**SSRİ Ali Sovetinin sədri M.Qorbaçov
Moskva, Kreml, 19 yanvar 1990-cı il.**

Ardınca isə Sov.İKP MK-nın Baş katibi, SSRİ Ali Sovetinin sədri M.S.Qorbaçovun Mərkəzi televiziya ilə çıxışı verilib. Bununla yanaşı, Azərbaycan SSR Ali Soveti növbədənəkar sessiyasının (21 yanvar) Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyətin ləğv edilməsi haqqında qərarı da verilib.

Saat 18.45

Bakı radiosu xarici verilişində Azərbaycan dilində müharibə veteranı Məzahir Abbasovun çıxışını təkrar elədi. Bir nəfər rus qadının ruslara müraciətini səsləndirdi. Müraciətdə deyilirdi ki, ruslar həmişə azərbaycanlılarla birlikdə olmuşlar. İndi onları bu dar gündə qoyub getmək düzgün deyil. Şayiə və uydurmalara əsaslanıb evlərinizi tərk etməyin.

Tehrandan Xəlil Nur zəng edib ki, Moskva radiosu belə bir xəbər yayıb ki, rus ailələri Bakıdan çıxıb gedirlər. Bu barədə məlumat verin.

Radio bildirir ki, heç kəs rus ailələrini incitmir. Onlar hər ehtimala qarşı öz istəkləri ilə Bakını müvəqqəti tərk edirlər. Onlar ara sakitləşən kimi doğma şəhərə qayıdacaqlar.

"Azadlıq" radiosu, saat 22.00.

Azərbaycanda vəziyyət haqqında telefon zəngləri:

Türkiyənin "Tərcüman" qəzetinin bütün bir nömrəsi Azərbaycan hadisələrinə həsr olunmuşdur. Qəzet qara rəngdə çap olunmuşdur.

SSRİ xalq deputatı Oljas Süleymanov Bakıya gəlmişdir.

"Amerikanın səsi", saat 23.00.

SSRİ Daxili İşlər naziri V.Bakatin Xalq Cəbhəsinin nümayəndələri ilə danışıqlar aparmaq niyyətində olduğunu bildirmişdir.

Alınan məlumata görə, Bakı limanında blokada yaradan gəmilər dünən gecə top atəşinə tutulmuşdur. Bu barədə "İzvestiya" qəzetinin müxbiri Lilar Sturua da məlumat vermişdir.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin indi Moskvada olan nümayəndəsi Etibar Məmmədov minlərlə adamın partiya biletlərini yandırmasını və kommunist partiyasının artıq tarixə çevrildiyini bildirmişdir.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin səlahiyyətli nümayəndələrindən biri bildirmişdir ki, ordu Azərbaycandan təcili çıxarılmısa burada partizan müharibəsi başlayacaq və bu uzun müddət davam edəcəkdir. Əgər Qorbaçov yeni bir Əfqanıstan yaratmaq istəmirsə ordusunu təcili geri çağırmalıdır.

Latviyada Azərbaycan hadisələri ilə əlaqədar böyük nümayiş təşkil olunmuş və ordunun təcili olaraq oradan çıxarılması tələb olunmuşdur. Əfqanıstan müvəqqəti hökuməti Qorbaçovun Azərbaycanda törətdiyi cinayətləri pisləmişdir.

Azərbaycanın mitinqə getməyən rayonu, şəhəri, qəsəbəsi demək olar ki, yoxdu. Hər yerdə Qorbaçovu, Vəzirovu, Yazovu, Kommunist Partiyasını söyürlər. Hər yerdə kommunist, komsomol biletləri yandırılır, ya da yığıb raykomlara verilir. Gəncədə, Todan və Çaykənddə şəhid olan Rüzgar, Bəxtiyar, Abbasqulu, Neman, Yusif, Ələkbər, Nazir, Əliqara və b. dəfni etiraz mitinqləri ilə müşayiət olunub. Lənkəranda AXC-nin yerli şöbəsinin "Elin səsi" qəzetinin dördüncü nömrəsi çap olunub. Rayon və şəhərlərdə nəşr olunan qəzetlər partiya, sovet nəzarətindən çıxıb. Kim nə nəşr edir, bilən yoxdur.

26 yanvar.

"Bakinski raboçi" qəzetinin dünənki nömrəsi bu gün köşklərdə satılır. Birinci səhifədə matəm mərasimindən fotosəkilləri, 2-ci səhifədə küçələrdə güllələnənlərin şəkilləri, göz yaşı tökən qadın və kişilərin şəkilləri verilmişdir.

Bu gün Azərbaycan Elmlər Akademiyasının 3 nəfər alimi, kimyaçıların dəfn mərasimi oldu. Onlar Sumqayıt yolunda tankın altına salınmışlar. Benzinləri qurtardığına görə yolda dayanıblarmış, spirtli içki içmiş əsgərlər tankı onların üstünə sürmüşlər. Deyilənə görə, cinayətkarlar həbs olunmuşlar.

"Amerikanın səsi". Saat 19-00.

Azərbaycan Dram Teatrının aktyoru Ramiz Məlikov məlumat verdi ki, bizdə hamı partiya biletini təhvil vermişdir, bir nəfər rejissordan başqa. Sonra rus dilində bütün dünya ictimaiyyətinə vəziyyət barədə müraciət etdi.

Klinik Cərrahlıq İnstitutundan İradə adlı bir qadın zəng vurub bildirdi ki, onların xəstəxanalarında 20 ağır xəstə var. Başqa millətlərin nümayəndələri də olmuşdur. Bir nəfər rus qadını ağır yaralanıb.

İradə dedi ki, ordu əsgərləri yolda onu saxlayıb, heç bir səbəb olmadan üstünü yoxlamış, pulunu götürmüş, kiçik radioqəbuledicini sındırmışlar. Hətta ona yol pulu belə qoymamışlar.

Radio bildirdi ki, "Qurtuluş" təşkilatının rəhbəri M.Hatəmi dünən gecə həbs edilmişdir.

Türkiyənin Qars vilayətinin İqdir şəhərində əhali azərbaycanlıları müdafiə edən nümayiş keçirmişdir. Naxçıvanla və Ermənistanla həmsərhəd olan bu vilayət qonşularını, qan qardaşlarını müdafiə edir. "Qatil Qorbaçov, ordunu Azərbaycandan çək!" "Sovet ordusu Azərbaycandan ərazi istəyən erməniləri müdafiə edir" kimi şüarlar səslənib.

Türkiyənin Xarici İşlər Naziri Məsud Yılmaz demişdir ki, vəziyyət gərginləşmişdir. Sovetlər belə getsə Azərbaycanı itirə bilər. Toqquşmanı başlayan Ermənistanı məhkum edirik, Azərbaycana ordu yeridənləri də məhkum edirik".

Naxçıvana atəşin dayandırılmasına çağırılmışdır. Bakıda həyat iflic halındadır.

"Tərcümən" və "Milliyyət" qəzetləri Azərbaycandakı hadisələri geniş işıqlandırır.

"Azərbaycan hadisələrinin səbəbi din deyil" sərlövhəli məqalə maraqlıdır".

Murad Şəkili bildirir: Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Pribaltikadan sonra yaranmışdır. Ermənilərin ərazi iddiası bu demokratik hərəkatı gücləndirmişdir.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsini tanımaq istəməyən Azərbaycan KP və Vəzirov qaçqın problemini və vəziyyəti qaydaya salmaqda acizlik göstərmişlər.

Sumqayıt hadisələrindən sonra Mərkəzi mətbuatın Azərbaycana münasibəti dəyişmişdir. "20 əsr" jurnalı qarşılıqlı məqaləni dərc etməmişdir.

"Demokratik seçki yolu ilə hakimiyyəti dəyişmək tələb olunurdu. Bu vəziyyətdə Bakıya ordu yeritmək üçün ermənilərə qarşı qorxu təşkil etmişlər. Bu vəziyyətdən çıxış yolu tapmaq üçün AXC bir çox erməni məscidlərdə gizlətmişdir."

Bu Həsən Hüseynovun Berlində çıxan qəzətdəki məqaləsindən icmal idi.

Xaricdə yaşayan (qaçan) Paruyr Ayrıkyan Qorbaçovu tənqid edərək demişdir ki, o, milli qırğın törədir hakimiyyətini qorumaq istəyir.

Azərbaycan radiosu xəbər verdi (saat 20.00).

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə Həsən Həsənov Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri təyin edildi.

Komendant məlumat verdi ki, ölənlərin sayı 124 nəfər olmuşdur. Onlardan 20-si hərbi və daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarıdır.

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Moskvadakı Daimi Nümayəndəliyinə basqın edilmiş, atəş açılmış, həbslər aparılmışdır. Bütün bunlar yanvarın 26-na təyin edilmiş mətbuat konfransını pozmaq üçün edilmişdi.

Yanvarın 25-də nümayəndəliyin binasında mətbuat konfransı keçirilib. Hər şeyi açıqlamayıblar. Çünki, ətrafda dolaşan, onları güdən adamların olduğunu hiss edirlərmiş. Həmin konfransda elan edilib ki, səhəri konfransa SSRİ xalq deputatlarının bir qrupu dəvət edilib.

Elə həngamə də ondan sonra başlayıb Saat 23-00 radələrində nümayəndəlikdən çıxıb öz "Jiquli"ləri ilə Mərkəzi teleqrafa getmək istəyən azərbaycanlıları yolda saxlayıb yoxlayıblar. Onlar arxalarınca gələn qara "Volqa" tərəfindən izləndiklərini və yol milisinə qara "Volqa"dən ratsiya ilə göstəriş verildiyini görüb geri dönüblər.

Nümayəndəliyin binasına çatanda qəfildən dəbilqəli, ratsiyalı, əli avtomatlı, dəyənəkli, əyinlərində zirehli gödəkcə olan hərbiçilər "Jiquli"dəki azərbaycanlılara hücum edib. Maşındakılardan biri qaçıb nümayəndəliyə girə bilib.

Milislər qaçan şəxsin bacısı oğlunu girov götürüb: "Dayın gələndə səni buraxarıq" deyiblər.

Nümayəndəlikdə olan Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatları, istifadə olan hərbiçilər yerli milisləri və jurnalistləri çağırıblar. Milislər basqınçıları müəyyənləşdirməkdənsə nümayəndəlikdə olan şəxslərin sənədlərini yoxlayıb gediblər. Gecə saat 2-30-da isə nümayəndəliyin qapı və pəncərəsini qırıb içəri daxil olublar. Avtomatın çaxmağını çəkib qadınlara tuşlayaraq "Yerinizdən tərpnəməyin!" deyərək əmr ediblər. Avtomatın qundağı ilə adamları vurub, itələyib, üst-başlarını yoxlayıb, hətta hamilə qadınlara, istifadə olan mayor Oleq Paseçnikə də güzəştə getməyiblər. AXC lideri Etibar Məmmədov həbs edilib. Binada axtarış aparıldıqdan sonra oradakı adamları da Həyətə endirib avtobusa mindirib-düşürüblər.

P.S. İki gün sonra "Komsomolskaya pravda" qəzeti bu hadisə barədə "Gecə əməliyyatı" adlı kiçik bir xəbər dərc etdi. Ondan iki gün (30 yanvar) sonra isə "İzvestiya" qəzeti "Bir daha Moskvanın mərkəzində baş vermiş hadisə haqqında" yazısı ilə "Komsomolka"nın "yalanını" çıxardı.

27 yanvar.

Bu gün Bakıda nisbi sakitlikdir. Dünən gecə yarından sonra atəş səsləri eşidilsə də rəsmən heç bir hadisənin baş vermədiyi xəbəri verildi.

"Kommunist" (azərbaycanca) qəzetinin bu günkü nömrəsində dördüncü səhifədə "Həbs edilmişdir" adlı imzasız bir yazı (yəqin ki rəsmi mənbələrindir) çap edilib. Orada deyilir:

"SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi və Daxili İşlər Nazirliyi orqanlarının həyata keçirdiyi axtarış tədbirləri nəticəsində AXC-nin "Milli Müdafiə Komitəsi" deyilən cinahının liderlərindən biri Etibar Məmmədov bu il yanvarın 26-da Moskva şəhərində həbs edilmişdir.

Özünü "Milli qurtuluş" təşkilatının rəhbərlərindən biri elan etmiş Məhəmməd Hatəmi Bakıda həbs edilmişdir.

Yanvarın 25-də Bakıda AXC "Milli Müdafiə" komitəsinin rəhbərlərindən biri Fəhmin Hacıyev və onu müşayiət edən üç gözətçi də yaxalanmışdır.

İstintaq davam edir".

Azərbaycan KP MK-da mərkəzi, respublika, şəhər qəzetlərinin, informasiya agentliklərinin, Mərkəzi televiziyanın jurnalistləri üçün mətbuat konfransı oldu. Azərbaycan KP MK katibi R.Zeynalov, Bakı şəhəri komendantının siyasi hissə üzrə müavini general-mayor A.İ.Kirilyuk, Sov.İKP MK-nın milli münasibətlər şöbəsi müdirinin birinci müavini V.A.Mixaylov, Azərbaycan SSR Daxili İşlər nazirinin müavini A.B.Rəfiyev jurnalistlər qarşısında çıxış ediblər. Yeganə məqsəd təbliğatın gücü ilə əhalini işə çıxartmaq, tətilə son qoymaqdır.

Bu gün radio Cəlilabadda 20 nəfərin həbs edildiyi xəbərini verdi. Əslində hadisə 2 gün əvvəl olub. Danışqlar adı altında 20 nəfəri sərhəd qoşunları dəstəsinin binasına dəvət ediblər. Oradan da həbs edərək izsiz-soraqsız aparıblar. Bakıdan çox-çox uzaq rayonlarda da həbslər, terror davam edir. Deyirlər Lənkəranda toqquşma olmasın deyər, xalq cəbhəsinin fəalları şəhəri tərək ediblər. Desantçılar qrupu rayonun ərazisində əməliyyat keçiriblər. Bir çoxunu yerindəcə güllələyiblər. Ölənlərin meyitlərini də orada qoymayıblar. Ölənləri də, yaralıları da, sat tutduqlarını da vertolyotlara doldurub harasa aparıblar.

Neftçaladan, Zəngilandan da buna bənzər xəbərlər gəlir. Danışqlar ki, mülki adamların yanında olan hərbi hissənin komandirini (milliyyətə azərbaycanlı deyil) ölümcül döyüblər.

Bütün bu söhbətlərdən belə qənaətə gəlmək olur ki, yerli hakimiyyət orqanları onlara söz qaytaran, dikbaşlıq edənlərdən Sovet ordusunun əli ilə qisas alır. Yoxsa gələnlər kimi tanıyır, nə bilir kimi həbs etmək lazımdı. Niyə rayonların birində həbslər, terror baş verir, o birisində yox!

"Azadlıq" radiosu. Saat 19.00

SSRİ Müdafiə naziri general Dmitri Yazov ordunun Azərbaycana soxulmasının səbəbini izah edərkən demişdir ki, Azərbaycanda hakimiyyəti ələ keçirmək istəyən 40 min döyüşçüsü olan Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin qarşısını almaq üçün ordu yeridilmişdir.

Deməli, ordu ermənilərə qarşı zorakılığın qarşısını almaq məqsədi ilə göndərilməmişdir. İkincisi, əhalinin də təsdiq etdiyinə görə ordu şəhərə daxil olanda artıq ermənilərin əksəriyyəti Bakının tərək etmişdilər.

"Nyu-York Tayms" qəzetinin məlumatına görə, SSRİ parlamentinin bir qrup deputatı təcili sessiya çağırılmasında təşəbbüs göstərir ki, daxili təhlükəsizliyi nizama salmaq üçün qanun hazırlansın.

"Assoşieyted-pres" agentliyi məlumat verir ki, SSRİ xalq deputatlarının bir qrupu sessiya və qurultay çağırmağı tələb edir. Deputat Yuri Afanasyev Azərbaycanla Ermənistanın sərhəd məsələlərinə yenidən baxmağı, münafişəni yatırmağı təklif edir.

Murad Şəkili mətbuat xülasəsində bildirdi ki, SSRİ Daxili İşlər naziri Bakatın Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin sağlam qüvvələr olduğunu və onlarla danışqlar aparmağı lazım bilir.

Qərbi Almaniya mətbuatının yazdığına görə AXC-nin xeyli nümayəndəsi həbs edilib. Dünən Azərbaycanın daimi nümayəndəliyinə milis hücum etmiş, xeyli dağıntıya yol vermiş və AXC-nin rəhbər nümayəndələrindən biri Etibar Məmmədovu həbs etmişdir.

Azərbaycan radiosu. Saat 20.05.

Azərbaycan radiosunun birinci proqramı ilə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Ayaz Mütəllibovun çıxışı verildi. Şəhid olanların ailələrinə başsağlığı verməklə yanaşı vəziyyət barədə məlumat verdi, eyni zamanda qısaca olaraq öz proqramını şərh elədi.

Dedi: "Burada bir məsələni də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bizim bir çox bələdçilərimiz rəhbərlikdə kök salmış təkbaşına qərarlar qəbul etmək vərdişindən irəli gəlir. Mən qəti surətdə və tam məsuliyyətlə bildirmək istəyirəm ki, yeni xətt, respublikanın dirçəldilməsi xətti hər şeydən əvvəl kollegial rəhbərlik, qərarların demokratik yolla qəbul edilməsi deməkdir. Bundan sonra bütün məsələlər, Dağlıq Qarabağın gələcəyi də, milli

inkişafın perspektivləri də, bütün digər vacib problemlər də geniş müzakirə əsasında, xalqın rəyi nəzərə alınmaqla işlənilib hazırlanacaqdır".

Bu sözləri Pakistandan gələn Ə.X.Vəzirov o vaxt söyləsə bəlkə də ona inanan tapırdı. Nazirlər Sovetinin sədri işləmiş, ömrünün çox hissəsini rəhbər vəzifələrdə olmuş bir şəxsin boğazdan yuxarı söylədiyi bu sözlərinə indi kim inanacaq. Dünən də MK büro üzvü idi. Təkbəşinə qərar qəbul edilməsinə yol verməyə bilərdimi? Xalqa mürəpət başdan-başa cinayəti ört-basdır etmək, malalamaq əhval-ruhiyyəsində idi. Əvvəlcədən yazılmış mətni oxuduğundan səsində, intonasiyasında dinləyici ilə bir ünsiyyət yaratmaq elementləri də yox idi. Elə bil insanlara müraciət etmir. Mücərrəd bir boşluğa söyləyirdi.

Bu günün ən yaddaqalan, diqqəti çəkən hadisələrindən biri də Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin "Naxçıvan MSSR-də ictimai-siyasi vəziyyət haqqında" Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin 1990-cı il 19 yanvar tarixli qərarının Azərbaycan SSR Konstitusiyasına uyğun olmaması barəsindəki qərarı idi.

Naxçıvanda vəziyyəti təhlil etmədən, qərarın verilmə şəraiti və səbəbinə heç bir münasibət bildirilmədən göydəndüşmə yazılmışdı:

"Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti Naxçıvan MSSR-in vahid Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının ayrılmaz hissəsi olduğunu qeyd edərək, Naxçıvan MSSR Ali Soveti sessiyasının SSSİ tərkibindən və müvafiq surətdə Azərbaycan SSR tərkibindən çıxmaq haqqında qərar qəbul etməklə öz səlahiyyətindən kənara çıxdığını (Azərbaycan SSR Konstitusiyasına və Naxçıvan MSSR Konstitusiyasına görə Muxtar Respublika Azərbaycan SSR tərkibindən çıxmaq hüququna malik deyildir) nəzərə alaraq, Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 70,79-cu maddələrini və 114-cü maddənin 4-cü bəndini əsas tutaraq qərara alır:

1. "Naxçıvan MSSR-də ictimai-siyasi vəziyyət haqqında" Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin 1990-cı il 19 yanvar tarixli qərarı hüquqi qüvvəsi olmayan qərar hesab edilsin.

2. Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinə tapşırılsın ki, "Naxçıvan MSSR-də ictimai-siyasi vəziyyət haqqında" Naxçıvan MSSR Ali Soveti qərarının Azərbaycan SSR Konstitusiyasına və Naxçıvan MSSR Konstitusiyasına zidd qərar kimi ləğv olunması üçün lazımi tədbirlər görsün.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri E.Qafarova
Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin katibi R.Qaziyeva.

Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin qərarını yenidən oxuyuram. Orada Azərbaycan SSR-in tərkibindən çıxmaq haqqında bir söz, işarə belə yoxdur. Əksinə, birliyi bildirən çoxlu söz və ifadə var. Məsələn: Azərbaycan SSR və Naxçıvan MSSR Ali qanunverici orqanlarının İttifaq orqanlarına dəfələrlə edilən müraciəti mətnsəz qaldığına və s. Bütün bunlar onu göstərir ki, ən gərgin anlarda belə Naxçıvan MSSR özünü Azərbaycanla birlikdə hesab edir. Hətta deyərdim ki, Azərbaycanın mənafeyini müdafiə etməyə çalışır. Bəs görəsən qərarı yazanlar belə yanlışlığa niyə yol verib?

Suriya Ərəb Respublikasının radiosu axşam saat 21-00 rus dilində veriliş verdi. Verilişdə qeyd edilirdi: SSRİ-nin Müdafiə naziri general Dmitri Yazov bildirmişdir ki, Azərbaycana ordu orada hakimiyyəti ələ keçirmək istəyən 40 min silahlanmış ordusu olan Xalq Cəbhəsini zərərsizləşdirmək məqsədilə yeridilmişdir. Respublikada vəziyyət normal hala gətirildikdən sonra ordu gedəcəkdir. General eyni zamanda bildirmişdir ki, müəssisələrin çoxu işləmir, yüzlərlə yük maşını, avtobus yolların blokadası zamanı əzilmiş, sıradan çıxarılmışdır.

Moskva radiosu. Qısa dalğa, saat 21.30.

Azərbaycan dilində şəkilçiləri və bəzi sözləri düzgün işlədə bilməyən erməni dikturun ifasında Qorbaçovun çıxışının mətni oxunur. Faktların əksəriyyəti həqiqətə uyğun deyildir. Deyilənlər D.Yazovun fikri ilə uyğun gəlmir.

"Azadlıq" radiosu. Azərbaycan dilində. Saat 22.00.

Jurnalist Elmira Əhmədovanın reportajında həkimlərin adından bir nəfər çıxış edərək ordunun Bakıya hücumuna etiraz bildirdi və qeyd etdi ki, ordu heç bir xəbərdarlıq etmədən əhaliyə odlu silahlardan atəş açmışdır. Ordu buna keçməzdən əvvəl gözyaşardıcı qazdan, təzyiqli sudan və s. vasitələrdən istifadə edə bilirdi. Lakin bu üsullar nəzərə alınmadı. İndi xəstəxanalarda ağır yaralılar çoxdur, tibb avadanlığı, şpris, dərman və s. çatışmır. Xahiş edirik, vəziyyətimizi nəzərə alaraq bizə kömək göstərilsin.

"Amerikanın səsi". Saat 23.00

SSRİ xalq deputatı Yuri Afanasyev M.Qorbaçovun parlamentlə razılaşmadan Azərbaycana ordu yeritməsini yolverilməz hərəkət hesab etmişdir. Öz suverenliyini təsdiq etmiş respublikaya mərkəzi hökumətin silahlı müdaxiləsinə bəraət vermək olmaz.

Xarici mütəxəssislərin fikrincə, Azərbaycanın silahlı işğalı ilə əlaqədar respublikaya daxil olmuş ordu tezliklə çıxıb getməyəcəkdir.

"Amerikanın səsi" bildirir ki, etnik toqquşmaları yatırmaq istəsəydi Qorbaçov bu tədbiri çoxdan görərdi. İndi məlum olur ki, o, bu hərəkəti Bakıda kommunist rəhbərliyini müdafiə etmək üçün eləmişdir.

İttifaq qəzetləri isə hələ də respublikada çap olunmur.

"Kommunist" qəzeti A-3 formatda 8 səhifə çıxıb. Birinci səhifədə yanvarın 24-25-də Bakıda Azərbaycan KP MK-nın plenumu haqqında məlumat verilib. Plenumu Azərbaycan KP MK-nın ikinci katibi V.P.Polyaniçko açıb. "Respublikada siyasi şərait və böhran vəziyyətindən çıxmaq yolları haqqında" məsələ müzakirə olunub və təşkilati məsələyə baxılıb. 1989-cu ilin yanvarından Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri işləyən A.N.Mütəllibov alternativ əsasda gizli səsvermə yolu ilə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçilib. Amma Bakıda söhbət gəzirdi ki, Moskvada olarkən M.S.Qorbaçov ikili mövqe tutduğuna görə Azərbaycan KP MK katibi Həsən Həsənova açıqlanıb. A.N.Mütəllibovun I katib seçilməsinə razılıq verib.

Plenumda Sov.İKP MK Siyasi bürosu üzvlüyünə namizəd, SSRİ Ali Soveti İttifaq Sovetinin sədri Y.M.Primakov, Sov.İKP MK katibi A.N. Girenko çıxış ediblər.

Qəzetlərdə A.N. Mütəllibovun şəkili, tərcümeyi-halı, H.Ə.Həsənovun Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri təyin edilməsi haqqında Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı, H.Ə.Həsənovun tərcümeyi-halı, Azərbaycan KP MK-nın, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda faciəli hadisələr zamanı həlak olanların ailələrinə, qohumlarına və yaxın adamlarına başsağlığı, Azərbaycan SSR Ali Soveti fəvqəladə sessiyasının qərarı ilə Bakıya qoşun yeridilməsi ilə bağlı faciəli hadisələrin başvermə şəraitini və səbəblərini təhqiq etmək üçün yaradılmış deputat komissiyası haqqında məlumat, müraciətlər və s. verilmişdir.

28 yanvar.

Axşam saat 20-dən sonra respublika televiziyası işlədi. Hərbi komendantın məlumatı verildi. Komendant saatının 1 saat qısaldılması barədə məlumat verildi.

Televiziya ilə akademik F.Köçərli çıxış edib xalqı səbirli olmağa, ağır qəmi çəkməklə yanaşı həyatı davam etdirməyə çağırırdı.

Mənə tanış gəlməyən bir jurnalist rus dilində Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin milli müdafiə şurasının üzvlərindən biri ilə müsahibə aparırdı. Müsahib Fuad Ağayev rusca çox səhvlərlə, çətinliklə danışırdı. O, Xalq Cəbhəsinin üzvlərini günahlandırırdı ki, onlar qırğına yol verməyə bilərdilər. İstəsəydilər ordu gələndə qədər barrikadaların yanındakı adamları dağıda bilərdilər. Çünki bir saat əvvəl MK katibi Polyaniçko onlara ordunun gəlməsi barədə xəbərdarlıq etmişdi. O, Nemət Pənahovu, Etibar Məmmədovu, Rəhim Qaziyevi günahlandırırdı ki, onlar qırğına yol verdilər. Onun deməyindən belə çıxdı ki, o öz postunu vicdanla qoruyub. Sonra dedi ki, axşam saat 8-də, 9-da, 10-da, 11-də müxtəlif yerlərdə olub, barrikadaları yoxlayıb, Salyan kazarmasının yanında iki adamın öldürüldüyünü görüb, sonra gəlib Xalq Cəbhəsi rəhbərliyini yerində tapa bilməyib. Onun sözlərində, dəlillərində məntiq yox idi. Qəti bildirdi ki, xalq cəbhəsində olanlar hakimiyyəti ələ almaq istəmişlər.

Bu gün şəhərdə bir qədər canlanma var. Bəzi avtobuslar və trolleybuslar işləyir. Lakin, ümumiyyətlə, vəziyyət sakit olsa da sabit deyil.

Gəncədə partiya fəalları və xalq cəbhəsi üzvləri ilə SSRİ Müdafiə nazirinin müavini, ordu generalı V.İ.Varennikovun görüşü olmuşdur. Yaranmış vəziyyət müzakirə edilmişdir. V.İ.Varennikov heç nə olmamış kimi danışır. Bütün söylərini fabriklər və zavodların iş salmağa yönəldir. Çaykənddə, Şaumyan rayonunda, Dağlıq Qarabağda erməni quldurlarının törətdikləri cinayətlərin üstünü isə hər vasitə ilə malalamağa çalışır.

Erməni yaraqlılarının Şaumyan rayonunda və Çaykənd ətrafında girov götürdükləri arvad-uşaq, meşə işçiləri, Gəncə enerjetiklərinin bir qrupu Quşçu-Armavir kəndi yaxınlığında yaxalanmış silahlı rəhbər işçilərə dəyişdirmişdir. Girovluqdan azad edilənlərin dediyinə görə Ermənistandan çoxlu silahlı adamlar gəlib. Onlar daha sərt və kobudurlar. Köçüb getmək istəyən erməniləri döyür, onları ölümlə hədələyirlər.

Dağlıq Qarabağ və ətrafındakı erməni kəndləri silahlı quldurlarla, təşkilatlanmaqda olan hərbi dəstələrlə dolu olduğu halda onlara gözün üstündə qaşın var deyən yoxdu. Amma dünən azərbaycanlılar yaşayan Kərkicahan kəndində fəvqəladə vəziyyət rayonunun hərbi komendantlığı və daxili işlər orqanları pasport rejimini yoxlamaq adı altında 35 nəfəri həbs edib, ov tüfənglərini də əllərindən alıblar.

Qəribədir, Azərbaycanda azərbaycanlıların ov tüfəngləri də əllərindən alınır, ermənilər isə avtomatlı, pulemyotlu gəzir. Buna da Azərbaycan hökuməti dözürlər!

Bakıda da vəziyyət üzde sakit görünməyə başladı. Hər yer hərbiçilərin nəzarətindədir. Azərbaycan KP MK-da kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri üçün mətbuat konfransı keçirilib. General-mayor B.L.Aleksandrov, SSRİ xalq deputatı, bəstəkar A.C.Məlikov, Azərbaycan Daxili İşlər nazirinin müavini A.B.Rəfiyev, Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsi sədrinin birinci müavini G.V.Şerbakov, Azərbaycan Dəmir yol İdarəsinin rəisi E.F.Abdullayevin iştirak etdiyi bu mətbuat konfransı bir məqsədə: "Əhalini tətili dayandırmaq işə çıxarmağa!" xidmət edirdi.

Bakıda qırğın, nahaq qan tökülməsinin günahkarlarının cəzalandırılması arxa plana çəkilib. Az qala ölənlər günahkar elan edilsin, məhkəməyə verilsin. Belədə adamın gürcülərə paxıllığı tutur. Tbilisi qırğından sonra qısa müddətdə komendant saatını ləğv etdirdilər. Gürcüstanın partiya işçiləri də, deputatları da, hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri də Tbilisidə qan tökənləri də, qan tökülməsinə əmr verənləri də cəzalandırmaq üçün necə ardıcıl mübarizə apardılar. SSRİ Ali Sovetinin sessiyasında necə qətiyyət nümayiş etdirdilər.

"Azadlıq" radiosunu, saat 19-00.

SSRİ xalq deputatı Stankeviç bildirmişdir ki, partiya rəhbərinin mövqeyi hələlik möhkəm olsa da, ölkənin vəziyyəti möhkəm deyildir. Ölkə vətəndaş müharibəsinə doğru gedir, Parlament isə hələ də gecikir (oxudu Əsgər Borçalı).

"Azadlıq" radiosunu rus dilində (saat 20-00-da) məlumat verdi ki, Yerevanda döyüşçülər Erm. SSR Daxili İşlər Nazirliyinə hücum edib 125 kiçikçaplı tapança götürmüşlər.

Azərbaycan televiziyanın verilişləri axşamlar saat 20-00-da başlanır. "Vremya" verilişi başa çatandan sonra isə verilişlər qurtarır. Bugünkü verilişdə çıxış edən sürücülər dedilər ki, vətəndaşların xəstəxanalara getməsi, yaralıları baş çəkməsi üçün işləmək lazımdır.

Naxçıvanda sakitlikdir. Xaricə getmiş nümayəndə heyətinin üzvləri sağ-salamat geri qayıdıblar. Əli Şamilov yanvarın 25-də Təbrizin Cümə məscidində təşkil edilmiş yas məclisindən söhbət açdı. Yas məclisini təbrizli şairlər və imam Müslüm Mələkütü təşkil edilmiş. Məscidlərə 10 min-dən çox adam yığılıbmış. İçəridə qurulmuş mikrofonlar səsi ətrafa yayırmış. Hətta bazardakılar məsciddə danışılanları eşidirlərmiş. Səfər təəssüratı geniş idi. Təbriz adını eşidəndə az qalırdım Naxçıvana uçam. Oradan gələnlərlə ətraflı söhbət edəm.

Ə.Şamilov onu da bildirdi ki, 8 gündür, Ali Sovet Rəyasət Heyətinin, XDS İcraiyyə komitələrinin üzərində yellənən üçrəngli bayraqların hamısı bu gün endirildi. A-3 formatlı qəzetin nəşri, televiziya və radioda 8 dildə gedən verilişlər dayandırıldı. Sensura tətbiq edildi. Hər şey yenə əvvəlki qaydasına gətirildi. Qaçıb gizlənənlər yavaş-yavaş üzə çıxır.

30 yanvar.

Bakıda sakitlikdir. Bəzi idarələrdə işçilərin bəzi hissələri işləyir. Qəzetlər çap olunur. Qəzetlər Bolnisi-dən maşın karvanı ilə ərzaq və s. göndərilirdiyinə dair reportajlar veriblər. Əsaslı məlumatlara imkan verilməsə də bəzi informasiyalar var. Əhali şok, stress vəziyyətindədir. Xəstəxanalarda yaralıların bir çoxunun vəziyyətinin ağır olduğu barədə məlumatlar gəlir. Bəzi adamların öldüsü-qaldısı bilinmir. Bəzi meyitlərin yalnız əli, qolu tapılıb, kimliyi məlum deyil. Tbilisi prospektində, İnşaatçılar prospektində daha dəhşətli qırğın olub. Öldürülənlərin güllə yarasından başqa bədəninə süngü yeri də var. Bir avtobusun sərnişinləri də vəhşicəsinə öldürülüb. Körpə uşaqların öldürülməsi, bəzi ölümlərin tanınmaz hala salınması daha dəhşətlidir.

Şəhərdə yerli əhali ilə qaçqınların arasını vurmaq istəyənlər şayiə yayıblar ki, guya qaçqınlar adamları qızıdırıb aradan çıxmışlar, ona görə də ölənlər arasında qaçqın yoxdur. Bununla əlaqədar bu gün mənə 30 nəfər həlak olmuş qaçqının siyahısını göstərirlər. Hələ bu dəqiq deyil.

Moskvada Azərbaycanın daimi nümayəndəliyinə vəhşicəsinə basqın barədə də məlumatlar verilir. Gəncədən Moskvaya getmiş turist qrupunun üzvləri bunun şahidi olmuşlar.

Mərkəzi mətbuat orqanları yenə də hadisələri öz bildikləri kimi işıqlandırır.

31 yanvar.

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetində qaçqınların problemi ilə əlaqədar müşavirə keçirildi. Müşavirəyə mən də dəvət olunmuşdum. Müşavirədən əvvəl Feyruz Mustafayevlə söhbətimiz oldu. Müşavirədə qoyulan məsələlər bunlardır: Qaçqınların ev, əmlak məsələsi, məktəb-təhsil məsələsi; qəzet məsələsi; Xarici İşlər Nazirliyi vasitəsilə BMT-də Qaçqınlar İdarəsinə məlumat verilməsi; Ensiklopediyanın nəşri; orfoqrafiya, dil məsələləri.

Nazirlər Sovetinin sədri H.Həsənov qeyd etdi ki, o, qaçqınların problemi ilə əlaqədar silsilə görüşlər keçirəcək. O, mənzil problemlərinin həll olunması; qaçqın statusu barədə normativ aktın Moskvanı gözləmədən

qəbul edilməsi, Bakı şəhər Daxili İşlər idarəsi ilə əlaqələr, narazılıqların aradan qaldırılması; Bakıdakı qaçqınların işlə təmin olunması; kənd rayonlarında qaçqınların yerləşdirilməsinin qaydaya salınması kimi vacib məsələlərdən danışdı. Qaçqınlar cəmiyyətinin sədri Niftalı Qocayev ərzaq məsələsində qaçqınlara kömək edilməsini xahiş etdi. Dedi ki, ərzaq talonla verilir, qaçqınlar isə talon ala bilmirlər.

Tikinti materialları, daş və s. almaq üçün də qaçqınlara imkan yaratmağın əhəmiyyəti qeyd olundu. O da vurğulandı ki, qaçqınlara ssuda vermək çətinliyi var. Rüşvət almamış vermirlər. Müxtəlif bəhanə irəli sürür, intriqa yaradırlar ki, guya imkan azdır.

Qeyd edildi ki, bizim iqtisadi vəziyyətimiz ağırdır, işə çıxmasaq SSRİ-nin zavodları ilə müqavilələr pozular. Bu bizim iqtisadi müstəqilliyimizə əngəl törədir. İşə çıxmasaq yas camaatın psixologiyasına daha güclü təsir edər. H.Həsənov dedi ki, mən Moskvada baş katibə dedim ki, bizim hüquqlar və problemlər qalır. SSRİ-dən ayrılmaq hüququmuz var, qalır.

Təklif edildi ki, Bakıda yerləşən qaçqınların mənzil probleminin həlli konsepsiyası hazırlansın, bir həftəyə, 10 günə dəqiqləşdirilmiş sənəd verilsin.

Neçə nəfər qaçqın Bakıdadır? Ermənistandan 160 min azərbaycanlı, 30 min kürd və b. millətin nümayəndəsi gəlib. Bunlardan neçəsi evini dəyişib, neçəsi ev alıb, neçəsi qeydiyyatda götürülüb, neçəsi qanunsuz ev tutub, neçəsi qeyddən keçməyib, tutduqları evin neçəsini qanuniləşdirə bilərik.

Hansılarda ki, qanuniləşdirə bilmərik, onlara nə kimi imkan yaradılmalıdır. Unutmaq olmaz ki, onların bir çoxları rayonlarda yerləşdiriləcək.

Qeyd olundu ki, qaçqınlara münasibətdə istiqanlıq olmalıdır: Ayrı-seçkilik aradan qaldırılmalıdır.

Bu vaxt telefon zəng vurdu. H.Həsənov üzr istəyib dəstəyi götürdü. SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri N.İ.Rijkov zəng vururdu. Görünür təbrik edir. H.Həsənov dedi ki, adamlar hissə-hissə işə çıxırlar. İşə çıxanlar artır. Qaçqın problemi ciddi şəkildə qalır. 160 min Ermənistandan, 30 mindən çox Gürcüstandan gələn var. Onların məsələsi problem olaraq qalır. Ciddi sənəd hazırlanmalıdır. Vəziyyətlə əlaqədar Ermənistanla sərhəd qorunmalıdır. Daimi xidmət bölmələri olsa yaxşıdır... Vəziyyətin düzəlməsinə Stepanakert mənfi təsir göstərir. Orada I katib, İpək kombinatının rəhbəri, Aqroprom sədri, 3-lük mane olur, özü də ciddi. Əhalini tətillə çağırırlar.

Ermənilərin çox ciddi taktiki ehtiyatları var. Taktiki priyomları tez-tez dəyişir və gücləndirirlər. Dünən Naxçıvana bir qatar, oradan da biri Azərbaycana gəldi. Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsinin I katibi Cəlilov vəziyyətə nəzarət edir. Onların öz Nazirlər Soveti var. Onlar Ermənistanla danışıqlar aparırlar. Onlara sərbəstlik vermək lazımdır. Zəlzələdən zərər çəkənlərə yardım adı ilə Ermənistana çoxlu silah göndəriblər. Hətta bizim əhaliyə də silahı onlar satıblar...

Telefon danışığından sonra söhbət davam etdirildi. Qaçqınlar cəmiyyətinin xahişlərini bildirdik: Cəmiyyətə bir bina versinlər; İcraiyyə komitələrində qaçqınlarla məşğul olan komissiya üçün bir otaq ayırsınlar. Bu bizdən çox sizə — hökumətə lazımdır...

Bakıda 74 min qeyd olunmuş qaçqın var.

Qaradağ rayonu İcraiyyə Komitəsinin sədri dedi ki, 4500 adam mənzil növbəsindədir. Yerli adamlarla münaqişə gedir. Mən qaçqınların öz nümayəndəsini işə götürmüşəm... Gədəbəydə 40 ev veriblər mənə. Heç kəsi oraya göndərə bilmirəm... (Oradaca qeyd etdilər ki, Gədəbəyin bir kəndinə dünən hücum olub. Yurd-yuvasını itirmiş qaçqını narahat əraziyə göndərmək çətinidir).

H.Həsənov dedi ki, Qaradağ rayonunda cəmi 28 qaçqın ailəsi var. Ədalətli olun. Yəni bu belə problemə çevrilib. Bir də axı 2 ildir qaçqın problemi həll olunmayıb. Ona görə də narazılıqlar davam edir.

Bakı şəhər Soveti İcraiyyə Komitəsinin nümayəndəsi Söhrab müəllim dedi ki, Bakıda rəsmi qeydə alınan qaçqınların sayı 100 minə çatıb. Mənzil növbəsinə dayananların sayı da çoxdur. 1960-cı ildən növbədə dayanan adam var — 3 min. Bu problem də kəskinliklə üzə çıxır.

H.Həsənov etiraz edərək dedi ki, siz niyə məsələni qabardırırsınız, təsəvvür edin ki, ermənilər getməyib. Probleminizi həll edin. O başqa məsələdir.

Söhrab müəllim dedi ki, sahibsiz mənzillər qanuna görə 6 ay fasilədən sonra bölünə bilər. Biz mənzil dağılmasın deyər məcbur olduq onu kiməsə verək. Yanvara qədər 1000-ə qədər boş mənzil var idi. İndi 12-13 minə çatır. Qeyd olundu ki, 11 min boş mənzil zəbt olunub. Təkcə köçkünlər yox, əksəriyyətini yerli əhali zəbt edib. Fikirləşməliyik, zəbt olunanlar necə olsun. H.Həsənov dedi ki, bu məsələ ilə xüsusi komissiya məşğul olacaq. Komissiyaya SSRİ xalq deputatları, Ali Sovetin deputatları, Bakı şəhər Sovetinin deputatları daxildirlər. Qışın soyuğunda küçələrdə qalan qaçqınlar yerləşdirilməlidirlər. Nəyi, necə qanuniləşdirməyə imkan var eləyin, qalanları barədə də təklif verin, kim hara köçəcək, necə?

Əmək Komitəsinin sədri Əli Kərimov dedi ki, 132 min iş tələb edən var. 11 min adam da indi işsiz qalıb. Çoxunun da pasport qeydiyyatı yoxdur. Hamının işlə təmin olunmasının iqtisadiyyata çox böyük faydası ola bilər. Respublikada təzədən uçot aparmalıyıq, boş iş yerlərini müəyyənləşdirməliyik. İşsiz əhali də,

qaçqınlar da işlə təmin olunsalar xeyli sakitlik yarana bilər... Bəzən də işsizlərə laqeyd yanaşırlar. Elə hallar olub ki, biz yer tapıb adamları işə göndərmişik, müxtəlif yollarla onları geri qaytarıblar. Yaxud kadr şübhəsi rədd edib, yaxud direktor qəbul etməyib.

Nazirliklərin çoxu boş iş yerlərini bildirmirlər. Qəti tapşırıq verilsin ki, bizim göndərdiyimiz adamlar mütləq işə qəbul olunsunlar... Nazirliklər müəssisələrə göstəriş versinlər ki, kurslar təşkil etsinlər, yeni gələnləri işə alırsınlar.

Görüşdə qeyd olundu ki, cinayətkarlar və talançılar barədə məlumat birtərəfli verilir. On cinayətkardan biri qaçqındırsa, o dəqiqə qeyd olunur. Bu da narazılıq yaradır.

Həsən Balayev dedi ki, qanun qanundur. Biz xalq ayırmamalıyıq. 8 ay əvvəl Vəzirovun qəbulunda olduq. Dedik ki, bu adamlar hər şeylərini itiriblər, hüquqları tapdalanıb. Onların itirilmiş əmlaklarının haqqı ödənilməlidir. Yoxsa onlar yaşaya bilməyəcəklər... Qaçqınların törətdikləri cinayətləri şişirtmək doğru deyil... Məlumatda cinayətkarların doğum yerini göstərmək nə verir. Qəflət yuxusundan oyanaq. 6 ayın göstəricilərinə baxın, əgər tendensiya artsa, hara istəyirsiniz yazın.

Bir qədər ədalətli, diqqətli olun, komissiya düzəldin. Görək bu cinayət törədən qaçqın kimdir, evi, işi varmı? Psixoloji tarazlaşmanı nəzərə almaq lazımdır. Qaçqınlarla ədavət yaratmaq erməni fitvasıdır. Qaçqın statusu barədə ya əsasnamə, ya da qanun hazırlamalıyıq. Bu vacib lazımdır. Prof. Həmid Əliyev dedi ki, ehtiyac adamı hər cür cinayətə sürükləyir. Mətbuatda (rus mətbuatında) yazırlar: "Müvəqqəti olaraq yaşayış yerini tərk edənlər". Bu qaçqına status vermir, hüquq vermir...

General Ziya Yusifzadə çıxışında dedi ki, qaçqınlara status məsələsi 1 il yarımından çoxdur ləngiyir. SSRİ xalq deputatı Çelişev də bu məsələni qoyur. Səlahiyyətimiz çatmır, demək olmaz. Suveren respublikayıq. ABŞ erməniləri qaçqın kimi qəbul edir. Hər qaçqına 7000 dollar pul verir. Biz bu məsələləri Moskva ilə həll etməliyik. Beynəlxalq qanunlar da var. Necə ola bilər ki, 2 il vaxt keçə və bunları saymayasan, görməyəsən, yaxud görmək istəməyəsən. 205 mindən çox qaçqına əhəmiyyət verilmir. "Politiçeskaya deportasiya" — deyər ermənilər ölkə üçün böyük problem yaratdılar.

H.Həsənov dedi ki, hüquqi normaları müəyyən etməliyik. Bu xərci adamların qaçdığı ölkə və ya mərkəzi hökumət ödəməlidir. Biz öz əsasnaməmizi və SSRİ Ali Sovetinin qərarlarının layihəsini təqdim etməliyik. SSRİ Ali Sovetinin sessiyasında bu məsələni qaldırmaq lazımdır...

Görüşdə çox ciddi söhbətlər getdi. Görək bu söhbətlər öz bəhrəsini verəcəkmi?

Azadlıq radiosu, saat 22.00.

Bakıdakı dəhşətli qırğın barədə şahidlərin telefonla məlumatları verilir. Sevil Cahani Moskvada Azərbaycanın daimi nümayəndəliyinə edilən basqının şahidi kimi ətraflı məlumat verdi.

"Moskva Azərbaycanla əlaqədar nüfuzdan düşür" adlı Amerika qəzetlərindən birinin materialının xülasəsi verildi.

Londonda çıxan qəzetlərdən biri Azərbaycanda 10 gün ərzində ordunun qalmasını tənqid edir. Şevardnadze ilə Yazovun məlumatları bir-birinə uyğun gəlmir. Bakıya qoşunların kim tərəfindən göndərildiyi aydın deyil. Şevardnadzeyə görə ordu göndərməkdə məqsəd Azərbaycanda zorakılığı aradan qaldırmaq olub. Yazov isə tamamilə başqa məlumat verib deyib ki, əsas qayə AXC-ni darmadağın etməkdir. Moskvada daimi nümayəndəliyə basqın da buna sübutdur.

1 fevral 1990.

Bu gün Qaçqınlar Cəmiyyətinin İdarə Heyətinin iclası oldu. Qaçqınların vəziyyəti ilə əlaqədar Nazirlər Sovetinin sədri H.Həsənovun dünən keçirdiyi müşavirə barədə məlumat verildi.

Qeyd olundu ki, şəhərin bəzi yerlərində, məsələn, Zabrat qəsəbəsində qaçqınlarla yerli əhalinin arasını vurmaq üçün təbliğat aparılır. Listovkalar (vərəqələr) yayır, mağazada naməlum adamlar onların ünvanına şayiələr yayırlar. Bu yəqin ki, yerli əhalinin yox, milləti parçalamaq istəyən təxribatçı qrupun işidir.

Şəhərdə şayiə gəzir ki, bir qrup alim, deyilənə görə Ziya Bünyadov, Məzahir Abbasov, Mahmud İsmayılov və b. MK-nın I katibi A.Mütəllibovun yanında olarkən qaçqınların Bakıdan çıxarılmasını xahiş etmişlər. Mən buna inana bilmirəm. Kaş yalan olsun! Ziyalı belə söhbət apara bilməz.

Bir şayiə də gəzir ki, guya qaçqınların bir çoxu 5-6 ev zəbt etmişdir. Bunun nə dərəcədə həqiqət olduğunu deyə bilmərəm. Lakin Bakıda hələ ev-əşiksiz, işsiz və əlacsız qalan saysız-hesabsız qaçqın var. Onların problemi həll olunmalıdır.

İran radiosu. Azərbaycan dilində veriliş.

İran hökuməti Sovet hökumətindən Azərbaycan müsəlmanlarının əmin-amanlığının bərpa olunmasını xahiş etmişdir. Məscidlərdə cümə namazında şəhidlərin ruhuna fatihə verilmişdir.

Bu gün Şəhidlər xiyabanında xalq cümə axşamı olduğu üçün qəbirləri ziyarətə gəlmişdi. Böyük insan axını yaranmışdı. İlk dəfə bu münasibətlə Azərbaycan televiziyası ilə quran oxundu, fatihə verildi.

Mərkəzi televiziya ilə Aleksandr Krutov (şərhi) Xəlil Rza ilə müsahibə apardı.

Xəlil Rza söhbətində dedi ki, mən ermənilərin Bakıdan çıxarılması məsələsini qaldırmışam, ona görə ki, əvvəlcədən görürdüm, hiss edirdim ki, onların başına bəla gələcək. Ona görə də KQB tərəfindən həbs olunanda xahiş etdim. Mənə imkan yaradılsın. Mərkəzi televiziya ilə çıxış edim. Mən erməni xalqının, zəhmətkeş erməni xalqının dostuyam, onları həmvətənim kimi sevirəm, lakin ekstremist ermənilərə, daşnak ermənilərə nifrət edirəm. Onlar da alın təri çəkən azərbaycanlılarla çiyin-çiyinə tər töküb vətənimizi çiçəkləndiriblər. Mən qədim erməni və Azərbaycan mədəniyyətlərinin qarşılıqlı əlaqəsini öyrənmişəm. Alek Xaçuns kimi istedadlı şairlə dostlaşmışam, erməni ədəbiyyatından çoxlu əsərlər tərcümə etmişəm. İndi hər iki xalqın ziyalılarını, sənətkarlarını birliyə, xalqı uçurumdan geri qaytarmağa səsləyirəm.

"Amerikanın səsi" radiosu. Saat 23.00.

Verilişdə bildirildi ki, Gürcüstanda bir qrup ziyalı — gürcü, erməni və azərbaycanlı söhbət aparıb münaqişələrin aradan götürülməsi sahəsində təşəbbüs göstərmişlər. Bu söhbətlər davam etdiriləcək. hələlik əsas məqsəd ondan ibarətdir ki, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılarla ermənilərin dinc həyatı təmin olunsun. Üç qonşu xalq arasında ədavətin kökü kəsilsin.

Yeni qəhrəmanlar peyda olub. Fövqəladə vəziyyət şəraitində rahat görüşlər, toplantılar keçirir, xalq adından danışır, qırğını pisləyir, ölənlərin valideynlərinə və qohumlarına başsağlığı verirlər. Bir nəfər də olsun onlardan soruşmur: "Qırğından əvvəl də siz rəhbər vəzifədə idiniz. Respublikada nüfuz, güc sahibi idiniz. Niyə qabağa çıxıb qırğının, qan tökülməsinin qarşısını almadınız? Onda harada gizlənməmişdiniz, niyə susurdunuz?"

Toplantını, görüşləri təşkil edənlər əvvəlcədən hər şeyi götür-qoy edir, sözü açıq və sərt deyən adamları təcrid edirlər. Azərbaycan KP MK-da və respublikanın Nazirlər Sovetində, eləcə də rayon partiya komitələrində keçirilən görüşlərdə söylənilən nitqlər, verilən vədlər gülüş doğurur. Bu görüşlərdə yanvar qırğınında öldürülənlər xalqın şəhid olmuş mərd oğulları adlandırılır. Öz doğma şəhərini müdafiə etməyə qalxmış vətənpərvərlər isə az qala vətən xaini elan edilir. Ölənlərə allah rəhmət etsin, qəbirləri nurla dolsun. Bizlərdə deyirlər: "Ölünün arxasınca danışmazlar!" Amma elə şeylər var ki, onu deməmək olmur. Şəhidlər xiyabanında dəfn edilənlərin bəziləri həqiqi mənada qəhrəmandır. Əliyalın da olsa zirehli texnikanın qarşısına çıxıb canı ilə də olsa doğma şəhərini qorumağa cəhd edib. Eləsi də var ki, güllə onu elə evində, yaxud balkonunda haqlayıb. Təsadüfi güllədən ölənlə barrikadada ölənlər arasında fərq qoymamaq mənəcə, haqsızlıqdır.

Paradoksal haldır ki, çoxları bu gün alovlu nitqlər söyləyir, Xalq Cəbhəsi fəalları ittiham edirlər. Guya onlar barrikadaları götürə bilər, adamları evlərinə göndərə bilərlərmiş. Onda həmin adamlara sual vermək lazımdır: yaxşı, Xalq Cəbhəsinin fəalları bunu etməirdi, bəs sizə nə olmuşdu?! Siz meydanlara çıxan xalqı barrikadalardan, küçələrdən evə yığaydınız. Onda cavab verirlər: "Bizi eşitmirlər!". Onda sual vermək istəyirsən: "Adi işdən ən yüksək vəzifəyə — katibliyəcən, mütəxəssislikdən nazirliyəcən yol keçibsən, xalq səni deputat seçib, Mərkəzi Komitənin üzvüsən, həmişə xalqla ünsiyyətdə olubsan, xalqın adından danışsən, xalq səni niyə eşitmir?".

Sadəcə olaraq həqiqəti deməyə cəsarətləri çatmır. Moskva Azərbaycanda işləyən partiya-sovet işçilərinə inanmır və ya onları saya salmırdı. Çünki yanvarın 19-da tanıdığım partiya, sovet işçiləri, nazirlərin bəziləri ilə görüşmüşdüm. Heç birisi Bakıda nələ baş verdiyindən, nələ olacağından xəbərdar deyildi. Moskva hazırladığı ssenarini çox gizli saxlayırdı. Daxili İşlər naziri Vadim Bakatinin, Müdafiə naziri Dmitri Yazovun Bakıda olmasından rəhbər vəzifəliyənlərin də xəbəri yox idi. Mixaylov və başqalarını da qurbanlıq qoyun kimi irəli vermişdilər. Onlar televiziyada çıxış edir, şəhərə qoşun yeridilməyəcəyinə xalqı inandırirdilər.

Etibar Məmmədovun Moskvada Azərbaycan nümayəndəliyindəki çıxışı bir çox qaranlıqları aşkarladı. Məlum oldu ki, Azərbaycan KP MK-nın ikinci katibi V.Polyaniçko yanvarın 19-da saat 17.00-da Etibar Məmmədovla şəxsi söhbətində deyib: "Məsələ həll olub, qərar qəbul edilib, heç nə etmək olmaz. Köhnə dostluğumuz xatirinə qaçıb gizlənməyi məsləhət bilirəm".

Demək, televiziyanın enerji bloku hərbiçilər tərəfindən qırğın ərəfəsində partladılırsa, Yazov, Bakatin, Primakov, Girenko və b. Bakıya gəlib ssenarinin həyata keçirilməsini fəallaşdırırsa, onda biz hansı haqla bir-birimizin üstünə düşür, qırğının günahkarını öz aramızda axtarıq?!

Yanvarın 19-da saat 21 radələrində mən Qaçqınlar Cəmiyyətindəki toplantıdan F.Cəlilov və Hidayət Orucovla bərabər çıxdım. Küçələrdəki qələbəlik adamı heyretə salırdı. Gəzə-gəzə Xalq Cəbhəsinin iqamətgahına getdik. Orada qarma-qarışıqlıq idi. Həyəcan içində gələnlərin və gedənlərin şəhərdəki vəziyyət barədə tam təsəvvürləri yox idi. Kimin nə edəcəyi, nə iş görəcəyi bəlli deyildi. Şəhərdə gəzən müxtəlif təxribat qrupları öz işini görməkdə idi. Oradan piyada Marks heykəlinə qədər gəldik. Yol boyu barrikadalar qurulmuşdu. Bir barrikadanın o birindən xəbəri yox idi. Şəhərdəki qəriblik, nigaranlıq, adamların narahatçılığı böyük

məyusluq yaradırdı. Hamı şəhərini, küçəsini, evini qorumaq istəyirdi. Bəzi yerlərdə meyvə yeşiklərindən barrikada var idi.

Tbilisidə fəvqəladə vəziyyət bir həftə sonra ləğv edildi. Azərbaycan Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyası da qırğını pisləyən, fəvqəladə vəziyyətin təcili götürülməsini tələb edən qərar qəbul etdi. Amma bu qərarın üstündə durmadı. Bugünkü rəhbərliyin özünə inamı yoxdur. Respublikanı idarə edəcək gücü yoxdur... Məşhur bir kəlam yada düşür: "Süngünün üstündə nə qədər oturmaq olar?!" Mərkəzi Komitənin təşkil etdiyi görüşlərdə bir fikir vurğulanır: "İndi əsas vəzifə asayışı və nizam-intizamı təmin etmək, şəhərdə və ümumiyyətlə respublikada vəziyyətin normal hala düşməsi, Bakıda fəvqəladə vəziyyətin tezliklə ləğv olunması üçün şərait yaratmaqdır".

Bəli, fəvqəladə vəziyyəti ləğv etmək yox, Bakıda fəvqəladə vəziyyətin ləğv olunması üçün şərait yaratmaq istəyirlər. Bunun arxasında isə nə durduğu aydındır. Moskva müti, sözbəxan, gözüqırıq bir kütlə arzulayır. Arzu başqa, reallıq isə tamam başqadır. D.Yazov müxbirlərə açıq-aşkar Bakıya Xalq Cəbhəsinin strukturlarını dağıtmağa gəldiyini söyləyir. Bakıya daxil olmuş əsgər və zabitlər Azərbaycanı Əfqanıstan kimi diz çökdürəcəklərini deyirlər. Onlar dediklərini eləməyə də çalışırlar. Təəssüf ki, xalqın psixologiyasını, əhval-ruhiyyəsini bilmirlər.

Nə qədər adam öldürüblər, nə qədər həbs ediblər? Bunun hesabını hələ heç kim bilmir. Şəhərdə, küçədə, meydanda Xalq Cəbhəsindən heç kim gözə dəymir. Dayaq dəstələri dağıdılıb, fəalları həbs edilib və ya qaçıb gizləniliblər. Hər yeri hərbcilər nəzarətdə saxlayır. Partiya, sovet orqanlarının işləməsi üçün şərait yaradılıb. Amma iş getmir. Tətil davam edir. Xalq ayağa qalxıb. Xalqın gücü budur! Xalqın gücünü düzgün qiymətləndirməyənlər elə bilirlər ki, beş-üç nəfəri asıb-kəsməklə işlərini yoluna qoyacaq, keçmişini geri qaytaracaqlar.

Qəribədir ki, yenə də bəlağətli, təntənəli sözlər söylənir. Qəzetlər yenə də yazır: "Görüş iştirakçıları respublika rəhbərliyinin yeni xəttini - sosial inkişaf və milli dirçəliş xəttini bəyəndiklərini bildirir... Azərbaycan xalqının iqtisadi, sosial və mənəvi inkişafının perspektivlərinə, digər mühüm problemlərə aid olursa-olsun, qərarların demokratik yolla qəbul olunmasını tələb edir. Vəziyyət bu tələbləri respublika partiya təşkilatı qarşısında qoyur. Bundan sonra irəliləmək yalnız o şərtlə mümkündür ki, Azərbaycan Kommunist Partiyasının yeniləşməsinə, təmizlənməsinə, burada demokratik münasibətlərin bərqərar edilməsinə doğru qəti dönüş yaradılsın".

Nə qədər "yeni xətt" olar? Hamı bu yeni xətlər? Hər katib dəyişildikcə yeni xəttədən söhbət gedir! Bugünkü birinci katib dünən büro üzvü, Respublika Nazirlər Sovetinin sədri idi. Deyilənləri bir il, iki il əvvəl də həyata keçirə bilərdi! Niyə bunu etmədi? Gözləyirdi ki, birinci katib olsun? Bu deyilənlərə nə xalq inanar, nə də görüşdə iştirak edənlər. Zaman çox qərribə insanlar toplumu formalaşdırıb. İnanmadıqlarını coşğunluqla söyləyən, yəni ikili həyat sürən insanlar. Belə insanlarla müstəqil dövlət qurmaq çox çətin olacaq. Harada onlara inanasan, harada inanmayasan? Hansı işi tapşırısan, hansını tapşırımayasan? Kimə sədaqətliyənlər, kimə sədaqətsiz? Bu suallara cavab tapmaq çox müşkəldür.

Bugünkü "Kommunist" qəzetində Ziyəddin Sultanovun "Kəlbəcər-Mardakert" yolu açılmışdır" rubrikası altında "Atışma olmadı..." sərəlvhəli reportajı verilib. Reportajda bir sevinc əhval-ruhiyyəsi var. Kəlbəcər-Mardakert yolu 7-8 aydan bəri davam edən gərginlik və intizardan sonra nəhayət işləməyə başlayıb. Məqalədən aydın olur ki, ermənilər yaşayan Çapar kəndindən Kəlbəcərin Ağdaban kəndinə hücum olub. Hücumu təşkil edən təsadüfi adamlar, "ekstremistlər", "saqqallılar" deyil, Çapar kəndinin ağsaqqalları, neçə illər rəhbər vəzifədə işləyənləri imiş. Necə deyirlər, neçə illər bir süfrədə duz-çörək kəşib çörək yedikləri ermənilər ağdabanlılardan köçüb getməyi tələb edirlər.

Bəli, Azərbaycanda Azərbaycan vətəndaşlarını köçürmək istəyirlər. Azərbaycan hökuməti heç bir tədbir görmür. Kənd camaatı özünümüdafiə tədbirləri görməyə məcbur olur. Hüquq-mühafizə orqanları isə onları müdafiə etmək istəmir. Hüquq-mühafizə orqanlarında, partiya-sovet orqanlarında çalışanların bəziləri xalq müdafiə etmək, sərt tədbir görmək istəyəndə özümüzlükülərin əlilə sıxışdırılır, vəzifədən uzaqlaşdırılır.

Qazaxıstan Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin birinci katibi, SSRİ xalq deputatı Oljas Süleymenovun "Qışdan sonra hökmən bahar gələcək!" məqaləsi də bugünkü qəzetlərdə çap edilib. Bakıda vəzifə borclarını bacarıqla yerinə yetirərək Moskvaya qayıdan Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, SSRİ Ali Soveti İttifaq Sovetinin Sədri Y.M.Primakov və Sov.İKP MK katibi A.N.Girenko bazar günü - yanvarın 30-da "Pravda" qəzeti kollegiyasının iclas zalında kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri üçün mətbuat konfransı keçirmişlər.

Qanunun aliliyinin çatışmadığından dəm vuran cəlladlar utanıb-qızarmadan Bakıda indiki vəziyyətdə normallaşmağa doğru dönüş yarandığını, məsuliyyətsiz ünsürlərin kütləni uçuruma doğru sürüklədiyini xalqın "baş a düşdüyünü" söyləyiblər. Onlara bir sual verən olmayıb ki, xalq məsuliyyətsiz ünsürlərin onu uçuruma

sürüklədiyini başa düşübsə, onda niyə kütləvi şəkildə kommunist, komsomol biletindən imtina edir?! Demək, xalq onu uçuruma sürükləyənin Kommunist Partiyası, Moskva olduğunu başa düşüb.

Azərbaycan KP MK-da da mətbuat konfransı keçirilib. Burada mətbuat işçilərinə yanvarın 19-20-də səhiyyə təşkilatlarına 697 vətəndaşın müraciət etdiyini, onlardan 382 nəfərinin xəstəxanada yerləşdirildiyini, hərbi qulluqçuları və Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşlarını çıxarmaqla 114 nəfərin həlak olduğunu bildirdilər.

Yenə də Stepanakertə diqqət və qayğı artır. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin təşkil etdiyi DQMV üzrə nəzarət-müşahidə komissiyasının sədri V.K.Foteyev başda olmaqla komissiya Stepanakertə gəlib. Azərbaycanın hər yerindən adamları toplayıb "yazıq ermənilərin" problemlərini həll edirlər. Stepanakertə gətirilmiş 87 vaqon un və digər ərzaq yüklü vaqonları, mal-qara yemini, tikinti materialını boşaldan yoxdur.

Bakıda bəlkə də ilk dəfə xarici ölkə jurnalistləri üçün mətbuat konfransı keçirilib. Qərbin ən böyük informasiya agentliklərinin 19 nümayəndəsi, ABŞ-ın, Böyük Britaniyanın, Almanyanın, Türkiyənin televiziya jurnalistləri Bakıya gəliblər.

Bu gün Elşad Quliyevin vəzifədən azad edildiyi və Qeysər Xəlilovun Azərbaycan SSR Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin sədri təyin edildiyi haqqında fərman televiziya və radio ilə elan edildi.

Düşünməli, ölçülüb-biçilməli olan ən mühüm məsələ isə bəlkə də ABŞ prezidenti C.Buşun M.S.Qorbaçova zəngidir. Kütləvi informasiya vasitələrinin yaydığı məlumatda onların Avropada beynəlxalq vəziyyətin aktual məsələləri barəsində və silahların ixtisarına dair danışıqların perspektivləri haqqında fikir mübadiləsi etdikləri bildirilir. Gizli Malta danışıqlarından sonra SSRİ ilə ABŞ arasında yüksək səviyyəli müntəzəm əlaqələr yaranıb.

Dünyada insan haqlarının, demokratiyanın qarantı kimi çıxış edən Amerika Bakı qırğınına göz yumdu. Həmişə belə olub. Nəhənglər nəyisə öz aralarında böləndə kiçiklər, zəiflər, gücsüzlər əziyyət çəkib.

2 fevral.

Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin ağısaqqallar şurasının iclası.

Saat 15.00. Siyasi Maarif Evi.

Rəyasət Heyətində İ.Mustafayev, F.Mustafayev, B.Bayramov, H.Abbasadə, F.Kərimova, N.Qocayev, Hidayət və mən (İ.Öməröglü). İclasda N.Qocayev Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədri H.Həsənovun yanındakı qaçqınların vəziyyəti ilə əlaqədar müşavirə barədə məlumat verdi. Qeyd edildi ki, bəzi rayon rəhbərlərinin günahı üzündən şəhərə gəlmək istəməyən adamlar Bakıya gəldilər. Məsələn, İcevanın Saral kəndi Xanların Mirzik kəndi ilə danışib kəndi-kəndə dəyişdirildilər. Lakin yerli partiya komitəsi buna mane oldu, adamlar küçədə qaldı, məktəb və klublarda yerləşdirildi. Sonra isə axıb şəhərlərə getdilər.

İndi biz qaçqınların yerləşdirilməsi, onlara şərait yaradılması barədə tədbirlər görülməsini tələb edirik.

Prof. Mürsəl Həkimov dedi ki, mən heç də qaçqın deyiləm. Lakin çox istərdim Şəhidlər qəbiristanlığında Ermənistanda öldürülənlərin də adı yazılsın, onların xatirəsinə abidə qoyulsun.

Yığılmaq adından Cenevrədə keçiriləcək insan hüquqları konfransına müraciət hazırlandı.

Z.Qurbanov dedi ki, mən indiyədək deputat kimi, qaçqın kimi bir rəsmi iclasa dəvət olunmamışam. Biz öz dərdimizi kimə deməliyik. Ayaqyalın, başaçaq qaçıb gəlmişik. Oradan biz türk kimi - düşmən kimi qovulmuşuq.

Abbas Səfərov dedi ki, mən vediliyəm. Biz qardaş deyib, qardaş torpağına gəlmişik. Hər ay xalqım boğazından kəsib bizə verib. Biz çörəyi tapdalaya bilmərik. Burda dəb necədir, o cür də olmalıyıq.

Həsən Balayev dedi ki, erməni və Azərbaycan xalqının bu günə düşməsinin səbəbi ölkə ağısaqqalının səhvidir. Moskva günahkarın ağına vurmaq əvəzinə ikimizin də ağına vurdu.

Y.Məmmədov dedi ki, xeyirdə də, şərdə də yerli xalqdan ayrı olmamalıyıq. İ.Mustafayev çıxışında söylədi: "Biz faciə içindəyik. Ağrı hissini azaltmaq üçün güclü zərbə vururlar ki, o biri yaddan çıxsın. Elə vəlvələ törətdilər ki, Qarabağ məsələsini unudaq, qaçqınların məsələsini unudaq. Bu, beynəlxalq erməni təşkilatlarında düzəldilmiş, düşünülmüş bir tədbirdir.

Kim icazə verib elan etmədən şəhərə 4 tərəfdən hücum edilsin. Şəhəri işğal edəsən, həm də ad qoyasan: fəvqəladə vəziyyət elan edirdik ki, xalqın qanı tökülməsin. Xalq etirazını bildirmək üçün MK ətrafına yığılıb, öz etirazlarını bildirirlər. Qarabağda 2 ildir müharibə gedir. 56 kəndin yolunu kəsiblər, getmək olmur. Yaşayış üçün zəruri olan hər şeylərini — işıq, su, qaz və s. kəsiblər, mallarını əllərindən alıblar... Deyirlər Bakıda hökumətə qarşı terrorçu qruplar var. Bəs hani o terrorist, onun birini göstərmək olarmı?

"Mayak" radiosuna verdiyi müsahibədə səhiyyə naziri T.Qasımov açıq deyir ki, əsgərlər xəstəxanalara atəş açmışlar. Müxbir isə zorla sübut etməyə çalışır ki, guya o binaların damlarında ekstremistlər varmış və

onlar əsgərlərə atəş açmışlar. Görürsünüzmü necə vasitələrdən istifadə edirlər. Zabit ailələrini də bizə nifrət oyatmaq üçün zorla hərbi təyyarələrə doldurub apardılar.

37-ci ilin metodu ilə F.Ağayevi, dünən isə Xəlil Rzanı Mərkəzi televiziya çıxartdılar. Qorxuram ki, sabah dünənki faciəmizə şükür deyək.

Ermənistanda silahların təhvil verilməsi barədə saxta məlumat verilir. Qarabağda isə tərksilaha Kərkicahandan başlayıblar.

Mərkəzi mətbuat yenə də çirkin əməllərini ustalıqla davam etdirir. Dünənki "Krasnaya zvezda" qəzeti yazır ki, iki nəfər yaralı azərbaycanlı ölüb. Dalınca da yazır ki, yanvarın 20-də 22 nəfər erməni sürgün olunub. Yalana bax. 20-də heç kəs evindən-əşiyindən bayıra çıxa bilmirdi.

Mənim özümü yolda saxlayıb yoxladılar. Dövlət sənədi göstərdim. Əsgərlər mənə dedilər: "Tüpürüm sənənin dövlətinin sənədinə". Rus və erməniləri qıranda haradaydı sənənin o dövlətinin...

Biz ayrılığa qarşı, düşməyə qarşı birgə vuruşmalıyıq. Birgə olmalıyıq.

Orada öldürülən, itkin düşən adamların sayı olmalı, kartotekası olmalıdır.

Lənkəranda erməni yoxdur, rus yoxdur, bir adamın da burnu qanamayıb. Bəs nə üçün əhalini atəşə tuturlar?

Şüvələndə 23 nəfər yaralı adamı müalicəyə vermirlər.

Hadisədən əvvəl ermənilər dövlət kassalarından 350 milyon manat pul çıxarıb gediblər. Bizim əhali Ermənistanda hər şeyini itirdi. Komissiya qurub orada itirilənləri dəqiqləşdirib üzə çıxarmalıyıq.

Bayram Bayramov dedi: Bizə gələn bəla ümumxalq bəlasıdır. Qarabağ Ermənistanı öz ərazisini azərbaycanlılardan təmizləmək üçün bəhanə idi. Məqsədlərdən biri də Xalq Cəbhəsini dağıtmaq idi.

Qarabağda başlanan ssenari davam etdirilir. Aramıza nifaq salan çoxdur. Bizim özümüzə istifadə olunan adamlar var. Mən inanıram ki, o 2 əsgəri də ordunun adamlarından özləri vurublar. Onlar hələ çox şey edə bilirlər.

Qarabağ düz 2 ildir ermənilərin mühasirəsindədir. Sovet hökuməti 1 manat vermir. DQMV-də yaşayan 60 min adamın vəziyyəti çox ağırdır. Dünəndən (Stepanakertə Yerevandan təyyarə uçuşunu dayandırdılar).

Toplantıda təklif edildi ki, Azərbaycan xalqının birliyinə çağıran müraciət hazırlansın, gəlmə-yerli söhbəti aradan qaldırılsın.

F.Mustafayev: - Azərbaycan hökuməti qaçqınlarla əlaqədar böyük qərarlarını hazırlayıb. SSRİ Nazirlər Sovetinə təsdiq vermişik. Əlavə də çıxarış hazırlamışıq. Tikinti üçün, əmlak xərclərini ödəmək üçün pul ayrılacaqdır.

Toplantıda Universitetin müəllimi Cəlil Nağıyev haqlı olaraq dedi ki, Moskvada bizim daimi nümayəndəliyə hücum ediblər. Bizim hökumət isə etirazını bildirməyib.

Flora xanım da çıxış etdi və dedi: "Mənim xalqım təhqir olunub... Mütəllibov çıxışında dedi ki, ölənlər arasında qadın, uşaq yoxdur. Niyə, nə üçün belə ağ yalan danışır? Mən belə rəhbərə necə inanım?"

Hüseyn Abbaszadə təklif etdi ki, Ermənistanda zərərçəkənlərin, ölənlərin siyahısı hazırlansın, televiziya verilsin... Yazıçılar İttifaqı bizim müraciətimizi o biri respublikalara verdi.

Xəlil Xəlilov dedi ki, Ali Sovetin son sessiyasında dünya parlamentlərinə müraciət qəbul olundu. Xalqımızı parçalamaq istəyiblər, Sovet hökuməti qurulanda Yerevandakı 9 məktəbdən 8-i azərbaycanlıların məktəbi olub. O vaxtdan biz bura gəlirik. Bakıda indi ikinci Fərqanə yaratmaq istəyirlər. Ayıq olmaq lazımdır. Şayiə yaradırlar ki, guya qaçqınlar əvvəl erməniləri, sonra rusları, axırda bakılıları qovacaqlar. Hər birimiz ayıq-sayıq iş aparmalıyıq. Oradan gələn bütün adamlar bu xalqa minnətdardır.

3 fevral.

Bakıda sabitlikdir. Nəqliyyat işləyir.

"Vremya" proqramında SİTA-nın məlumatı verildi:

"Bu gün A.Mütəllibov Bakıda əmək kollektivlərində olmuşdur. Laçın rayonunda silahlı adamlar tutulmuşdur. Onlardan Avtonyan, Əmirçanyan mühakimə olunmuş və cəza almışlar. Naxçıvanda sakitlik yaranmışdır. Bakıda və böyük şəhərlərdə idarələrin 50 faizi işləmir. Yevlaxda 50 minlik nümayiş olub. Nümayişdə təsirli tədbir görmək, güc göstərmək tələb olunmuşdur. Stepanakertdə tətildir. Martuni, Hadrut və b. yerlərdə yalnız həyat üçün vacib obyektlər işləyir.

Riqa. Fevralın 1-də AXC İdarə Heyətinin üzvləri Hikmət Hacıadə və Sabit Bağırov Riqa olub. Estoniya və Latviya Xalq Cəbhələrinin, Litvanın "Sayudis" hərəkatını birləşdirən Baltik Şurasının vasitəçiliyi ilə fevralın 2-dən 3-nə keçən gecə 7 saatlıq Ermənistan Ümummilli hərəkatının İdarə Heyətinin üzvləri David Vartanyan, Aşot Manuçaryan və Aşot Belyanla görüşüblər. Sonra da mətbuat konfransı keçiriblər.

Görüş iştirakçıları adamların tutulub girov saxlanması praktikasını yekdilliklə pisləmiş, zorakılıq hərəkətlərini dayandıрмаğın zəruri olması və silahlı şəxslər tərəfindən dinc adamların ələ keçirilməsi ilə əlaqədar bütün hallar barəsində fevralın 15-dən gec olmayaraq bir-birinə ətraflı məlumat vermək barəsində razılığa gəlmişlər. Həmçinin hər iki tərəf razılığa gəlmişdir ki, girov saxlanan bütün adamların martın 1-dək azad olunması üçün özünün bütün nüfuz və təsirindən istifadə etsin.

Bakı radiosu ilə hərbi komendantın məlumatı verildi. Məlumatda deyilirdi ki, Bakıda sabitlik yaranır. Kollektivlərdə iş yavaş-yavaş bərpa olunur. Xoşagəlməz hadisələr də baş verir. Bir naməlum "Jiquli"dən hərbcilərə atəş açılmışdır. Lakin heç kəsə ziyan dəyməmişdir. Bir nəfər sürücü sərxoş halda öz "Jiquli" maşınını əsgərlərin üstünə sürmüş, üç nəfər yaralanmış, onlardan birinin bir ayağı kəsilmişdir.

Sabir Tariverdiyev zəng vurub xəbər verdi ki, milis cinayətləri əsaslandırmaq üçün qaçqınları haqq-nahaq tutduğunda davam edir. Ona görə də sabah qaçqınlar Cəmiyyətinin iclasını keçirmək məsləhətdir.

"Azadlıq" radiosunun Azərbaycan dilində verilişi, axşam saat 22.00.

Bir nəfər telefonla məlumat verib dedi ki, Qorbaçov saxtakarlıq edir. Fövqəladə vəziyyət barədə birinci fərmanında qeyd etmişdi ki, Bakıda komendant saati yerli hökumətin razılığı ilə olacaq. Lakin ondan 4 gün sonra özü bu fərmanı pozub Bakıda fövqəladə vəziyyət barədə ayın 19-da fərman verdi və gecə saat 12-dən Bakıya ordu yeridildi. Bu fərmandan Azərbaycan xalqı bir neçə gün sonra xəbər tutdu.

Müəllimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun əməkdaşı Maqşud müəllim radio ilə öz müraciətini oxudu. Müraciətdə ordunun Bakıdan təcili çıxarılması və s. tələb olunurdu.

Qeyd olunur ki, Xalq Cəbhəsinin bəzi üzvlərini həbs edir, müxtəlif təsir və təzyiqlərlə onları öz yoldaşlarına qarşı qoyur, televiziya ilə onların bəzilərinin çıxışlarını təşkil edib Xalq Cəbhəsi xalqın gözündən salmağa çalışırlar.

Bir nəfər qadın çıxış elədi. Qeyd etdi ki, xalqın səsi xalqa çatmır. Ona görə "Azadlıq" radiosu vasitəsi ilə sözümlü deyirik. İki ildir mərkəzi hökumətin təsiri ilə Azərbaycan hökuməti, Vəzirov maymaqlıq göstərdi, xalqın taleyi ilə oynadılar. Ona görə də xalqın haqq işini xalq cəbhəsi davam etdirdi. Öz hakimiyyətini itirmiş Vəzirov kampaniyası xalqa böhtan atdı.

Erməni evlərində talançılıq törədib onu xalq cəbhəsinin və xalqın həqiqi övladlarının üstünə yıxdılar, xalqa qara yaxdılar.

Rəssam Güllü Mustafayeva müraciət etdi: Sovet hökuməti rəhbərlərinə sual verirəm, nə üçün millətçi ermənilər bizim ərazimizə göz dikəndə, qədimdən qonşu olan xalqlarımız arasına ədavət toxumu səpəndə qəti tədbir görmürdü? Niyə mənim xalqım öz haqqını tələb edəndə onu qana boyadı? Azərbaycan xalqını öz doğma Qarabağına getməyə qoymayanlara qarşı bu iki ildə nə üçün tədbir görmürdülər?

Bu gün Amerikada BMT binası qarşısında azərbaycanlıların Bakını Sovet ordusunun işğal etməsi ilə əlaqədar çoxsaylı mitinq olmuşdur. Belçikada türk və azərbaycanlılar mitinq keçirərək Sovet ordusunun Bakıda törətdikləri qanlı cinayətlərə etirazlarını bildirmişlər. Onlar tələb etmişlər ki, nə üçün Avropa ölkələri insan hüquqlarına zidd olan bu hərəkəti pisləməzlər.

Qəzetlər, radio, televiziya müraciətlərlə doludur. Gah partiya, müharibə, əmək, SSRİ Silahlı Qüvvələri Veteranları Şurası respublika zəhmətkeşlərinə müraciət edir, gah ali məktəb rektorları şurası professor-müəllim heyətinə və tələbələrə müraciət edir, gah da orden-medallı, fəxri adlılar müraciət edirlər. Bu müraciətlərin hamısının arxasında bir fikir dayanır: Tətili dayandırmaq! Əsgərlər zorla evlərdən adamları çıxarıb işə, məktəbə göndərə bilmirlər. Yəqin mümkün olsa, onu da edərdilər.

Yanvar hadisələrini tədqiq edən müstəqil deputat komissiyası yaradılıb. Komissiyanın üzvü, SSRİ xalq deputatı Adilə Namazova ilə bugünkü "Kommunist" qəzeti müsahibə dərc edib. Müsahibədən aydın olur ki, Bakıda həbs edilənlərdən 77 nəfəri respublikadan kənara göndərilib. Həbs edilənlərin valideynlərinə, qohumlarına xəbər verilmədiyindən çoxları onları ölmüş bilib yas saxlayıblar.

Bir sözlə, Moskvadan gəlmiş bir serjant Bakıda polkovnikdən nüfuzludur. Nə istəyirlər, onu da edirlər. Qayda-qanun deyilən şey yoxdur.

4 fevral.

Vaxt vardı DTK-nın nəzarətindən kənarda bir xarici jurnalist qala bilməzdi. İcazəsiz xarici ölkə jurnalistləri bir addım belə ata bilməzdilər. Hər hansı bir bölgəyə getmək üçün nə qədər yazışma aparmalı, neçə ay izin gözləməli idilər. İndi qəflətən qəliblər parçalandı. Xarici ölkə jurnalistləri də riskə gedərək icazəsiz SSRİ-nin qaynar nöqtələrinə səfərə çıxırlar. Yanvarın 31-də İmişli rayonunda Böyük Britaniya vətəndaşları — "Bi-Bi-Si" radiokorporasiyasının əməkdaşları Braun Bencamin və Pek Rorini SSRİ ərazisində yerdəyişmə qaydalarını və sərhəd zonasında olmaq rejimini pozmaq üstündə yaxalayıblar. Azərbaycan SSR Dövlət

Təhlükəsizliyi Komitəsi bəyanat verib. Bəyanatda göstərilir ki, son vaxtlar respublikamıza icazəsiz xarici ölkə jurnalistlərinin gəlişi artıb. Yanvarın 20-də Naxçıvan şəhərində fransalı jurnalistlər Janen Daniel Klod, Dūdubl Dominik, Bantūra Stefan, Peynar Mişel tutulublar. Onlar Ermənistan SSR-in Ararat rayonu ərazisindən keçib gəliblər. Yanvarın 27-də yenə də Naxçıvan MSSR ərazisində Fransa vətəndaşları, "Siqma" və "Qamma" agentliklərinin Moskvadakı fotomüxbirləri Alen Nogesi və Neşiç Vlastimirini saxlayıblar.

DTK-nın bəyanatında deyilir: "Əcnəbilərdə Ermənistanın qeyri-formal birlikləri liderlərinin ünvanları və telefon nömrələri, Yerevan və Stepanakertdə fəaliyyət göstərən müxtəlif təşkilatların fəalları Fransadakı erməni icmalarının rəhbərləri ilə sıx əlaqə saxladığını sübut edən sənədlər, sovet hərbi texnikasının miqdarı və tipləri haqqında məlumatın yazıldığı lentlər, erməni yaraqlılarının fəaliyyətini əks etdirən fotoplyonkalar olmuşdur".

Şəhərdə türk jurnalistlərinin də həbs olduğu haqqında xəbərlər gəzir. Nədənsə, onların adları DTK-nın bəyanatında çəkilir. DTK görünür xalqın qəzəbinə gələcəyindən qorxduğundan bu məsələni hələlik örtülü saxlayır. DTK jurnalistləri tutur, yaxalayır, respublikadan uzaqlaşdırır və s. Əgər fakt birikdirsə bunu cinayət saymaq olar. Yox, kütləvidirsə, bu cinayətdən adətə çevrilir. Xarici jurnalistlərin gəlişinin qarşısını daha almaq mümkün olmayacaq. Bir zaman cinayət hesab edilən bu gəlişlər indi adətə çevrilir.

8 fevral.

Moskva radio və televiziya, qəzet və jurnalları Qafqaz hadisələrini təhrif etməkdə sanki yarışa girib. Azərbaycan məsələsinə kələndə xüsusi fəallıq göstərir. Hər gün çox incə məharətlə Azərbaycanın əleyhinə yazılar verir. Bu sətirləri yazanda gündüz nəzərdən keçirdiyim qəzetlər yadıma düşdü. Qəzetlərin pozulmuş iş ahəngi yavaş-yavaş yoluna düşür. İttifaq qəzet-jurnallarını mətbəə işçiləri Azərbaycan əleyhinə məqalələr verdiklərinə görə Bakıda çap etmirlər. Moskvada, Leninqradda və başqa şəhərlərdə nəşr olunan qəzetlərin Bakıya təyyarə ilə göndərilməsini qaydaya salırlar. Həmin qəzetləri diqqətlə oxuyandan sonra özüm öz yazıma sual vermək istəyirəm: "Yalnız Moskvanınmı? Əlbəttə, yalnız Moskvanın deyil, SSRİ-nin kütləvi informasiya orqanları Azərbaycan əleyhinə ardı-arası kəsilmədən təbliğat aparır. Ürək ağrıdan odur ki, dili bir, dini bir qardaşlarımız olan qazaxların, qırğızların, özbəklərin, türkmənlərin, tatarların qəzet-jurnalları Rusiya vilayətlərində çap edilən qəzet-jurnallardan heç də geri qalmır. Deyə bilirlər ki, yazıqlar neyləsən, yeganə məlumat mənbələri SİTA-dır. SİTA nə verir, onlar da həmin yazıları çap edir.

Dəfələrlə müşavirələrdə, seminarlarda Qazaxıstandan, Qırğızıstandan, Türkmənistandan, Özbəkistandan gələn nümayəndələrlə görüşmüşəm. Söhbətlər, diskussiyalar etmişəm. Millətçilikdən uzaq olduqlarını, əsl beynəlmiləlçi olduqlarını göstərmək üçün necə dəridən-qabıqdan çıxırlar. Tarixlərini, dillərini, mədəniyyətlərini təhrif edirlər. Belələrinin rəhbərliyi altında çap olunan qəzetlərdən təəssübkeşlikmi gözləmək olar? Onlar nəinki təəssübkeşlik edər, heç həqiqəti söyləməyə də cəsarətləri çatmaz. Qorxarlar ki, həqiqəti söyləsələr Moskva onları millətçilikdə ittiham edər. Moskva ittiham etməsə də onun vəzifəsində gözü olan soydaşı ittiham edər. Yaxud da yuxarılara anonim məktub yazar. Bu məktub, ya da şifahi xəbər onun neçə illik zəhmətini heçə endirər. Vəzifədən birdəfəlik uzaqlaşdırırlar.

Nə isə... Əsas mətləbdən deyəsən çox uzaqlaşdım. hər gün olduğu kimi fevralın 2-də də "Vremya" yalan bir xəbər yaymışdı. Guya Azərbaycan SSR-in Cəbrayıl rayonunda üç nəfər ekstremist tutulmuş, onlardan 7 avtomat silah müsadirə edilmişdi.

Yerli qəzetlər Cəbrayıl rayonunun hərbi komendantı podpolkovnik V.Y.Yelovskinin bəyanatını çap edib. Komendantın məlumatında deyilir: "Rayon əhalisinə bildirirəm ki, "Vremya" xəbərlər proqramında səhv məlumat getmişdir. Üç ekstremistin tutulması və adamlardan 7 avtomat ələ keçirilməsi həqiqətə uyğun deyil. Əslində fevralın 1-də rayonda fəvqəladə vəziyyətlə əlaqədar olaraq daxili işlər şöbəsinin uçotunda olan 7 avtomat hərbi komendantlığa təhvil verilmişdir".

Bəli, milyonlara yalan deyirlər, sonra da bir qrup qarşısında yalanlarını təkzib edirlər.

9 fevral.

Yenidənqurmadan, aşkarlıqdan çox danışılır. Plenumlar əvvəlkilərdən o qədər də seçilmir. Bu da səbəbsiz deyil. Adamların dünyagörüşünü bir qərar, bir göstərişlə dəyişmək olmur. Plenum üzvlərinin əksəriyyəti elə dünənki partnomenklaturanın təyin etdiyi adamlardı. Yenidənqurma, aşkarlıq milli-azadlıq hərəkətinə güclü təkan verib. Görünür bunu nə Sov.İKP Siyasi Bürosu, nə də M.S.Qorbaçov görə bilib. Elə buna görə də bu gün hay-küy salır, sanki zamanın axarını saxlamaq istəyirlər. Sov.İKP Mərkəzi Komitəsi plenumunun 1990-cı il 7 fevral tarixli qərarı dediklərimizə nümunə ola bilər. Qərar yazılıb:

1. Sov.İKP MK plenumu Litva KP XX qurultayının qəbul etdiyi qərarları onun Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası ilə təşkilati-siyasi əlaqəni kəsməsi kimi qiymətləndirir.

Plenum belə hərəkətləri pisləyir, çünki bunlar Sov.İKP-nin birliyini sarsıdır və sovet federasiyasının yeniləşdirilməsi proseslərinə, bütövlükdə cəmiyyətə böyük zərər vurur.

2. Plenum Litva KP-nin (Sov.İKP platformasında) müvəqqəti MK-sını yaratmış, beynəlmiləçilik prinsiplərinə sədaqəti qorumuş, çoxmillətli ittifaqımızın bütün xalqlarını birləşdirən Sov.İKP-nin demokratikləşdirilməsi və yeniləşdirilməsi şəraitində inqilabi dəyişikliklərin həyata keçirilməsi uğrunda çıxış edən Litva kommunistlərinə tərəfdar çıxır.

Plenum Sov.İKP MK-nın Siyasi Bürosuna tapşırır ki, LKP (Sov.İKP platformasında) müvəqqəti MK-sının əməli fəaliyyətində ona hər cür lazımı yardım göstərsin və bunun üçün müvafiq maddi və maliyyə şəraiti yaratsın.

3. Plenum müstəqil Litva KP-yə daxil olmuş litvalı yoldaşları bir daha Litva KP XX qurultay qərarlarının Sov.İKP Proqramının və Nizamnaməsinin qüvvəsinə aid hissəsini Sov.İKP XXVIII qurultayınadək dayandırmağa və bunun əsasında Sov.İKP platformasında duran Litva KP ilə yanaşı Sov.İKP XXVIII qurultayına nümayəndələr seçməyə çağırır.

Plenum Litva kommunistlərinə müraciət edərək onları Sov.İKP MK platformasının qurultayqabağı layihəsinin müzakirəsinə qoşulmağa, Litva xalqını bütün çoxmillətli dövlətimizin müqəddəratı üçün öz tarixi məsuliyyətini başa düşməyə çağırır.

"Kommunist" 9 fevral 1990 № 27 (21093).

Belə qərarlardan bir yox, lap on beşi verilsə belə heç nəyi dəyişmək mümkün olmayacaq. Litva yaxasını Rusiyanın əlindən qurtaracaq. Görək sonra növbə kimindir? Litva kommunistlərinin bu cəsarətli hərəkəti milli ucqarlarda bir oyanış yaradır.

14 fevral.

Bu gün SSRİ Ali Sovetinin sessiyası açıldı. Sessiyanın gündəliyini oxumaq üçün M.Qorbaçov Lukyanova söz verəndə bizim deputat V.Məmmədov tribunaya yanaşdı ki, gündəliyə əlavəsini etsin, ona imkan verilmədi. Sonra deputat T.İsmayılov təkidlə təklif etdi ki, Bakı qırğını zamanı ölənlərin xatirəsini yad etsinlər. Hamı ayağa durub öldürülənləri yad etdi. Sonra bəstəkar, deputat Arif Məlikov təklif etdi ki, məsələyə baxanda nəzərə alınsın ki, Yazov rəsmi şəkildə elan edib ki, biz Bakıya Sovet hakimiyyətini bərpa etməyə gəlmişik. Şuşadan deputat V.Cəfərov təklif etdi ki, Qarabağ məsələsinə baxılmasın, çünki hər dəfə bu yeni hadisələrin törənməsinə, vəziyyətin gərginləşməsinə səbəb olur.

Bu gün respublika televiziya ilə Azərbaycan KP MK-dan müşavirənin xülasəsi verildi. Yəni ki, mətbuatda bu veriləcək. Müşavirədə A.Mütəllibov çıxış etdi. Müşavirədə xeyli adam, ziyalı söz alıb danışdı. M.İbrahimov, Z.Bünyadov, Volodarski fabrikinin rus nümayəndəsi, F.Köçərli, G.Əlibəyova, L.Məmmədov, N.Rzayev və b. da çıxış etdilər. Mübahisəli, maraqlı, ziddiyyətli çıxışlar oldu.

15 fevral.

Bakı qırğınından 20-25 gün keçməmiş Düşənbə hadisələri başladı. Ölkədə bir qarışıqlıq yaranıb gəl görəsən. Sumqayıt, Ermənistan, Fərqanə, Tbilisi, Bakı, arxasınca da Düşənbə hadisələri gəlir. Hər yerdə qan tökülür. Bu oyunlardan, dünyanın gedişindən xəbərsiz insanlar məhv edilir.

Dünən televiziya, radio, qəzetlər SİTA-nın xəbərini yaydı. Məlumatda deyilir: fevralın 13-də respublika KP MK-nın binası qarşısındakı mitinqdə nümayişçilər Tacikistan hökumətinin və partiyasının Mərkəzi Komitəsinin tezliklə istefa verməsini, bütün ermənilərin Tacikistandan qovulmasını tələb etmişlər. Mitinqdə: "Ruslar hər şey üçün cavab verməlidirlər!" şüarları səslənmişdir. Tacikistan KP MK-nın birinci katibi K.Məhkəmov toplaşanlar qarşısında çıxış edərək şuluqluqlara son qoymağa çağırmışdır".

Orta Asiya və Qazaxıstan üzrə daxili qoşunlar idarəsi rəisinin müavini general-mayor A.Filistoviç hadisə ilə bağlı SİTA-nın müxbirinə deyib: "Biz problemi dinc yolla həll etməyə cəhd göstəririk. Təəssüf ki, bu heç də həmişə mümkün olmur. Lakin silah yalnız son məqamda, hərbi qulluqçulara qarşı açıq-aşkar hücum olduqda tətbiq edilir".

Yenə də yalan! İlahi nə qədər yalan danışmaq, xalqın başını yalanla aldatmaq olar. Nə vaxtsa bir məsəl eşitmişdim: "Hökumətdə zor olar, yalan olmaz". Amma bu hökumətimin mayası deyəsən yalanla tutulub. Bunsuz keçinə bilmir. Bakıda qırğın törədir, bir yalan söyləyir, Düşənbədə qırğın törədir, bir yalan söyləyir.

İstəyirsən yalanını tutasan, yeni bir yalan quraşdırır. Bu yalanları heç olmasa məntiqə uyğunlaşdırmırlar. Məlumatı dinləyənlər, yazını oxuyan həmin dəqiqə deyilənə şübhə ilə yanaşır.

SİTA-nın Düşənbə haqqında məlumatında nümayiş iştirakçılarının əsgərlər və milislər üzərinə içəri-sində yandırıcı qarışıq və kükürd turşusu olan butulka atdıqlarını, əsgərləri elektrik məftillərindən düzəldilmiş ilgəklə boğduqlarını, polad qırmaqlı zəncirlə dartdıqlarını yazırlar. Sual vermək istəyirsən: "Bu adamlar mitinqə, nümayişə gəlmişdilər, yoxsa şəhəri hücumdan qorumaq üçün müdafiə hazırlığı görmüşdülər?" "Miting iştirakçılarının istefa arzusu yerinə yetirilsəydi, yenə toqquşma olacaqdı?" "Adamlar döyüş, toqquşma olacağını nə bilirdilər ki, hazırlıqlı gəlmişdilər?" Bu və buna bənzər onlarla sual cavabsız qalır.

SİTA-nın verdiyi xəbərdə Düşənbədən deyilir: "İnsan qəzəbinin doğrudan da həddi-hüdudu yoxdur. Ötən iki gündə talançılar 24 mağazanı, 19 məişət xidməti müəssisəsini, 25 köşkü və dükanı, 6 inzibati binanı, bir danışiq-telefon məntəqəsini və bir əmanət bankını soyub qalamış, trolleybusları, avtomobilləri məhv etmiş, 22 təcili yardım maşını sıradan çıxarmışlar. Xuliyanlar küçələrdə adamları döyürlər.

SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin məlumatına görə, hadisələr başlandıandan bəri 11 adam həlak olmuşdur. 194 adam, o cümlədən, 48 nəfər milis əməkdaşı və daxili qoşunların üç hərbi qulluqçusu zədə almışdır".

16 fevral.

Dünən SİTA bizim üçün sevindirici olan bir xəbər yaydı. Tehrandə "Sərhədyanı rayonların sakinlərinin sərhəddən keçməsinin sadələşdirilmiş qaydası haqqında Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının hökuməti ilə İran İslam Respublikasının hökuməti arasında qarşılıqlı anlaşma barəsində memorandum" və "Hər iki ölkənin vətəndaşlarının qohumları ilə görüşməsi üçün və başqa şəxslərin dəvəti ilə qarşılıqlı səfərlərin şərtləri haqqında Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının hökuməti ilə İran İslam Respublikasının hökuməti arasında qarşılıqlı anlaşma barəsində memorandum" imzalanıb.

Ölmədik bu gün də gördük. SSRİ Xarici İşlər Nazirinin müavini B.N.Caplin utanmadan etiraf edir ki, iki ölkə arasında bu qəbildən sazişlər ilk dəfədir imzalanır.

Demək, yaxın vaxtlarda sərhədyanı rayonlarda yaşayanlar xarici pasport, viza olmadan rayon, şəhər və qəsəbə Sovetindən alınmış xüsusi vəsiqə və ölkə daxilində işlədilən pasportla ildə bir neçə dəfə dövlət sərhədini keçə biləcək. Qohumları xəstələndikdə, vəfat etdikdə, bayramlarda, mərasimlərdə güzəştlər daha çox olacaq.

"Kommunist" qəzeti yeni bir rubrika açıb. Bu rubrika altında guya təsadüfi adamların, küçədən keçənlərin söhbəti verilir. Yazılar maraqla oxunur. Həm də dövrün əhval-ruhiyyəsini özündə əks etdirir. Birinci sütunda ilk müsahibə aldıkları şəxs Sov.İKP MK-nın bu günlərdə başa çatan plenumu haqqında deyir: "Çox plenumların şahidi olmuşuq, çox söz-söhbət etmişik. Qəzet köşkləri qarşısındakı növbələr göstərir ki, bəkililər heç bir plenumu indiki qədər diqqətlə izləməmişdir".

Elə həmin sütünun sonunda başqa birisinə aid müsahibədə deyilir: "Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi A.Mütəllibovun plenumdakı çıxışını diqqətlə oxudum. O da bu xalqın oğludur və təbii ki, başqa cür danışa bilməzdi. Çıxışı bəyəndim. Amma məni narahat edən özgə şeydir - respublika televiziyası yenə köhnə əyyamdakı kimi, həmin çıxışın tərifi göylərə qaldırdı. Əməllərimizi yenə təkrar edirik? Axı, təriflər sözlün təsir gücünü nəinki artırır, əksinə, onu gözdən salır".

Sonunmu fəhlə müsahibəsindən çox jurnalistlərimizin arzu, istək, ürək sözlünə daha çox oxşayır. O ki, qaldı televiziya məsələsinə... Bu yerdə ölməz Cəfər Cabbarlının "Almaz" pyesindəki "Yenə Ocaqqulunun axsaq qatırı" replikasını yada salır. Qəzətdə çalışan jurnalistlərimizin televiziyaadakı həmkarlarına iradları məşhur xalq məsələni — "Kor kora kor gözlünə..." yada salır.

17 fevral.

Bir neçə gün əvvəlcədən içimdə belə bir inam vardı ki, Vəzirov vaxtında istefa versə Bakıda Qanlı yanvar faciəsi baş verməzdi. Tacikistan faciəsi bu zəif inamı da darmadağın etdi. Qəti yəqinlik hasil etdim ki, əgər Moskva hər hansı bir ərazidə qan axıtmağı, qırğın törətməyi planlaşdırıbsa yerli rəhbərlik onun qarşısını ala bilməz. Sadəcə bir az yumşalda, itkiləri azalda bilər.

Lap elə SİTA-nın verdiyi xəbərdən aydın olur ki, Tacikistanda müxtəlif ictimai təşkilatların nümayəndələrindən ibarət komitə yaradılıb. Komitəyə Respublika Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini B.Kərimov başçılıq edir. Respublika rəhbərliyi ilə aparılan danışılarda komitə Tacikistan KP MK-nın birinci katibinin istefa verməsini, 15,16,17 fevralın matəm günləri elan olunmasını, şəhərin ən mühüm obyektlərinin qeyri-rəsmi təşkilatların nümayəndələri ilə birlikdə ordu qüvvələri və asayışı mühafizə orqanları tərəfindən qorunmasını tələb etmişdir. Danışılarda imzalanmış protokolda komitənin bütün tələbləri nəzərə alınmışdır.

Protokol respublika radiosunu ilə oxunmuşdur. B.Kərimov televiziya ilə çıxış edərək mitinqləri, nümayişləri dayandıрмаğa çağırmışdı. Bu çağırışa əməl edilmiş, sakitlik yaranmağa başlamışdı.

Bu sakitlik, dinclik, əlbəttə Moskvaya sərfəli deyildi. Düşənbədə olan Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Sov.İKP MK yanında Partiya Nəzarəti Komitəsinin sədri B.K.Puqo isə tez-tələsik özünü televiziya-yaya yetirərək "mavi güzgü" ilə tacik xalqına deyib: "Mən belə düşünürəm ki, bütün dəyişikliklər yalnız qanuni yolla həll edilməlidir. Ali Sovetin sədri və Nazirlər Sovetinin sədri haqqında məsələni yalnız respublikanın Ali Soveti həll edə bilər. Birinci katib haqqında məsələni də yalnız respublika KP MK həll edə bilər".

Puqodan xəbər almaq lazımdı: "Sənə kim dedi ki, taciklər məsələni qanunsuz həll etmək istəyir? Necə olur ki, Moskvaya lazım gələndə bir saatın içərisində fəvqəladə plenum, sessiya çağırılır, amma indi çağırılı bilmir?". Puqonun bu bəyanatı bir daha onu göstərdi ki, respublikaların rəhbərləri Moskvanın əlində bir oyuncaqdır. Onların qəbul etdiyi sənədlər ən yüksək hüquqi əsaslarla yazılmış belə olsa Moskvanın hər hansı bir məmuru onu poza və heç hesab eləyə bilər.

Tbilisi, Bakı, Düşənbə hadisələri eyni ssenari ilə davam edir. Moskva yalan deyir, sonra da özünə lazım gələndə təkzib edir. Moskva müxbirlərindən biri özü haqqında çap olunan yalan haqda belə yazır:

"...Bu gün mitinqdən sonra mehmanxanaya daxil olduqda növbətçi qorxu içində bizə baxıb dedi:

— Siz salamatsınız?! Mən isə elə bilirdim ki, "Komsomolka" sizdən yazmışdı ki...

Qəzetin ("Komsomolskaya pravda"-nın — **İ.Ö.**) birinci səhifəsində A.Qamelinin və A.Mürsəliyevin materialında oxuduq ki, SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Tacikistandakı müvəqqəti mətbuat mərkəzinin rəhbəri İ.Vasilyev bir jurnalistin həlak olduğunu və başqa birisinin döyül-düyünü xəbər vermişdir. İvan Alekseyeviçə sual verib qəzeti göstərdikdə heyrətlə çiyinlərini çəkdi:

— Birinci dəfədir ki, eşidirəm, mən belə söz deməmişəm.

Tacikistanda vəziyyət gərgin olaraq qalır. Xalq hərəkatının tərəfdarları istədiklərindən yalnız birinə nail ola bilərlər. O da fevralın 15-i, 16-sı və 17-ni matəm günləri elan etmişlər. Moskva yalnız matəm günlərində güzəştə gedir. Hərbçilər isə daha sərt dirlər. Çünki heç bir iz buraxmamaq əmri alıblar. Hadisələrdən xeyli əvvəl Düşənbəyə gələn sənədli televiziya filminin ustaları "Əfqanıstan döngələri" filmi çəkirlərmiş. Hadisələr vaxtı "Lentelefilm"-in çəkilişi rəhbərinin müavini N.Matrosovu mehmanxananın eyvanında küllə ilə vurublar. Bu o deməkdir ki, qan tökənləri kim sənədləşdirməyə çalışsa o, ölümü gözünün qarşısına almalıdı. Qəzetlərin yazdığına görə Tacikistanda mitinqlərdə təxminən 1,5 milyon adam iştirak edir. Bu da uşaqları, əlsiz-ayaqsızları çıxanda respublika əhalisinin yarısından çoxu deməkdi.

Narahatlıq doğuran bir də odur ki, Tacikistanda vətəndaş müharibəsinin qoxusu gəlir. Moskvanın kütləvi informasiya vasitələri Düşənbənin mikrorayonlarında ekstremist əhval-ruhiyyəli qruplara qarşı özünümüdafiə dəstələri yaradıldığını, bu dəstələr arasında toqquşmalar olduğunu yazırlar.

Min şükürlər olsun ki, Azərbaycanda belə şeylər baş tutmadı. Xalqda bu dəqiqə bir mehribanlıq, sıx birlik var gəl görəsən. Adamlar necə də mehriban, qayğıkeşdirlər. Hamı bir-biri ilə qardaş-bacı kimi davranır. Dərd, kədər bizi kövrək edib, sıx birləşdirib.

Amma bunu gözü götürməyənlər də çoxdu. Moskvanın tapşırığı ilə KQB agentləri şayiə yayır. Qaçqınları yerlilərlə, cəbhəçiləri kommunistlərlə toqquşdurmağa çalışırlar.

Rayonlardan Bakıya məşin karvanları gəlir. Kimisi düyü göndərir, kimisi un, kimisi yağ, kimisi ət. Bir sözlə, kimin əlindən nə gəlsə, onu Bakı şəhidlərinin ailələrinə və yaralılarına göndərir. Partiya komitələri nüfuzlarını itirdiyindən nə yardımın toplanmasına rəhbərlik edə bilirlər, nə də paylanmasına nəzarət edirlər. Onlar bu işdən tamamilə uzaqlaşdırılıb. Adamlar tanımadıqları oğru, dələduza daha çox etibar edirlər, nəinki yaxından tanıdıqları, düzlüyünə və doğruluğuna bələd olduqları partiya işçisinə. Bu da onu göstərir ki, təşkilat nüfuzdan düşəndə onun sırasındakı ən təmiz, ən istedadlı kadr belə imkanları, bacarığı daxilində fəaliyyət göstərə bilmir.

Uzun müddət hakimi-mütləq olan məmurlar ordusu bununla heç cür razılaşa bilmir. Nüfuzun və imkanların əldən çıxmasının qarşısını almağa gücləri çatmadığından bütün qüvvələrini dedi-qodu, şayiələr yaymağa yönəldib. Məmurlar ordusu arasında özünə möhkəm yer tutmuş bir qrup — rüşvət, oğurluq, mənimsəmə ilə dolanmağa, güzəran qurmağa adət etmiş bir qrup bu dedi-qoduların, şayiələrin yayılmasında xüsusi fəallıq göstərir. Onlar sosializmin sərt uçotu şəraitində rəqəmləri saxtalaşdıraraq dövlətin və xalqın əmlakını mənimsəməyin yüzlərlə yolunu tapdıqları üçün bu gün uçotsuz toplanmış və qayda-qanunsuz, uçotsuz paylanan yardımın mənimsənilməsinə çox gözəl bacarırlar. Buna əlləri çatmayan, dişlərini qıcarda-qıcarda qalanlar dillərini işə salırlar.

Yardımın toplanması və paylanması ilə məşğul olan yeni ictimai təşkilatlar, birliklər, qruplar meydana çıxır. Bunlar Azərbaycanın gələcək xeyriyyə təşkilatlarının, vəqflərinin təməlini qoyanlardı. Bu müqəddəs işə də natəmiz məqsədlə qoşulanlar az deyil. Həm də maraqlı burasıdır ki, onların mənimsəmək, oğurlamaq təcrübələri məmurlar ordusunun qədər olmadığından əməlləri tez fəş olur. Bu da insanların qəlbində inamın

qırılmasına, xeyriyyə işinə qoşulanların geri çəkilməsinə səbəb olacaq. Yeni oğrular dəstəsinin sayı məmurlar ordusu arasındakından yüz dəfə az olsa belə insanların inam və etibarını itəcək. Məşhur bir məsələdə deyildiyi kimi, bir naxırın adını bir dana korlayar.

Bütün bunların qarşısını almağa gücü və imkanı olan adamlar da təmiz adlarını qorumaq üçün bu işə girişirlər. Yaxşı bilirlər ki, oğrular, dələduzlar onlara mane olan adamları aradan götürmək üçün şər-böhtan deməkdən, həyasızlıq etməkdən çəkinirlər.

Azərbaycana isə yardım gəlir. Bu yardımın coğrafiyası çox genəldir. Nəinki Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkmənistan, Tacikistan, Tatarıstan kimi bizimlə yaxın olan ərazilərdən, hətta Uzaq Şərqi, Rusiyanın ən ucqar şəhər və kəndlərindən də yardım göndərilir. Yardımı Azərbaycana gətirən adamlarla söhbətimdən bu qənaətə gəldim ki, yardımı toplayanlar Rusiyadakı azərbaycanlılar və əsasən müsəlman xalqlarıdır.

SSRİ-nin sərt sərhəd və gömrük rejiminə baxmayaraq xaricdə yaşayan azərbaycanlılar, türkiyəlilər də yardım toplayıb Bakı şəhidlərinin ailələrinə və yaralılarına göndərilir. Qanlı yanvar günlərində yaralanıb xəstəxanaya düşənlərin yanına da axın-axın adamlar gəlir. Tələbələrin, qadın və qızların bir çoxu könüllü tibb heyətə qoşulub xəstəxanalarda səliqə-sahman yaradır, yaralılara qulluq edir, tibb işçilərinə köməklik göstərirlər.

18 fevral.

Mətbuat! Bu güclü silahdan kim necə istifadə edir?! O, çox vaxt ən mahir siyasətçini, diplomatu belə işvəli, nazlı xanım kimi yoldan çıxara bilir. Sabah SSRİ Ali Sovetinin üçüncü sessiyası öz işinə başlayacaq. Sessiyada Azərbaycan və Ermənistan respublikaları arasındakı münaqişəyə baxılacağı gözlənilir.

İctimai fikir isə tamam Azərbaycanın əleyhinə köklənib. Deputatlar da, ziyalılar da, sadə kəndli və fəhlə də Bakıda axıdılan günahsız qanları az qala unudublar. Onları narahat edən bir məsələ var: "Niyə Bakıdan ruslar köçür?!" Özü də bu köçü (əgər belə köç varsa— *İ.Ö.*) doğuran səbəblər maraqlandırmır. Köçün qarşısını almaq yolları maraqlandırır.

Hətta Ali Sovetin fəvqəladə vəziyyət rejimi ilə məşğul olan komissiyasının üzvü Yuri Vladimiroviç Qollik Bakıda olub, hər şeyi öz gözü ilə görəndən sonra dostlarına və deputatlara deyib ki, gördükləri onu dəhşətə gətirib. Bakıya tamam başqa fikirlə yola düşübmiş. Gedib vəziyyətlə tanış olandan sonra rəyi dəyişib. Mətbuatda verilən informasiyalar onu tamam azdırıbmış. Qoşunu şəraiti öyrənmədən, xalqın psixologiyasını bilmədən göndərdiklərini bildirib.

Deputatlardan Roy Medvedyev, Boris Yeltsin, İqor Qryazin və başqaları da Bakıya qoşun yeridilməsini "Suveren respublikanın konstitusiyaya hüquqlarının kobud şəkildə pozulması", "Ölkə daxilində fəvqəladə vəziyyət rejimi haqqında qanun olmadığı, Azərbaycan SSR Ali Soveti Bakıda fəvqəladə vəziyyətə razılıq vermədiyi kimi qiymətləndiriblər".

V.Qelikin "şəraiti öyrənmədən, xalqın psixologiyasını bilmədən" ifadələrinə gülməyim tutur. Əslində Moskva az qala 200 ildir xalqın psixologiyasını da öyrənib, şəraiti də əla bilir. Planlı surətdə vəziyyəti gərginləşdirib bu yerə gətirdilər. SSRİ qəzet və jurnalları dayanmadan Azərbaycan haqqında yazır. Düşmənin obrazını formalaşdırır. Azərbaycan mətbuatının başı üzərində isə üç sensor var. Onlardan birincisi və ən dəhşətli jurnalistlərin daxilində, içində oturub. İkincisi rəhbər partiya aparatlarında, üçüncüsü isə Moskvanın göstərişinə əliabağlı qul olan Mətbuatda Dövlət Sırrının yayılmasının qarşısını alan İdarənin və hərbi sensorun əməkdaşlarıdır. Bu üç həddi keçib reallığı əks etdirən yazı çap etdirmək çox çətindir.

Respublika qəzetləri özləri real vəziyyəti əks etdirə bilmədiklərindən Moskva qəzetlərinin, bəzən də RSFSR-in müxtəlif guşələrində nəşr olunan qəzetlərin Bakı faciəsi ilə bağlı palaz-palaz yazılarını təkrar çap edirlər.

Neçə vaxtdır Dağlıq Qarabağın hərbi komendantı Safonov ermənilərlə danışıqlar aparır. Sözdə buna nail olurlar. Amma əməldə nail olmaq mümkün deyil. Bu səhər Şuşadan Bakıya gələn "İkarus" avtobusunu Stepanakert yaxınlığında partladılar. Rəsmi mənbələrin verdiyi məlumata görə xəsarət almış 15 nəfər xəstəxanaya aparılıb. Kütləvi informasiya vasitələrini diqqətlə izləyənlərdə belə qənaət yaranar ki, Sov. İKP, SSRİ nazirləri, bir sözlə, bütün rəhbər vəzifəli ciddi-cəhdlə Ermənistanı nəqliyyat blokadasından qurtarmaq istəyirlər. Əslində "blokada"ya səbəb Ermənistan SSR Meğri rayonu ərazisində qatarların hərəkətini silahlı dəstələrin pozmasıdır. Yəni SSRİ kimi bir dövlət 40-42 iqlometr məsafədə dəmir yolunun təhlükəsizliyini təmin edə bilmir? Sovet silahlı qüvvələri, Sovet milisi həmin ərazidə erməni silahlılarını susdura bilmir? Qatarların işləməməsi günün söz-sov mövzusunə çevrilib. Az qala hər gün komissiyalar, vasitəçilər, nazirliklərin işçiləri gəlir, danışıqlar aparır, amma dəmir yolu işləmir ki, işləmir!

Rusiya komsomolu ayrıldı! Özü də konüllülük prinsipi əsasında! Rusiya Federasiyasının ərazisində yerləşən ÜİLKĞİ təşkilatları ÜİLKĞİ tərkibində RSFSR Lenin Kommunist Gənclər İttifaqında birləşdi. Əslində bunu respublikaların, sonra da RSFSR tərkibində olan muxtar respublikaların gənclər təşkilatı etməli idi.

Rusiyada komsomol təşkilatı ayrılır, buna qarşı qətiyyətlə dayanan respublikaların, xüsusən cənub respublikalarının komsomolçularıdır. Sanki bu hay-harayları ilə SSRİ-yə, müstəmləkəçi ağaya sədaqətlerini bildirmək istəyirlər. Müstəmləkəçi ağa isə təbəələrinə özlərindən də yaxşı bələtdi. Bilir ki, bunların içləri ilə üzləri tamam başqa başqadır. Müstəmləkəçinin bugünkü durumu Molla Nəsrəddinin vəziyyətini yada salır. Molla Nəsrəddin mıxa bərk-bərk bağlanmış buzovu qamçılایmış. Xəbər alırlar:

— Molla, niyə belə eləyirsən?

— Görürmürsünüz, o biri tayı qaçıb, tuta bilmirəm.

— Molla, qaçanı tut döy, bu yazıq ki, qaçmayıb.

— Siz tanımırırsınız, bu mıxı qırsaydı o birisindən bərk qaçacaqdı.

Rusiyanın strateqləri əla bilirlər ki, bu gün Moskvaya sədaqətini bildirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxan respublikalar mıxı qırsalar o birilərindən bərk qaçaqlar.

Son zamanlar M.Ə.Sabirin "Hophopnamə"sinə az qala hər gün mürəpət edirəm. Günümüzlə necə də səsləşir. Bəzən uzun-uzadı şərh etmək istədiyim bir məsələni götürəm ki, Sabir bir misra, bir beyt, bəzən bir ideomatik ifadə şəklində elə deyib ki, daha əvəzi yoxdur. Durumumuz 80 ildə nədənsə M.Ə.Sabirin "Əcnəbi seyrə balonlarla çıxır, Biz hələ avtomobil minməyirik!" beytindən uzağa getmir.

Rusiya komsomolunun ayrılması, cənub respublikalarının ÜİLKGI-in saxlamaq cəhdi yadıma bir xalq məsələni saldı: "İt əl çəkir, motal əl çəkmir!".

19 fevral.

Tacikistanda vəziyyət sabitləşmir. Mitinglər, toqquşmalar davam edir. 70 il təqib və təhqir etdikləri mollaları, dindarları Kommunist Partiyası indi qabağa verir. Düşənbədə mitinqdə nümayiş iştirakçıları qarşısına çoxminli təbliğatçı ordusu deyil, Tacikistan müsəlmanlarının qazısı Xoca Əkbər Turadmünzadə çıxarılıb. O, meydana istiqamətlənmiş insan axınının yönünü şəhərin ucqarlarındakı kino-konsert salonuna yönəldib.

Ermənistan SSR-in Meğri rayonu ərazisində dəmir yol boyu dinclik, sakitlik yaratmaq əvəzinə, toplantılar müşavirələr keçirilir. Bakıda sakitlik olmasına baxmayaraq, fəvqəladə vəziyyət rejimi ləğv edilmir, komendant saati götürülmür. Hər addımda əli silahlı əsgərlər gözə girir. Maşında benzin yaxşı yanmayıb partlayış verəndə əsgərlər diksinib atəş açırlar. Azərbaycanın hər yerində də vəziyyət belədir. Bakıdakı əsgər bölmələrinin kiçik bir qrupunu Meğriyə göndərsələr dəmir yolunda nizam-intizam yaranar. Adı çəkilən Ermənistan, adı çəkilməyən Naxçıvan nəqliyyat blokadasından qurtarar.

İndi də Zaqafqaziya nəqliyyat prokurorluğu Ermənistan və Azərbaycan dəmir yolları ilə xalq təsərrüfatı yüklərinin daşınması ilə bağlı mürəkkəb problemləri həll etmək üçün arbitr rolunu öz üzərinə götürüb. Qəribədir, prokurorluq cinayətkarları məsuliyyətə cəlb etmək yox, arbitrlilik etmək istəyir. Guya onların təşəbbüsü ilə Tbilisidə Zaqafqaziya respublikalarının nəqliyyatda hüquq-mühafizə orqanları, SSRİ prokurorluğu və SSRİ Daxili İşlər Nazirliyi nümayəndələrinin əlaqələndirmə müşavirəsi keçirilib.

Məgər Zaqafqaziya nəqliyyat prokurorluğu özbaşınadır ki, belə bir müşavirə keçirsin?! Lap tutaq ki, Zaqafqaziya nəqliyyat prokurorluğu belə bir müşavirə keçirməyə cəsarət etdi. SSRİ prokurorluğu və SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin nümayəndələri həmin müşavirəyə gələrmə heç?!

Dəmir yolundakı bu özbaşınalıq — əslində dəmir yolunda deyil, Ermənistan SSR və Azərbaycan SSR-in DQMV-dəki bu özbaşınalıq nəinki Zaqafqaziya respublikalarının, Qafqaz regionunun, hətta Rusiyanın müəssisələrinin də iş ahəngini pozub. Əslində həyatın, cəmiyyətin bütün sahələrinə mənfi təsir edir. Qatarlar boşaldılmamış qalır, yüklər oğurlanır, bir çox sənaye müəssisələri işləmir, tikinti meydançaları boşalmış, əhali kifayət qədər ərzaq və sənaye malları almır.

Görünür, yuxarıda əyləşənlər sosialist ölkələrində yenidənqurma, islahatlar aparmağı yox, tamam dağıtmağı, ölkəni diz çökdürməyi, adamları quru yerdə qoymağı, sonra da bütün günahları demokratik fikirlilərin, milli-azadlıq hərəkatı iştirakçılarının boynuna yıxmağı planlaşdırıblar. Yoxsa Meğridə yolu açmaq nə çətin işdir ki!

Axşam SSRİ Ali Soveti İttifaq Soveti və Millətlər Sovetinin qapalı birgə iclası olduğunu xəbər verdilər. İclasda Azərbaycan SSR-də və Ermənistan SSR-də yaranmış vəziyyət, habelə bu vəziyyəti normal hala salmaq tədbirləri haqqında məsələ müzakirə olunmuşdur. Müzakirə sabah da davam etdiriləcək.

Əcəb qapalı iclasdır! Xarici radiolar iclasda müzakirə edilən məsələləri saf-çürük edir. Həmişə olduğu kimi yenə də deyəsən xaricilər üçün açıq, ölkə vətəndaşları üçün qapalı olan icaslardandır.

20 fevral.

Dünən SSRİ Ali Sovetinin üçüncü sessiyasında Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi, SSRİ xalq deputatı A.N.Mütəllibov çıxış edib. Mülayim müdafiə mövqeyində dayanan bu çıxışda təəccüb doğuracaq məqamlar var. Məs: "Bu suallara cavab tapmaq çətindir; nə üçün belə oldu, adamların qırılmasının qarşısı alınmadı, bütün bunların təqsirkarı kimdir və onların cəzası nə vaxt veriləcək?"

Hadisələr vaxtı Respublika Nazirlər Sovetinin sədri işləyən bir adam bunları bilmirsə, neçə Azərbaycana rəhbərlik edəcək? Yox, bilir və ikiüzlülük edərək özünü məsuliyyətdən yayındırırsa, xalq necə onun arxasınca gedəcək, ona kim inanacaq?

Bütün bunlar açıq-aşkar onu göstərir ki, xalq A.N.Mütəllibovun arxasınca getməyəcək! O da respublikanı idarə edə bilməyəcək! Başlayacaq günahı kimlərdəsə görməyə və ya kimlərisə günahlandırmağa. Bundan da Moskva bacarıqla bəhrələnəcək. Azərbaycanımız, doğma vətənimiz, anamız uduzacaq. Allah bizi qarşıdakı daha böyük bəlalardan qorusun.

Sov.İKP MK üzvlüyünə namizəd, Sov.İKP MK yanında Partiya Nəzarət Komitəsinin sədri B.K.Puqo hələ də Tacikistandır. Tacikistanı hələlik o, idarə edir. Necə, nə cür? Bu suallara Tacikistan SSR-də baş verən hadisələr aydın cavab verir.

Ümumittifaq Kütləvi İnformasiya Vasitələri dayanmadan Azərbaycandakı silahlı birləşmələrdən bəhs edir. Bu gün SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Azərbaycandakı müvəqqəti məlumat mərkəzinin məlumatı yayılıb. Məlumatda deyilir ki, son ay yarım ərzində 31-39 ədəd yivli və ov tüfəngi müsadirə edilmiş, tapılmış və könüllü təhvil verilmişdi. Lənkəranda isə patronla birlikdə iki kiçik çaplı tüfəng və beş banka barıt müsadirə edilmişdir, Azərbaycan silahlılarının hərbi sursatı bax bu qədərdir! Ov tüfəngləri, məktəblərin, tirlərin yivli tüfəngləri!

21 fevral.

Az qala iki ildən sonra axır ki, hökumət hərəkətə gəldi. O da qorxa-qorxa. Uzun müddət idi Ermənistandan qovulmuş soydaşlarımız haqqında Azərbaycanın rəsmi dairələri qəti mövqe bildirmirdilər. Bu böyüklükdə faktı nə dana bilirdilər, nə də rəsmiləşdirə. Onların taleyini ictimai əsaslarla yaradılmış Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinə tapşırırdılar. Cəmiyyətin də əlində hökumət təşkilatlarına rəsmi müraciət edə biləcək elə bir qanun yox idi. Hər şey "mən ölüm", "sən öl"ə həll olunurdu.

Daimi yaşayış yerlərini məcburi tərk etmiş şəxslərlə (formulirovkaya bax! — *İ.Ö.*) iş üzrə Azərbaycan SSR Dövlət Komitəsi yaradılması haqqında Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti qərar qəbul edib. Qərarla göstərilir ki, Dövlət Komitəsinə sədr başçılıq edəcək. Sədr eyni zamanda Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin müavini sayılacaq. Sədrin üç müavini, o cümlədən bir birinci müavini olacaq. Dövlət komitəsinin tərkibində komitə, habelə 7 nəfərlik kollegiya yaradılır. Kollegiyaya dövlət komitəsinin sədri (kollegiyanın sədri), dövlət komitəsi sədrinin müavinləri, habelə Azərbaycan SSR Dövlət Komitəsi sisteminin digər rəhbər işçiləri daxil olurlar.

Şəhər və rayon xalq deputatları sovetləri icraiyyə komitələri işçilərinin sayı artırılmış, onların ştatına daimi yaşayış yerlərini məcburən tərk etmiş şəxslərlə iş üzrə təlimatçı vəzifəsi daxil edilmişdir.

Azərbaycan SSR Maliyyə Nazirliyinə təklif edilmişdir ki, yeni yaradılan komitə aparatının saxlanması üçün komitəyə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin ehtiyat fondundan büdcə təsisatı, şəhər və rayon xalq deputatları sovetlərinin icraiyyə komitələrinə isə əlavə ştat vahidinin saxlanması üçün büdcə təsisatı ilə birlikdə müvafiq əmək haqqı fondu ayrılın.

Bütün bu təşkilatlanmanın səbəbi qərarla belə izah edilir: "Dövlət Komitəsi daimi yaşayış yerlərini tərk etmiş şəxslərin qəbulu, yerləşdirilməsi, yerbəyər edilməsi və işə düzəldilməsi, onlardan ötrü mənzil və sosial-mədəni-məişət obyektlərinin tikilməsi ilə bağlı bütün problemləri, bu kontingentə aid başqa məsələləri həll edir, habelə sovet, təsərrüfat təşkilatlarının, nazirliklərin və baş idarələrin bu istiqamətdə fəaliyyətini əlaqələndirir".

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin bu qanunu ilə respublikanın qanunvericilik aktları arasında o qədər təzad var gəl görəsən. Bütün bunlar iş prosesində bir hərcmərclik yaradacaq ki! Qanunvericilik aktlarında düzəliş etməyə də şərait olmayacaq. Çünki, o işlə məşğul olanların buna həvəsi və marağı yoxdu, həvəsi və marağı olanları da yaxına buraxmayacaqlar.

Bizdə dövlət başçıların tez-tez mətbuat konfransları keçirilməsi, bəyanat yayması hələ də qaydasına düşməyib. Ənənəvi olaraq dövlət başçısı bir fikrini çatdırmaq istəyəndə gərək ya büro, plenum çağıra, ya da ciddi və rəsmi sayılan qəzetlərin birində müsahibəsini çap etdirir. M.S.Qorbaçov da ənənəyə sadiq qalaraq "Pravda" qəzetində müsahibəsini təşkil etdirib, müsahibə Almaniyanın birləşməsi, Avropada durum, Avropadan Sovet qoşunlarının çıxarılması məsələsinə həsr edilib. Qorbaçov deyib: "Həqiqətən çox vacib (yəni Almaniyanın birləşməsi *İ.Ö.*), müasir beynəlxalq siyasətdə əsas məsələlərdən biridir. Burada mən iki cəhətə diqqətli cəlb edərdim.

Birinci — almanların birləşmək hüququ. Biz bu hüququ heç vaxt inkar etməmişik. Xatırlatmaq istəyirəm ki, hətta xalqımıza qələbə kimi qanuni qürur hissi, heç bir şeylə ölçülməz kədər, müqəssirlərə təbii nifrət hissi gətirmiş müharibədən dərhal sonra da Sovet İttifaqı Almaniyanın parçalanması əleyhinə çıxırdı. Bu ideya bizə aid deyildir və sonra "Soyuq müharibə" şəraitində hadisələrin necə genişlənməyə başlanması üçün biz məsuliyyət daşırıq".

Təzadə bax! Ölkənin rəhbəri Berlin divarının sökülməsini, Almaniyanın birləşməsinə alqışlayır, amma iki Azərbaycan arasında birləşmədən deyil, yalnız gediş-gəlişin bərpasından, tikanlı məfillərin sökülməsindən söz gedəndə onu ekstremizm adlandırır.

Bütün bu ziddiyyətlərinə baxmayaraq müsahibədə maraqlı faktlar da var. Belə ki, 1995-1996-cı illərdə bütün qoşunları öz milli sərhədlərinin hüdudlarına qaytarmaq, 2000-ci ilədək isə bütün xarici hərbi bazaları ləğv etmək barəsində proqram təklifi bəyənilib. Qoşunlarımızın Macarıstan və Çexoslovakiyadan çıxarılması haqqında onların hökumətləri ilə danışıqlar gedir.

Bu gün kütləvi informasiya vasitələri xəbər verir ki, qırxgünlük fasilədən sonra Mincivan-Culfa-Noraşen-Yerevan istiqamətində qatarların qarşılıqlı hərəkəti bərpa edilmişdir. Eyni zamanda, Mincivandan Qafana da qağarlar getmiş, İran tərəfə əks istiqamətdə də hərəkət başlamışdır.

Yolların bağlı olması bir problemdir, açılması min problem yaradır. Yollar bağlı olanda düşünürsən: "Niyə bağlıdır? Nə vaxt açılacaq?" Yollar açıq olanda düşünürsən ki, bu gün görəsən basqın olubmu? Kimi öldürüb, kimi yaralayılar? Hər axşam evə narahatlıqla qayıdıram. Düşünürəm ki, evə çatan kimi dost-tanılardan, qohumlardan kiminsə Şuşaya gedəndə, yaxud, Şuşadan gələndə ermənilərin təzyiqinə məruz qalacağını eşidəcəm. Bu gün də həmin əhval-ruhiyyə ilə evə çatanda xəbər verdilər ki, Şuşa-Ağdam avtobusuna Stepanakertdə asfalt zavodunun hasarı arxasından qumbara atıblar. Qumbara avtobusun pəncərəsini qırıb içəri düşüb. İçəridə də 32 sərnişin varmış. Sərnişinlər arasında olan Şuşa həbsxanasının əməkdaşı Səyyad Həsənov cəld tərənib qumbaranı avtobusun içərisindən götürüb bayıra atıb.

22 fevral.

Bu gün on birinci çağırış Azərbaycan SSR Ali Soveti deputatlarının və Azərbaycan SSR yerli xalq deputatları Sovetləri deputatlarının səlahiyyət müddətini uzatmaq haqqında Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti fərman verib. Fərman cəmi iki bənddən ibarətdir:

1. 1985-ci il fevralın 24-də seçilmiş on birinci çağırış Azərbaycan SSR Ali Soveti deputatlarının və 1987-ci il iyunun 21-də seçilmiş Azərbaycan SSR yerli xalq deputatları Sovetləri deputatlarının səlahiyyət müddəti yeni çağırış Azərbaycan SSR Yerli Xalq Deputatları Sovetləri deputatlarının növbəti seçkilərindəki müddətə uzadılsın.

2. Müəyyən edilsin ki, Azərbaycan SSR Ali Sovetinə və Azərbaycan SSR yerli xalq deputatları Sovetlərinə hesabat verməli olan dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər özlərinin səlahiyyətini Azərbaycan SSR Ali Soveti və Azərbaycan SSR yerli xalq deputatları Sovetləri tərəfindən müvafiq orqanlar və vəzifəli şəxslər formalaşdırılanadək və ya təyin edilənədək saxlayırlar".

Bu qədər qana-qırğına səbəb olan seçkinin müddəti də bax beləcə geri çəkildi. Moskva da, bizim rəhbərlik də yaxşı bilir ki, seçki keçirilsə deputatın yerlərinin doxsanını onların qeyri-formallar adlandırdıqları şəxslər tutacaqlar. Ondan sonra də həmin deputatlara istədikləri qərarları qəbul etdirə bilməyəcəklər.

Yəqin ki, vaxtı uzatmaqla yeni tədbirlər planı hazırlayırlar. Bəs görəsən bu tədbirlərə nələr daxil ediləcək?!

SSRİ xalq deputatı B.Yeltsin Leningrad televiziya ilə çıxış edərək ölkənin milli regionlarında yaşayan rus əhalisinin Rusiyaya qaytarılmasına dair proqram işləyib hazırlamağa çağırmışdır. Deməli, "Ruslar, tarixi vətənə qayıdın!" şüarı günün şüarına çevrilir. Amma bu bizimkiləri bərk narahat edir. Azərbaycanda bu şüarın əleyhinə kütləvi kampaniya başlayıb. Bunlar deyəsən burunlarından uzağı görmürlər. Ermənistandan müsəlmanların qovulması, Fərqanə, Sumqayıt, Bakı hadisələri elə bil bunların gözü qarşısında baş verməyib. Yaxşı, üç-beş ay sonra Bakıda, Gəncədə və ya hər hansı bir şəhərdə mərkəzin əlilə bir rus talanları planlaşdırılsa, görəsən bu adamlar onun qarşısını ala biləcəklərmi?

23 fevral.

Bu gün Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin "Ölkə zəhmətkeşlərinə" müraciəti qəzetlərdə dərc olunmuşdur. Respublika televiziya ilə "Günün ekranı" xəbərlər proqramında bu müraciət iki dildə (Azərbaycan və rus dillərində) oxundu.

Respublika qəzetləri xəbər verir ki, fevralın 22-də Moskvada Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin SSRİ Nazirlər Sovetindən daimi nümayəndəliyində Sovet və xarici jurnalistlər üçün yanvarı 19-20-də Bakıda baş vermiş hadisələrə və SSRİ Ali Sovetinin sessiyasında bu hadisələrə dair məsələnin müzakirəsinə həsr edilmiş mətbuat konfransı olmuşdur. Mətbuat konfransında SSRİ Ali Sovetinin üzvü Anar Rzayev, daimi nümayəndəliyin müavini Z.Rüstəmzadə, AXC idarə heyətinin üzvü T.Qasimov, habelə Bakının əmək kollektivlərinin Moskvada olan nümayəndələri iştirak etmişlər.

Azərbaycanın müxbiri S.Mirzəyev SSRİ Ali Sovetinin qanunvericilik, qanunçuluq və hüquq qaydası məsələləri üzrə Komitəsinin üzvü, SSRİ xalq deputatı S.N.Belozertsevdən Bakıda yanvar hadisələri barədə fikrini soruşmuşdur. O, demişdir: "Ordudan istifadə olunmasını cinayət sayıram". Hiss olunur ki, ayrı-ayrı respublikalarda milli düşmənçilik süni surətdə qızışdırılır. Bir çox ölkələrin tarixi təcrübəsi sübut edir ki, milli düşmənçilik hakim dairələr üçün sərfəlidir... ali orqanlarımız, SSRİ Ali Soveti hadisələrə nədənsə siyasi qiymət vermirlər. "Baş verən hadisələrin səbəblərini aydınlaşdırmaq əvəzinə, əslində yalnız onların nəticəsi nəzərdən keçirilir. Müəyyən dairələr var ki, onlar yenidənqurmanın sürətindən cəmiyyətin narazı qalmasından istifadə edirlər. "Real hakim mafiya özünün iqtisadi əsasının qorunması uğrunda mümkün olan bütün vasitələrlə mübarizə aparır".

Ölkədə mafiyalar, "gizli iqtisadiyyatçılar" barədə M.Qorbaçov da çıxışlarında döndə-döndə danışır. Lakin Bakıya qoşun yeridildiyi, qəti tədbir görüldüyü halda həmin mafiya və "gizli iqtisadçılar" haqqında ölçü götürülmür. Bu bir daha onu göstərir ki, mafiya və gizli (örtülü) iqtisadiyyatçılar bilavasitə rəhbərliklə, rəhbər orqanla bağlıdırlar və ona görə də açıq mübarizə mümkün deyildir.

Stepanakertdən Azərbaycanın müxbiri xəbər verir ki, qatarların hərəkəti bərpa olunmuş, oraya 600-dən çox vaqon verilmişdir. Lakin yük alanlar vaxtında yüklərin daşınmasını təşkil etmədiklərindən stansiyada və yollarda yığılıb qalmış vaqonlar normal iş yaratmağa mane olur.

Respublika qəzetlərində "Evlər boş qalmaq. Ruslar haradan getməli və hara qayıtmalıdırlar" adlı material dərc edilmişdir.

İ.Permakovun yazdığı bu material "Raboçaya tribuna" qəzetinin 22 fevral nömrəsində dərc edilmişdir.

Qəzetlərdə Azərbaycanın müxbirləri A.Şərifov və S.Peresin "Yox, razı deyilik" hökumət qərarı ilə aydın məsələdir ki, konstitusiyaya, plüralizmə, demokratiyaya, bir də əlbəttə yenidənqurma çərçivəsində" adlı məqalə verilib. Məqalədə SSRİ Nazirlər Sovetinin Azərbaycandan gedən qaçqınlara yardım edilməsi və xərclərin Azərbaycan hökuməti tərəfindən ödənilməsinə etiraz bildirilir. Müəlliflər haqlı olaraq qeyd edirlər ki, nə üçün 1990-cı il yanvarın 1-dən öz daimi yaşayış yerlərini məcbur tərk edənlər haqqında söhbət gedir. Axı hələ 1988-ci il fevral-mart aylarından Ermənistandan və DQMV-dən ilk azərbaycanlılar qovulmuşdu. Onlar müharibədən sonra ilk sovet qaçqınları idilər. Sonra qaçqınların axını getdikcə gücləndi. Həmin ilin dekabr ayında Ermənistandan on minlərlə azərbaycanlı qaçqın bu tərəfə üz tutdu. Yarı-çılpaq idilər, dədə-baba torpaqlarını, evlərini, on illər uzununu minbir əziyyətlə yığıqları əmlakı qoyub gəlirdilər.

Qocalar, qadınlar və uşaqlar soyuq havada dağları dolaşır, erməni ekstremistlərinin törətdikləri qırğından qurtulmaq istəyirdilər. Azərbaycanlıların evlərini yandırır, əmlakını talan edirdilər, cibində qara qəpik olmayan binəsib adamlar Sovet Ermənistanından qaçırdılar.

Qışın oğlan çağında 160 mindən çox işsiz qaçqın peyda oldu. Qəm yükünün ağırlığı altında əyilsələr də haqq-ədalət dalınca Moskvaya getmədilər (əslində gedənlər var idi. Laqeydlik, qanunsuzluq görüb geri qayıdır, taleləri ilə barışır, ermənilər kimi daşnak mərkəzindən yardım alıb Moskvada təbliğat aparmırdılar — *İ.Ö.*). Onların bütün qaygısını Azərbaycan öz üzərinə götürdü".

Məqalədə qeyd olunur ki, o zaman nəinki hökumət qaçqın statusunu təsdiq edir, hətta "qaçqın" sözünü yazmağa qoymurdular. Onlara "daimi yaşayış yerlərini müvəqqəti tərk edənlər" adı qoyulurdu. İndi Azərbaycandan gedən ruslar haqqında məlumatı mərkəzi informasiya vasitələri birtərəfli işıqlandırır, daha da şişirdirlər.

Müəlliflər haqlı sual verirlər ki, məgər Ermənistandan və Özbəkistandan Azərbaycana gələn qaçqınların problemləri ilə əlaqədar xərcləri ödəyən varmı? Nə üçün hökumət birtərəfli iş tutur! Ayrı-seçkilik nəyə lazımdır?

"Kommunist" qəzetinin bugünkü nömrəsində tarix elmləri doktoru Kamran Rəhimovun "Yaşamaq strategiyası, yoxsa?" adlı məqaləsi dərc edilib. Məqalədə göstərilir ki, SSRİ Müdafiə Nazirliyinin baş qərargahında SSRİ xalq deputatları Z.Balayan və Qriqoryan görüş keçirmişlər. Həmin çıxışlar Ermənistanın "Avanqard" qəzetində "Yaşamaq strategiyası" adı altında dərc olunmuşdur. Bu yaxınlarda Z.Balayan SSRİ Ali Sovetinin sədri M.Qorbaçova müraciət etmişdir. Millətlərarası münasibətləri, nifaqı daha da dərinləşdirmək niyyəti bu çıxışların əsas məğzini təşkil edir. Z.Balayan Azərbaycana qarşı düşmənçilik niyyətini genişləndirərək Naxçıvanın Müdafiə Nazirliyinə tabe edilməsi, Azərbaycanın parçalanması planını irəli sürür. Müsəlman və türk təhlükəsi ideyasını ortaya ataraq "Turan" dövləti yaratmaq təhlükəsindən söhbət açır. Hətta

Naxçıvana şose yolu çəkilməsinin qarşısını almaq istəyir. Guya bu, Bakını Türkiyə ilə birləşdirəcək NATO yoludur.

İndiyədək bu mövqedən çıxışlar edən, milli ədavət toxumu səpən Z.Balayan kimi adamlara qarşı ölçü götürülmür. Hətta onun deputat seçilməsinə belə şərait yaradılır. SSRİ Müdafiə Nazirliyinin Baş qərargahında onunla görüş təşkil edilir.

Respublika partiya təşkilatına rəhbərlik edən bitməyən Vəzirovun istefa verməsini tələb edən şair Xəlil Rza isə milli ədavəti qızıqdırmaq üstündə Mərkəzi hökumət tərəfindən həbs edilib Moskvaya aparılır. Zori Balayanın xəyanətləri barədə söhbət açanda mərkəzi mətbuat nümayəndələri və Sov.İKP MK aparatının işçiləri deyirlər ki, erməni xalqına qarşı ədavəti qızıqdırmaq olmaz. Məgər Z.Balayan erməni xalqı deməkdir? Vaxtilə kitab və məqalələri ilə Azərbaycana ərazi iddiaları irəli sürən Balayan barədə nəinki mərkəzi mətbuatda, hətta bizim qəzetlərdə belə məqalə yazmağa imkan vermirdilər. Bu erməni mafiyasının Sovet mərkəzlərinə nüfuzlu təsiri ilə bağlıdır. Azərbaycan SSR-ə qarşı təsiri ilə bağlıdır. Azərbaycan SSR-ə qarşı dövlət və partiya səviyyəsində konstitusiyaya zidd qərarlar verən Ermənistanın rəhbər orqanlarına qarşı mərkəzi hökumət heç bir irad tutmur, tədbir görmür.

"Amerikanın səsi" radiosu xəbər verdi ki, ABŞ senatı "Erməni qətnaməsi"yə dair məsələyə baxmamışdır. Osmançı Türkiyəsi dövründə erməni genosidini təsdiq etmək və aprelin 24-də qırğın gününü qeyd etmək təşəbbüsü ilə bağlı olan bu sənədə 49 senator razılıq vermişdir. 90 senatordan ən azı 60 nəfəri razılıq versə, sənəd müzakirə üçün qəbul oluna bilər. Radio qeyd edir ki, sənədi senator Doul təqdim etmişdir. Özünün də etiraf etdiyinə görə, burada şəxsi maraq hissi də vardır. Doul ermənilərlə əlaqədardır. Vaxtilə onu bir erməni həkimi müalicə etmiş və onunla ermənilər arasında sıx əlaqə yaranmışdır.

Radio digər senatorların razılıq verəcəyi halda gələn həftə də həmin sənədə baxıla biləcəyi ehtimalını qeyd edir. O da qeyd olunur ki, ermənilər 1915-1923-cü illər ərzində Türkiyədə 1,5 milyon erməninin qırıldığını rəsmiləşdirmək istəyir və bunu əslində müasir Türkiyəyə ziyanı dəyməyən bir əməl kimi qeyd etmək istəyir. Türkiyə ilə Amerika hökumətinin belə bir sənədi təsdiqləməsinə onların münasibətlərinə təsir edə biləcəyini qeyd etmişdir. Türkiyə hökuməti onu da bildirmişdir ki, ermənilərin ölüm faktı o cür mənəlaşdırıla bilməz. O vaxt müharibə gedirdi, adamlar müharibədən, aclıqdan ölür, qaçaq düşərək çöllərdə həlak olurdular. O zaman təkcə ermənilər deyil, başqaları da kütləvi şəkildə həlak olmuşlar.

Senator Doul isə erməni genosidi barədə kifayət qədər sənəd olduğunu, hətta Kambocadakı hadisələri təsdiqləyən sənədlərdən çox məlumat olduğunu söyləmişdir.

Amerikadakı erməni milyonçuları belə bir faktın təsdiq olunmasına çoxdan can atırlar. Onlar uydurma faktlar əsasında kitablar tərtib edir, süni surətdə ölənlərin sayını artırırırlar. 20-ci illərdə 0,5 milyon, 40-cı illərdə bir milyon, 60-80-ci illərdə isə gah 1,5, gah da 2 milyon qeyd etməyə çalışmışlar. Son 10-15 il ərzində hər il aprel ayının 24-də "Pravda", "İzvestiya" və s. mərkəzi və respublika qəzetlərində materiallar dərc etdirməyə nail olmuş, yavaş-yavaş bu "genosid" faktını təbliğ etməyə cəhd göstərmişlər.

Xarici radiolar məlumat verir ki, fevralın 22-də silahlı dəstə Barnaulda silah anbarına hücum etmişlər. İçərisində ov tüfəngi və digər silahlı yerli 6 nəfər olan dəstə bu silahı əldə edib cənub rayonlarından birinə göndərmək məqsədi güdmüşlər.

Neçə illərdir 23 fevralı təntənə ilə qeyd etməyə alışmışdıq. Az qala bu günü kişilər bayramına çevirmişdik. Bir ayın içində necə gözdən düşdü. Heç kim bayram deyə dilinə gətirməyi özünə sığışdırmır.

Təbliğat vasitələri var gücü ilə Azərbaycandakı tətili malalamağa çalışdığı bir vaxtda Sumqayıtdakı Kimya-sənaye İstehsal Birliyinin və Superfosfat zavodu mütəxəssislərinin müraciətini dərc edib. Müraciətin ilk cümləsi belədir: "Şəhərimizdəki müəssisələrin əksəriyyətində bir aya yaxındır tətillər davam edir".

Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti xeyli fəallaşmış, tez-tez görüşlər, müşavirələr keçirir, qərarlar qəbul edir. Bugünkü qəzetlərdə də Azərbaycan SSR-in dağlıq, yolu çətin keçilən və sərhədyanı şəhər və rayonları arasında vertolyot əlaqəsinin inkişaf etdirilməsi haqqında qərarı çap edilib. Deyəsən, Nazirlər Soveti Mərkəzi Komitənin göstərişi olmadan işləmək istəyir. Bəlkə də Mərkəzi Komitə ilə rəqabətdə?

Böyük Vətən müharibəsi veteranlarının və beynəlmiləlçi döyüşçülərin Azərbaycan SSR gənclərinə və respublikada olan sovet döyüşçülərinə müraciəti qəzetlərdə çap olunub. Yenə də məsuliyyət hissində, mərdliyə, dəyanət göstərməyə, respublikada və onun paytaxtı Bakıda vəziyyəti normal hala salmaq üçün zəmin yaratmağa çağırırlar.

Görəsən normal hal deyəndə nə nəzərdə tutulur? Yüz dəfə söz oynatsalar da elə ikinci abzasdan əsl məqsəd açıqlanır: "Son vaxtlar respublikanın məruz qaldığı iqtisadi ziyanın yerinin doldurulması məqsədilə qarşılıqlı anlaşmanı, yüksək əmək məhsuldarlığını təmin etmək həmişəkindən daha çox vacibdir.

25 fevral.

Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının VII qurultayı başa çatdı. Qurultayda yanvar faciəsini törədənlərə sərt münasibət bildirildi. Çox təəssüf ki, mətbuat bunu lazımcına işıqlandırmadı. Mətbuat! görünür, yaralı yerimiz olduğuna görə tez-tez bu mövzuya qayıtmalı oluruq.

Qəzetlərimizdə "Silah tutulmuşdur" başlığı altında fotolar çap edilmişdir. Şəkilləri müşayiət edən mətnin məzmunu belədir: "Dövlət Təhlükəsizliyi, Daxili İşlər Nazirliyi və hərbi prokurorluq orqanları Lənkəran şəhərində Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Lənkəran şöbəsinin silahlı üzvlərini tutmaq üzrə döyüş əməliyyatı keçirərkən çoxlu odlu döyüş silahları (avtomatlar, tapançalar), əldəqayıрма qumbaralar, ov tüfəngləri və kiçikçaplı tüfənglər, 100 mindən çox kiçikçaplı patron, yandırıcı maddə doldurulmuş butulkalar ələ keçirmişlər. Həmin fakt üzrə cinayət işi qaldırılmış və istintaq aparılır".

Şəkildə isə tirlərdə işlədilər, yəni mətndə deyilən 26 kiçikçaplı tüfəng, iki tapança, bir avtomat silah var. Böyük hay-küylə təqdim edilən "çoxlu odlu döyüş silahı" bax bunlardır!

Belə yerdə adamın yadına kefli İsgəndərin son monoloqu düşür!

26 fevral.

Fövqəladə vəziyyət şəraitində mitinqlər, küçə yürüşləri, toplantılar üzərinə sərt yasaq qoyulduğu bir vaxtda televiziya ilə "Azərbaycan Ziyalılarının Demokratik İttifaqı" yaradıldığı xəbər verilir və yığıncaqdan reportaj göstərilir. Bu yaxınlarda yaradılmış "Kristal" xüsusi konstruktor-texniki metal qaynağı bürosunun direktoru, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının üzvü Nizami Süleymanov da ittifaqın sədri seçilmişdir. Belə bir vaxtda qəflətən yaradılmış təşkilatın geniş reklamı heç də birmənalı qarşılanmamışdı. Bu azmış kimi yumurtadan yenicə "cik" etmiş təşkilat qəzet səhifələrində respublika əməkçilərinə müracət edir. Müraciətdən bəzi məqamlar bu ittifaqın hansı məqsədlə yaradıldığını aşkarlayır.

"Azərbaycanın xalq təsərrüfatının çox böyük itkilər verdiyini aydın şəkildə göstərmişdir. Bu respublikanın təsərrüfat hesabına və özünümaliyyətləndirməyə keçməsi yolunda ciddi əngəldir".

"Adamları tezliklə işə qaytarmaq, onları siyasi məsələləri tətillə yolu ilə həll etməyin məhvedici olduğuna inandırmaq, haqq işi uğrunda mübarizə aparmaq lazımdır". (Necə də məntiqsizlik. Məgər haqq işi uğrunda tətillə vasitəsilə mübarizə aparmaq olmaz? Görəsən bu adamların dünya inqilabları və milli-azadlıq hərəkatlarının tarixindən xəbərləri varmı?! Məgər Hindistan Böyük Britaniyanın cəngindən tətillə vasitəsilə qurtulmadımı?-(N.Ö.).

"Azərbaycan xalqının antirus əhval-ruhiyyədə olduğunu göstərmək cəhdləri çox məsuliyyətsiz cəhdlərdir."

"Ümumiyyətlə, Azərbaycan ziyalıları nümayəndələrinin fikri birdir: tətillə dayandırılmalı, respublika əməkçilərinə vəziyyəti araşdırmaqda kömək göstərməli, düzgün siyasi mübarizə yolları seçməli".

"Başqa yol yoxdur və ola da bilməz. Respublika iqtisadiyyatının sarsılmasına yol verməməliyik. Axı nəticədə iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri və müəyyən müəssisələr dağıla bilər, ölkənin başqa regionlarına köçürülər. Belə təhlükə isə realdır: müqavilə öhdəliklərinin pozulması istər-istəməz mövcud iqtisadi münasibətlərin dağılmasına doğru aparır. Buna qətiyyətlə yol vermək olmaz: əks-təqdirdə bizi fəlakət gözləyir. Respublika ziyalıları nümayəndələrinin vəzifəsi əmək kollektivləri ilə əlaqəyə girib kütlələr arasında izahat işi aparmaqdan ibarətdir."

Ölkədə iqtisadi münasibətlərin dağılması, milli ucqarlardakı mühüm obyektlərin tikintisinin dayandırılması və s. çoxdan başlayıb. Bunlar isə.. Yada karın məsəli düşür. Kar deyir: — ... bu nə taqqır-tuqqurdu?

Moskvada SSRİ Ali Sovetinin üçüncü sessiyasında çox mübahisəli məsələlər ortaya atılır. Keçən il Baltik respublikalarında prezidentlik məsələsi ortaya atılanda Moskva, xüsusən M.S.Qorbaçov qəti etiraz edirdi. İndi isə özü prezident vəzifəsinin vacibliyini irəli sürür. Özü də bunu o dərəcədə vacib sayır ki, "xalq deputatlarının üçüncü qurultayını gözləmədən, elə fevral ayındaca qurultay çağırmaq istəyir.

Ən qızgın mübahisələr suveren respublikaların SSRİ tərkibindən çıxmaq haqqında qanunun hazırlanması ətrafında gedir. Deputatlardan Valerion Advadze qanun layihəsini belə qiymətləndirib: "Əslində komissiya tərkibdən çıxmaq yox, çıxmamaq barədə qanun hazırlayır."

Yanvarın 30-da Gədəbəy rayonundakı İsalı kəndinin sakinləri M.Vəliyev, İ.Hüseynov, A.Zeynalov, A.Cəlilov və F.Niftəliyev kənd rəhbəri qovşağının rəisi A.Qurbanovun "Jiquli"sində Saratovkadan kəndlərinə gedərkən "yoxa çıxmışlar". Azərbaycan SSR Daxili İşlər Nazirliyi bu günlərdə həmin şəxslərin meyitlərinin Krasnoselsk rayonunun Artvaşen (yəni Gədəbəy rayonu ərazisindəki Başkənd - İ.Ö.) və Artışat rayonu ərazisində tapıldığını xəbər verir.

24 fevral.

Mərkəzi televiziya da Barnaulda silah anbarına hücum məlumat verdi. Lakin silahın göndəriləcəyi cənub rayonunun adını bildirmədi. Son dövrlərin nəticəsi göstərir ki, başqa regionların adı həvəslə çəkilir, belə hallarda yalnız Ermənistanın adı qeyd edilmir.

SSRİ Ali Sovetinin üzvü, şair Oljas Süleymenov Bakıdan qayıdıandan sonra xəstələnib. "Raboçaya trpbuna" qəzetinin müxbiri onunla xəstəxanada görüşüb. Müxbirin yazdığına görə, Oljas möhkəmcə qrip olub. Jurnalist Y.Kirinitsiyev Oljas Süleymenovdan aldığı müsahibəni "İnsanlıq harayı" adlandırır və müsahibənin əvvəlində şairin Azərbaycan SSR-in Qaradağlı kəndinin sakini Zakir Abbasovdan aldığı teleqramın mətnini verir. Teleqramda deyilir: "Xalqımız üçün faciəli günlərdə bizimlə bir yerdə olduğunuza görə səmimi minnətdarlığımı bildirirəm. Siz bizi başa düşmüş, ümumi dərdimizə şərik çıxmış, diqqət və qaygımızla hamımıza mənəvi dayaq olmuşsunuz".

Oljasın dediyindən aydın olur ki, yanvarın 20-də Moskvada Ali Sovetin qanunçuluq və hüquq qaydası məsələləri üzrə komissiyasının iclasında iştirak etməli imiş. Yanvarın 20-də qəzetlərdən Bakıda fəvqəladə vəziyyət tətbiq edildiyini eşidib oraya yollanıb. Şair ilk təəssüratını belə qiymətləndirir: "Şəhərə ordu girmişdir, deyəndə hər şey aydınlaşır. Ordunu pisləmək olarmı? O, əmri yerinə yetirirdi. Amma aydın görünür ki, "Bakı əməliyyatı"nı hazırlayarkən düşmən ilə oponent arasında böyük fərq olduğunu icraçılara izah etməyənləri pisləmək lazımdır".

Bu da 1986-cı ilin dekabrında Almaatı faciəsini yaşamış Oljas Süleymenovun mülahizəsi. Görünür, hələ çox zaman lazımdır ki, insanlar düşüdükləri kimi danışmağa alışsınlar.

Respublikada nəinki partiya biletlərini atanlara təzyiqlə, dilətdə güclənir. Hətta deyərdim ki, Sov.İKP-yə kütləvi qəbul kampaniyaları aparılır. Az qala elə təqdim edirlər ki, beş-üç nəfər partibiletini atıb, indi də peşmançılıq çəkib geri götürür. Bu kampaniyadan bəzi partiya məmurları gəlir mənbəyi kimi istifadə də edir. Partibiletini geri almaq istəyənlərdən rüşvət almamış geri qaytarmırlar. Bəlkə bunun özü də bir cəza formasıdır. Oljasın müsahibəsində isə deyilir: "Stolun üstündə küçədən yığılmış qalacaq-partiya bileti dururdu - on dörd min bilet. Yeni birinci katib L.Mütəllibova ağır miras qalmışdır".

Ağır miras qalmışdır yox! Bu mirası Mütəllibov və onunla eyni vaxtda rəhbər vəzifədə işləyən xalqından və millətindən uzaq düşmüş, Moskvaya sədaqətlə xidmət edənlər, bərkə düşəndə də "mən də bu xalqın oğluyam" deyənlər yaratmışlar.

27 fevral.

Dünən SSRİ Ali Sovetinin üçüncü sessiyası Kremldə işini davam etdirmişdir. Fəvqəladə vəziyyətin hüququ rejimi haqqında qanunun SSRİ Nazirlər Soveti tərəfindən təqdim olunmuş layihəsi müzakirəyə verilmişdir. Çernobıl və Spitak, Fərqanə və Dağlıq Qarabağ, Bakı və Düşənbə hadisələri fəvqəladə vəziyyət tətbiq olunmasını tələb etmişdir. Qanunun olmaması hakimiyyət və idarə orqanlarını ya qətiyyətsizliyə və fəaliyyətsizliyə, ya da əsassız tədbirlərə əl atmağa vadar edir.

İttifaq Soveti qərara almışdır: layihə birinci oxunuşda bəyənilsin və elə bu sessiyada qəbul oluna bilməsi üçün Millətlər Sovetinin müzakirəsinə verilsin.

Bugünkü sessiyanın ümumi iclasında M.S.Qorbaçov istədiyinə nail oldu. Qorbaçov müzakirələrə yekun vurarkən dedi: "Disskusiyanın bir çox iştirakçıları prezident hakimiyyətinin təsis edilmə təklifini bəyəndilər."

SSRİ xalq deputatlarının növbədənkənar qurultayını martın 12-13-də çağırmaq qərarı alındı.

28 fevral.

Şəhidlərin qırxı yaxınlaşır. hər yerdə bir gərginlik var. Xüsusən rəhbərlik bərk qurcuxmaya düşüb. Qorxurlar ki, Şəhidlər xiyabanını ziyarətə gələnlər oradan birbaşa Mərkəzi Komitənin binası qarşısına və ya Lenin meydanına toplanıb günahkarların cəzalandırılmasını, o da baş tutmasa rəhbərliyin istefasını tələb edə.

Odur ki, Bakı şəhərinin komendantı general-leytenant B.K.Smislovun məlumatı kütləvi informasiya vasitələri ilə yayılıb və çap olunub küçələrə vurulub. Orada deyilir: "Martın 2-də matəm tədbirləri keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq, vəziyyətin hər hansı şəkildə mürəkkəbləşməsinin qarşısını almaq üçün Bakı şəhəri sakinlərinin xahişi ilə mən fevralın 28-dən başqa şəhərlərin nəqliyyat vasitələrinin Bakıya gəlməsini ciddi surətdə məhdudlaşdırmağı qərara almışam. Yollarda və dəmir yol nəqliyyatında güclü qoşun dəstələri qoyulacaq və vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün bir sıra digər əməli tədbirlər görülməkdir.

Rayon hakimiyyət orqanlarının, müəssisə və idarələrin rəhbərlərindən xahiş edirəm ki, həmin müddətdə nəqliyyat vasitələrinin şəhərə göndərilməsini dayandırsınlar. Ətraf qəsəbələrin və respublika rayonlarının sakinlərinin şəhərə qrup halında, ekskursiyaya və digər məqsədlərlə səfərlər təşkil edilməsin.

Matəm tədbirləri keçirilən yerlərdə bütün vətəndaşları ictimai asayişə gözləməyə, vəziyyətin gərginləşməsinə yönəldilmiş hər hansı hüquqa zidd hərəkətlərə yol verməməyə çağırıram.

Xatırladıram ki, fəvqəladə vəziyyətin qüvvədə qaldığı dövrdə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1990-cı il 15 yanvar tarixli fərmanına uyğun olaraq şəhərdə yığıncaqlar, mitinqlər, küçə yürüşləri, habelə nümayişlər keçirilməsinə icazə verilmir. Hörmətli Bakı şəhəri vətəndaşları, sizdən xahiş edirəm, qanuni tələblərini yerinə yetirəsiniz."

1 mart.

SSRİ Ali Sovetinin sessiyasında qapalı iclas keçirilmişdir. Qapalı iclasda Ermənistan və Azərbaycanda yaranmış vəziyyət müzakirə edilmişdir. Televiziya və radio ilə aydın məlumat verilməmişdir.

C.Buşla M.Qorbaçov cari məsələlər barədə telefonla fikir mübadiləsi etmişlər. Quzey Kıbrıs Türk Cümhuriyyətində türklər çoxsaylı nümayiş keçirərək Azərbaycanda törədilmiş qırğınları pisləmiş, onlarla həmrəy olduqlarını bildirmişlər.

Amerika senatında yenidən Osmanlı imperiyası dövründə erməni qırğını (genosidi) təsdiqləyən sənəd müzakirəyə çıxarılmamışdır. Bu dəfə onun müzakirəsinə tərəfdar olanların sayı 48-ə enmişdir.

Türkiyə senatın məsələyə baxılmasını rədd etməsindən məmnun qalmışdır və Türkiyədəki Amerika hərbi məntəqəsi və idarələri üçün tətbiq etdiyi müvəqqəti sanksiyanı aradan götürdüyünü bildirmişdir.

Azərbaycana ordu yeridilməsi nəticəsində şəhid olanların qırxı tamam olur. Bu münasibətlə məscidlərdə yasin oxunmuşdur.

"Amerikanın səsi" radiosu verilişində şəhidlərin qırxı münasibəti ilə yasin oxunuşunu səsləndirmişdir. Sabah Bakıda, Şəhidlər xiyabanında mərasim keçiriləcəkdir. Azərbaycanın əksər rayonlarında və şəhərlərində keyrat məclisləri təşkil olunmuşdur.

XÜSUSİ TƏHQIQAT

20 yanvar faciəsinin qırxını bütün xalqımız mütəşəkkilliklə keçirdi. Bu qəm xalqı daha da birləşdirdi. Yollar boyu qırmızı qərənfillər düzülürdü. Qəm, kədər içərisində olan xalq tankların, növbə çəkən əsgərlərin yanından qürurla keçirdi.

Bu qanlı faciələr də tarixə çevrildi. Xalqımız bunu heç vaxt unutmayacaq. Azadlıq yolunda tökülən şəhid qanları unudulmaz. Şəhidlər yalnız uyduqları xiyabanda deyil, xalqın yaddaşında yaşayacaqlar.

"Şit" ictimai təşkilatının müstəqil hərbi ekspertlərinin bir qrupu SSRİ Baş Hərbi Prokurorluğuna müraciət etmişdir. Bu il iyulun 12-dən 22-dək qrupun üzvləri 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş vermiş hadisələri müfəssəl təhqiq etmiş, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sərəncamında olan materialları Bakının partiya-dövlət aparatının və daxili işlər idarəsinin operativ məlumatlarını, ballistik və trassoloji ekspertiza materiallarını, şəhərin xəstəxana və meyitxanalarının işçilərinin tibbi rəylərini, ifadələrini öyrənmişlər; ekspertlər 18 videokasetə (54 saat) baxmış, Bakının vəzifəli şəxslərinə, hərbi qulluqçularına və sakinlərinə suallar vermiş, hadisə yerlərini nəzərdən keçirmişlər. Komissiya 1990-cı ilin yanvarında Bakıda hərbi cinayət törətdiyini yəqin etmiş və hərbi cinayətlərin törədilməsində təqsiri olan SSRİ Müdafiə naziri D.T.Yazova və başqa şəxslərə qarşı cinayət işi qaldırmağı tələb etmişdir. Müstəqil ekspertlərin rəyi (20 səhifədən ibarətdir, daxil olma nömrəsi 13812-dir) prokurorluğa iyulun 20-də verilmişdir. Həmin rəyi ixtisarla veririk.

MÜSTƏQIL TƏHQIQATIN NƏTİCƏLƏRİ

Fəvqəladə vəziyyət tətbiq edilməzdən əvvəl şəhərdəki vəziyyət

Yanvarın 13-dən 15-dək olan dövrdə Bakıda erməni əhaliyə qarşı kütləvi talanlar baş vermişdir. Heç bir təqsiri olmayan kişilər və qadınlar, ahıl adamlar öldürülürdü. Erməni ailələri Bakı qarnizonunun hissələrində, Qırmızı Bayraq Ordenli Xəzər hərbi Donanmasında, rayon daxili işlər şöbələrində, məscidlərdə, milliyətçə azərbaycanlı və rus olan ayrı-ayrı vətəndaşların evlərində sığınacaq tapır və qorunurdular. Elə həmin günlərdə hərbi qulluqçuların və dənizçilərin, habelə Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin demokratik cinahının köməyi və mühafizəsi ilə erməni ailələrinin kütləvi surətdə köçürülməsinə başlanmışdı və bu iş ta fəvqəladə vəziyyət elan olunanadək davam etdirildi. Sonrakı günlərdə ermənilərə qarşı talanların vüsəti zəifləmişdi. Yanvarın 18-19-da əslində heç bir talan yox idi.

Talanlar zamanı Azərbaycanın Daxili İşlər Nazirliyinin və Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin şəxsi heyətinin və həmin vaxt şəhərdə olmuş SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin daxili qoşunları heç bir iş görmüdürlər, hərçənd aşkar qətlər, zorakılıq, qarətlər və azğınlıqlar baş verirdi.

Teleradio mərkəzinin enerji blokunun partladılması

SSRİ Ali Soveti Millətlər Sovetinin milli siyasi və millətlərarası münasibətlər üzrə komissiyasının hazırladığı arayışda iddia edilir ki, teleradio mərkəzinin enerji bloku Xalq Cəbhəsinin xadimləri tərəfindən sıradan çıxarılmışdır. Bu informasiyanı mətbuat və televiziya dəfələrlə təkrar etmişdir. Amma faktlar başqa şey deyir.

Teleradio mərkəzinin keşiyini Bakı Ümumqoşun Komandirləri Məktəbinin kursantları (160 nəfər) çəkirdi. Yanvarın 19-da saat 19-da yarımhərbi-yarımidman forması geymiş 4 nəfər silahlı adam teleradio mərkəzinə gəldi. Mərkəzin mühafizə dəstəsi gələnlərin sərəncamlarını sözsüz yerinə yetirirdi. Gələnlər enerji blokunun növbə rəisi İ.Hüseynovdan və növbə elektriki V.Romanovdan soruşub aydınlaşdırdılar ki, teleradio mərkəzinin enerji təchizatını necə pozmaq olar, ehtiyat dizel-elektrik generatorları varmı (belə generatorlar yox idi). Hüseynovu və Romanovu sorğu-suala tutduqdan sonra otaqdan çıxartdılar və mühafizə altına aldılar. Saat 19-25 dəqiqədə enerji bloku partladıldı. Teleradio mərkəzinin keşiyini çəkənlər heç bir reaksiya vermədilər. Partlayış və yanğın haqqında məlumat Bakı Şəhər Soveti İcraiyyə Komitəsinin Daxili İşlər İdarəsinə saat 19.30 dəqiqədə verildi. Lakin teleradio mərkəzinin keşiyini çəkən hərbcilər milis əməkdaşlarını oraya buraxmadılar. Yanvarın 20-də səhər Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin əməliyyat-istintaq qrupu (istintaq şöbəsi rəisinin müavini polkovnik R.Mansurov) istintaq yerini nəzərdən keçirib sənədlər tərtib etmişdi. Amma biz yoxlamanın nəticələri ilə tanış ola bilməmişik. Ekspertlərin çıxartdıqları nəticə budur: teleradio mərkəzinin enerji blokunu Sovet Ordusunun və ya SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin xüsusi qrupu partlatmışdır.

Fövqəladə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında xəbərdarlıq

Hərbi qüvvə işlədilməyə hazırlıq görüldüyü barədə əhalinin vaxtında xəbərdar edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır: belə olsaydı, adamlar ağıllarını başlarına yığar və evlərinə dağılışdılar, tələfat az olardı. Vətəndaşlıq hüquqları və siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il tarixli beynəlxalq paktın 4-cü maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, fəvqəladə vəziyyət tətbiq ediləcəyini rəsmən elan etmək lazımdır. Halbuki Bakıda fəvqəladə vəziyyət tətbiq edildiyini əhali ilk dəfə ancaq yanvarın 20-də səhər saat 5.30 dəqiqədə şəhərin komendantı Dubinyakin radio ilə çıxışından və vertolyotların səpməyə başladığıları vərəqələrdən öyrənmişdi — o vaxt şəhər artıq qoşunlar tərəfindən tutulmuş və qırğın olmuşdu.

Psixoloji hazırlıq

Bakı qarnizonunun, Qırmızı Bayraq Ordenli Xəzər Hərbi Donanmasının, Bakı Ümumqoşun Komandirləri Məktəbinin hissələrindən istifadə edilən istiqamətlərdə mülki əhali arasında tələfat az olmuşdur. Şəhərə ilk dəfə qədəm qoyan və güclü psixoloji hazırlıq keçən ehtiyat qüvvələr və hissələr barədə isə tamamilə başqa sözlər deyilməlidir. Şəxsi heyətə tələqin etmişdilər ki, ordunun Bakıya yeridilməsindən məqsəd yerli əhalinin vəhşicəsinə qırdığı rusları qorumaqdır; evlər, damlar, mənzillər Xalq Cəbhəsinin avtomatçıları ilə doludur. Şəxsi heyət öz həyatı üçün qorxur, qızgın müqavimət gözləyirdi, amansızlıq etməyə psixoloji cəhətdən hazır idi. Bundan əlavə, ehtiyatdan çağırılanlar arasında cinayətkarlar da vardı.

Qoşunların şəhərə yeridilməsi

Yanvarın 20-ə keçən gecə şəhərin giriş yolları, Bakı qarnizonu hissələrinin məskən saldıqları yerlərini qapıları ağır yük maşınları ilə, beton bloklarla blokadaya alınmışdı, piketçilər tərəfindən qorunurdu. Piketçilərin silahlı olduğunu təsdiq edən sənədlər yoxdur; rəsmi şəxslər də belə sübutlar təqdim etməmişlər.

Qoşunlar Bakıya yanvarın 20-də saat 00-da "Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında" SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1990-cı il 19 yanvar tarixli fərmanına müvafiq surətdə daxil olmağa başlamışdılar.

Tanklardan, zirehli transportyorlardan, piyadaların döyüş maşınlarından istifadə edilirdi (zirehli texnikanın üstündə nömrələr yox idi); Qırmızı Bayraq Ordenli Xəzər hərbi Donanmasının gəmilərindən desant çıxarılmışdı.

Qoşunlar bütün istiqamətlərdə avtomat və pulemyotlardan necə gəldi atəş açırdılar və bunun da nəticəsində mülki əhali arasında çoxlu tələfat olmuşdur; 121 nəfər həlak olmuş, 700-dən çox adam yaralanmış, 12 nəfər itkin düşmüşdür. Aeroport rayonundan kəlen qoşunlar xüsusilə amansız hərəkət edirdilər — onlar ehtiyatdan çağırılanlar hesabına komplektləşdirilmişdi. Səhər saat 6-da şəhər qoşunların tam nəzarət altında idi. Yanvarın 20-24-də şəhərin müxtəlif yerlərində nizamsız atışmalar davam etmişdir, Salyan kazarmaları rayonunda xüsusilə intensiv atışma olmuşdur.

Piketçilərin silahlı olduğunu sübut edən sənədlər olmasa da, blokadanın yarıldığı ilk dəqiqələrdə piketlər tərəfdən qoşunlara atəşlər açılmış, məhz bu, ordunu geniş miqyasda atəş açmağa təhrik etmişdir. Ordunun ümumi itkisi belədir: 21 nəfər həlak olmuş, 90 nəfər yaralanmışdır. Lakin əgər piketçilər silahlı olsaydılar, şəhər vuruşması şəraitində hücumə keçənlərin tələfatı bir neçə dəfə çox olardı. Saysız-hesabsız şahidlər təsdiq edirlər ki, şəhərin müxtəlif yerlərində qoşunlara avtomatdan atəş açan nömrəsiz minik maşınlarının şütüdüyünü görmüşlər. Bu maşınlar qoşuna atəş açan kimi dərhal uzaqlaşdı. Maşınlarda kimlərin olduğu müəyyən edilməmişdir.

Salyan kazarmaları yaxınlığında vuruşma

Hissənin komandiri, polkovnik Antonovun verdiyi məlumatdan belə çıxır ki, yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Salyan kazarmalarından bayıra çıxan zirehli texnika və hərbiçilər şiddətli pulemyot-avtomat atəşi, yaxınlıqdakı evlərin pəncərələrindən və damlarından yaraqlı snayperlərin atəşi ilə qarşılaşmışlar. Qoşunlar cavab atəşi açmışlar. Amma blokadanın yarılmasında iştirak etmiş hərbi qulluqçuların və kazarmaların ətrafındakı evlərdə yaşayan adamların dediklərinə görə, kazarmaların darvazası qarşısındakı qalaqlar saat 00.30 dəqiqədə artıq dağıdılmışdı. Hər iki istiqamətdə intensiv atışma saat 2-dək davam etmişdir. Gecə saat 2-də "Krasnı Vostok" məhəlləsindəki 1 nömrəli evin və başqa evlərin girəcəklərində əsgərlər vardı. Onlar birinci mərtəbəyə toplaşmış sakinlərin gözü qarşısında giriş qapılarından çıxıb avtomatlardan küçə boyunca nişan almadan uzun-uzadı atəş açır, güllələri yelpik kimi səpələyirdilər. Gündüz saat 13-də məhəllənin yaşayış evləri (xüsusən 1 və 333 nömrəli evlər) Salyan kazarmaları tərəfdən intensiv atəşə tutulmağa başlanmışdı. Saat 16-da 1 nömrəli evin dördüncü mərtəbəsinin mənzilləri qumbaralardan atəşə tutulmuş və bu zaman iki mənzil tamamilə darmadağın edilmiş, yanğı qopmuşdu. Sakinlər əsgərlərə təklif etmişdilər ki, dama qalxıb kimin atəş açdığını öyrənsinlər. Onlar əsgərləri inandırmağa çalışırdılar ki, 1 nömrəli evdə və yaxınlıqdakı evlərdə zabit ailələri (əsasən istifadə olan zabidlərin ailələri) yaşayırlar, burada heç bir terrorçu yoxdur. Buna baxmayaraq, atəş davam etdirilmişdir yanvarın 21-də, 22-də, 23-də və 24-də intensiv atışmalar olmuşdur.

Öldə olan məlumatı təhlil etməklə hərbi ekspertlər aşağıdakıları aydınlaşdırmışlar. "İkitərəfli" intensiv pulemyot-avtomat atəşinin və snayperlərin atəşinin ilk saatlarında ərazidə çoxlu adam olduğu halda iki hərbi qulluqçu öldürülmüşdür. Onları ilk dəqiqələrdə — birini şimal qapısı, digərini cənub qapısı ağzında öldürmüşlər. Əgər doğrudan da intensiv atəş getsəydi, ölənlərin və yaralananların sayı qat-qat çox olardı.

1 və 333 nömrəli evlərin tamamilə darmadağın edilmiş mənzilləri bir yana, onların divarlarında və salamat qalmış pəncərələrin şüşələrində onlarca güllə izi vardır. Hərbi ekspertlər tibb-sanitariya hissəsində qırılmış iki şüşə istisna edilməklə "üzbəüz tərəfdə", Salyan kazarmalarının evlərinin divarlarında bir dənə də güllə izi aşkar etməmişlər, hərçənd qarşılıqlı atışmalar beş gün davam etmişdir.

Güman etmək təbiidir ki, beş günlük döyüşlər ərzində yaraqlıların və snayperlərin bir neçəsi silahı ilə birlikdə yaxalanmalı, onların fəsilələri, adları, əllərindəki silahın tipləri və başqa əlamətlər müəyyən edilməli idi. Amma vəzifəli şəxslər istintaq komissiyasına nə bir dəlil təqdim edə bilməmişlər, nə də bir fəsilə.

Ekspertlər bu nəticəyə gəlmişlər ki, yanvarın 20-də ilk saatlarda məhəllənin yaşayış evləri tərəfdən adam vurmaq məqsədilə intensiv pulemyot-avtomat atəşi olmamış, yaraqlı snayperlər atəş açmamışlar. Yanvarın 21-24-də qəsəbənin evləri tərəfdən gülləsiz patronlarla atəş açan xüsusi qrup olmuşdur. Bu yalançı atışma komandanlığa ondan ötrü lazım idi ki, ekstremistlərin guya uzun müddət müqavimət göstərən vuruşduqlarını sübut etsin, mülki əhali arasında böyük tələfata haqq qazandırsın.

Nəticələr

Bakıda fəvqəladə vəziyyət tətbiq edilməsi gedişində aşağıdakılar baş vermişdir:

* adamlar yaxın məsafədən açılan atəşlə, xüsusi qəddarlıqla yerində öldürülmüşlər. Məsələn, içərisində sənişinlər, o cümlədən uşaqlar olan 39 nömrəli "İkarus" avtobusu gülləyə tutulmuşdur;

* tanklar və zirehli transportyorlar qəsdən minik maşınlarını basmış və onların içərisində olan adamlar öldürülmüşdür;

* xəstəxanalar, təcili yardım maşınları atəşə tutulmuşdur. Məsələn, tanklar 67-50 AQP, 67-51 AQP, 39-97 AQS nömrəli "təcili yardım" maşınlarını atəşə tutmuşdur. Həkim A.Marxyovka öldürülmüşdür:

* Kalaşnikov avtomatlarından ağırlıq mərkəzi dəyişdirilmiş 5,45 çaplı güllələr atılmışdır. Bədənə daxil olanda hərəkət istiqamətini dəyişən belə güllə insanı sıradan çıxarmaqla yanaşı, onun iztirablarını qat-qat artırır;

* ölümlərin qiymətli şeyləri oğurlanmış, mənzillər qarət edilmiş və vətəndaşlar soyulmuş, tutulub saxlananlar təhqir edilmiş, onların insanlıq ləyaqəti alçaldılmışdır.

Yekun

Bakıda SSRİ Silahlı Qüvvələrindən xarici təcavüzdən müdafiə üçün deyil, ölkənin öz xalqına qarşı istifadə olunmuşdur. Bu cəza əməliyyatı müharibə aparılmasının beynəlxalq hüquqla qadağan edilmiş vasitələrindən istifadə olunmaqla təqsirsiz adamların qabaqcadan təşkil edilmiş qırğınıdır. Əməliyyata rəhbərlik etmiş və ordunun şəxsi heyətinin hərbi cinayətlər törətməsinə imkan vermiş SSRİ Müdafiə naziri bununla da beynəlxalq hərbi tribunalın nizamnaməsinin 6-cı maddəsinə, habelə Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin şəxsiyyətə qarşı cinayətlərə aid maddələrinə (üçüncü fəsil) düşən hərbi cinayət işləmişdir. Ordunun heyətinin hərbi cinayətlər törətmiş başqa şəxsləri barəsində də cinayət işləri qaldırılmalıdır. Bakı şəhərinin vətəndaşlarına, idarə və təşkilatlarına vurulmuş maddi zərərin əvəzi SSRİ Müdafiə Nazirliyi tərəfindən ödənilməlidir. Elə həmin mənbələrdən öldürülənlərin ailələrinə kompensasiyalar və müavinətlər verilməli, yaralıların və şikəstlərin müalicə olunması və reabilitasiyası ilə əlaqədar xərclər ödənilməlidir.

Müstəqil hərbi ekspertlər bu rəyi SSRİ-nin, RSFSR-in, bütün müttəfiq respublikaların xalq deputatlarının nəzərinə çatdırmağı vacib bilirlər.

A. Yevstiqneyev.

ehtiyatda olan I dərəcəli kapitan, texnika elmlər namizədi;

Q.Melkov.

ehtiyatda olan II dərəcəli kapitan.

Hüquq elmləri doktoru;

B.Murasov.

ehtiyatda olan podpolkovnik.

BU FACİƏ UNUDULMAZ

Azərbaycan xalqı hər il 20 yanvarı matəm günü kimi qeyd edir. Xalqın tarixində qara səhifə kimi yaşayan bu faciə ilə bağlı hələ çox şey üzə çıxarılmalıdır. Bu faciənin günahkarlarının çoxu hələ də sakit yaşayırlar.

20 yanvarda Azərbaycan xalqına qarşı hərbi təcavüz edilib, xalq hərbi-siyasi təzyiqa məruz qalıb. Tapdalanan hüquqlarını qorumaq istəyən xalqın iradəsini əzmək, onun qürurunu təhqir etmək üçün dəhşətli cinayət törədilib. Müstəqilliyə qovuşan Azərbaycan xalqı heç vaxt bu dəhşətli faciəni unutmayacaq.

Texniki redaktoru **S. ƏHMƏDOV**

"Azərbaycan Ensiklopediyası" NPB-nin kompüter mərkəzində yığılıb çapa hazırlanmışdır.

Mərkəzin müdiri **G. QOCAYEVA**

Kompüter tərtibatçısı **M. ORUCOV**

Yığılmağa verilmiş 23.11.96. Çapa imzalanmış 10.01.97.

Kağız formatı 84x108 1/32. Şerti çap vərəqi 7,14 hesab-nəşr vərəqi 7,2.

Ofset çap üsulu. Sifariş 2 Tirajı 1000. Qiyməti müqavilə ilə Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi.

"Azərbaycan Ensiklopediyası" Nəşriyyat - Poliqrafiya Birliyi. Bakı -370004. Böyük Qala küçəsi, 41 "Goytürk". tel. 92-89-01

Vəliyev İsmayıl Ömər oğlu

QARA GÜNDƏLİK (Azərbaycan dilində)

"Azərbaycan Ensiklopediyası" Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi Bakı - 1997